

ҮНДСЭН ХУУЛИЙН НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ АСУУДЛААР ӨДӨР ТУТМЫН ХЭВЛЭЛҮҮДИЙН НИЙТЛЭЛД ХИЙСЭН КОНТЕНТ-АНАЛИЗ

(Лавлагаа мэдээлэл, 1999 - 2011.03)

Ж. Алтанцэцэг, Б. Ариунжаргал, Ө. Мөнхтунгалаг, Б. Мөнхцэцэг,
Т. Мягмаржав, Р. Нургуль, М. Оюунтулга, Ц. Янжинцэрэн

Хэвлэлийн нийтлэл, мэдээлэлд тусгагдсан асуудлууд

Судалгаанд өдөр тутмын хэвлэл 8 сонинг сонгон авч Улсын Их Хурлын Тамгын газрын Судалгааны төвийн 8 судлаач шинжээчид 14 хоногийн хугацаанд хийж гүйцэтгэв. Үүнд:

1. Нургуль “Үнэн”, “Монголын үнэн”, 1999.01-2011.03
2. Ц.Янжинцэрэн “Зууны мэдээ”, 1999.01-2011.03
3. Б.Мөнхцэцэг “Зууны шуудан”, “Үндэсний шуудан”, 2007.01-2011.02
4. Ж.Алтанцэцэг, Ө.Мөнтунгалаг, “Өдрийн сонин”, 1999.01-2011.03
5. М.Оюунтулга, Б.Ариунжаргал, “Өнөөдөр”, 1999.01-2011.03
6. Т.Мягмаржав “Нийгмийн толь”, “Ардчилал”
7. Б.Ариунжаргал “Ардын эрх” 2005-2011.03 сонины нийтлэлд, мэдээллийг уншиж боловсруулалт хийсэн бөгөөд нэгтгэлийг судлаач Б.Мөнхцэцэг хийж гүйцэтгэв.

Энэ судалгаанд хамрагдсан бүх сонинд **448** материал нийтлэгдснээс Үндсэн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах нь зүйтэй гэсэн санал шүүмжлэл **154 буюу 34,3%**, 2000 оны нэмэлт өөрчлөлт оруулахыг буруу гэсэн санал шүүмжлэл **183 буюу 40,8%**, Үндсэн хуулийг шинээр дахин бичих нь зүйтэй гэсэн санал шүүмжлэл **6 буюу 1,5%**, бусад санал шүүмжлэл, мэдээлэл **105 буюу 23,4%** нийтлэгджээ. Эдгээр нийтлэлийг сонин тус бүрээр гаргавал

№	Сонины нэр	Нийт	Нэмэлт, өөрчлөлт оруулах нь зөв	2000 оны 7 нэмэлт, өөрчлөлт оруулах нь буруу	Шинээр бичих ёстой	Бусад санал шүүмжлэл
1.	Үнэн, Монголын үнэн	58	23	14	0	21
2.	Зууны мэдээ	94	21	32	3	38
3.	Зууны, ндэсний шуудан	40	17	8	3	12
4.	Өдрийн сонин	54	20	25	0	9
5.	Өнөөдөр	156	36	102	0	18
6.	Нийгмийн толь	6	6	0	0	0
7.	Ардын эрх	17	10	2	0	5
8.	Ардчилал	23	21	0	0	2
9.	Бүгд	448	154	183	6	105
10.	Хувь	100%	34,3%	40,8%	1,5%	23,4%

2000 онд Үндсэн хуульд оруулсан 7 өөрчлөлтийг шүүмжилж Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах нь буруу гэсэн нийтлэлүүд Өнөөдөр сонинд 102 буюу 55,7%, Зуун мэдээ сонинд 32 буюу 17,4%, Өдрийн сонин 25 буюу 13,6% нь тус тус нийтлэгджээ. Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах нь зөв гэсэн нийтлэл Үнэн сонинд 23 буюу 17,8%, Зууны

мэдээ сонинд 21 буюу 16,2%, Ардчилал сонинд 21 буюу 16,2% нь 2000 онд Үндсэн хуульд оруулсан 7 өөрчлөлтийг дэмжиж тус тус нийтлэгдсэн байна.

Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан талаархи санал, шүүмжлэлийн тоон хүснэгт

№	2000 оны өөрчлөлт	Сонины нэр								
		Үнэн	Зууны мэдээ	Үндэсний шуудан	Өдрийн сонин	Өнөөдөр	Нийгмийн толь	Ардын эрх	Ардчилал	Нийт
1.	Үндсэн хуулийн гуравдугаар бүлэг 22-р зүйлийн 2 дахь хэсэг Үндсэн хуульд өөрөөр заагаагүй бол Монгол Улсын Ерөнхий сайдыг томилох саналыг Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлснээс хойш дөчин тав хоногийн дотор Улсын Их Хурал хэлэлцэн шийдвэрлэж чадаагүй бол өөрөө тарах буюу эсхүл Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Улсын Их Хурлыг тараах тухай шийдвэр гаргана.	3	5	-	1	1	1	-	-	11
2.	Үндсэн хуулийн 24-р зүйлийн 1 дэх хэсэг Улсын Их Хурлын дарга, дэд даргыг Улсын Их Хурлын гишүүдийн дотроос нэр дэвшүүлэн саналаа илээр гаргаж сонгоно. Улсын Их Хурлын тухайн сонгуулийн дүнд бий болсон нам, эвслийн бүлэг тус бүрээс Улсын Их Хурлын дэд даргыг сонгоно.	3	5	1	-	-	1	-	1	11
3.	Үндсэн хуулийн 27-р зүйлийн 2 дахь хэсэг Улсын Их Хурлын ээлжит чуулган хагас жил тутам нэг удаа тавиас доошгүй ажлын өдөр чуулна.	4	-	-	-	2	-	-	-	6

4.	Үндсэн хуулийн 27-р зүйлийн 6 дахь хэсэг Улсын Их Хурлын чуулганы болон Байнгын хорооны хуралдааныг гишүүдийн олонхи нь хүрэлцэн ирснээр хүчинтэйд үзэж, хуралдаанд оролцсон гишүүдийн олонхийн саналаар асуудлыг шийдвэрлэнэ. Ерөнхий сайд, Засгийн газрын гишүүнийг томилох тухай асуудал, түүнчлэн хуульд өөрөөр заагаагүй бол бусад асуудлыг саналаа илээр гаргаж шийдвэрлэнэ.	7	5	-	-	-	1	-	-	13
5.	Үндсэн хуулийн 29-р зүйлийн 1 дэх хэсэг Улсын Их Хурлын гишүүн бүрэн эрхийнхээ хугацаанд улсын төсвөөс цалин авна. Улсын Их Хурлын гишүүн нь Ерөнхий сайд, Засгийн газрын гишүүнээс бусад, хуулиар тогтоосон үүрэгт нь үл хамаарах ажил, албан тушаал хавсарч болохгүй.	6	5	2	3	2	1	3	2	24
6.	Үндсэн хуулийн гуравдугаар бүлэг 33 зүйлийн 1 -ийн 1 дэх хэсэг Улсын Их Хурлын баталсан хууль, бусад шийдвэрт бүхэлд нь буюу зарим хэсэгт нь хориг тавих. Ерөнхийлөгчийн тавьсан хоригийг Улсын Их Хурлаар хэлэлцэж, чуулганд оролцсон нийт гишүүний гуравны хоёр нь хүлээж аваагүй бол уг хууль, шийдвэр хүчин төгөлдөр хэвээр үлдэнэ.	4	5	-	1	1	-	-	-	11
7.	Үндсэн хуулийн 39-р зүйлийн 2 дахь хэсэг Монгол Улсын Ерөнхий сайд Засгийн газрын бүтэц, бүрэлдэхүүн, түүнд өөрчлөлт оруулах саналаа Ерөнхийлөгчтэй зөвшилцөн Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлнэ.	1	15	-	-	-	-	-	-	16
8.	Үндсэн хуулийн дөрөвдүгээр бүлэг 57-р зүйл, 1 дэх хэсэг Монгол Улсын нутаг дэвсгэр засаг захиргааны хувьд аймаг, нийслэлд, аймаг нь суманд, сум нь багт, нийслэл нь дүүрэгт, дүүрэг нь хороонд хуваагдана.	3	3	3	-	-	-	-	-	9

9.	Үндсэн хуулийн нэгдүгээр бүлэг 5-р зүйлийн 5 дахь хэсэг , Мал сүрэг бол үндэсний баялаг мөн бөгөөд төрийн хамгаалалтанд байна.	1	2	2	-	-	-	2	-	7
10.	Үндсэн хуулийн зургадугаар бүлэг 68-р зүйлийн 1 дэх хэсэг , Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах санаачилгыг хууль санаачлах эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтан гаргах бөгөөд саналыг Үндсэн хуулийн цэц Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлж болно.	-	-	4	1	-	-	4	6	15
11.	Өөрчлөлт оруулах шаардлагатай	32	45	12	6	6	4	9	9	123
12.	Өөрчлөх шаардлагагүй	14	18	8	29	102	-	2	-	173
13.	Бусад	17	6	9	25	28	-	3	-	88
	Бүгд	63	69	29	60	136	4	14	9	384

* * *

НЭГ: Үндсэн хуульд оруулсан 2000 оны нэмэлт, өөрчлөлтүүдтэй холбоотой гарсан санал шүүмжлэл

1. Үндсэн хуулийн гуравдугаар бүлэг 22-р зүйлийн 2 дахь хэсэг: Үндсэн хуульд өөрөөр заагаагүй бол Монгол Улсын Ерөнхий сайдыг томилох саналыг Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлснээс хойш дөчин тав хоногийн дотор Улсын Их Хурал хэлэлцэн шийдвэрлэж чадаагүй бол өөрөө тарах буюу эсхүл Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Улсын Их Хурлыг тараах тухай шийдвэр гаргана.

Шүүмжилсэн асуудал:

- Үндсэн хуульд заасан Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн “Үндсэн бүрэн эрх”-ийн заримыг хасч, цаашлан засаглал эрх мэдлийг хуваарилсан Үндсэн хуулийн агуулгыг өөрчилж, үүрэг хариуцлагын заагтай, харилцан хамааралтай, хяналттай байх зарчмыг зөрчиж байна.
- Ялсан нам, хүчин Ерөнхий сайдыг томилохдоо Монгол Улсын Ерөнхийлөгчтэй зөвшилцөх тухай заалт тодорхой бус байсныг Ц.Элбэгдорж овжноор ашиглаж, цаг хожиж 3 сар Ерөнхий сайдын үүрэг гүйцэтгэгчээр ажиллаж төрийг улам хямруулсан билээ.
- Монгол Улс Парламентын Бүгд Найрамдах Улс учраас Ерөнхий сайдыг томилоход Ерөнхийлөгч голлох үүрэг гүйцэтгэж, хариуцлага хүлээхгүй.

Дэвшүүлсэн санал:

- ✓ Юуны өмнө хууль тогтоох, гүйцэтгэх засаглалын ялгааг сэргээж өгөх хэрэгтэй.
- ✓ Төрийн тогтолцоог боловсронгуй болгох.
- ✓ Ерөнхий сайдаа томилж чадахгүй бол УИХ өөрөө тарах шийдвэр гаргах ёстой гэсэн зарчмыг Үндсэн хуулинд оруулсан нь хүлээх хариуцлагыг тодорхой болгох юм.

2. Үндсэн хуулийн 24-р зүйлийн 1 дэх хэсэг : " УИХ-ын дарга дэд даргыг УИХ-ын

гишүүд дотроос нэр дэвшүүлэн саналаа илээр гаргаж сонгоно. Улсын Их Хурлын тухайн сонгуулийн дүнд бий болсон нам эвслийн бүлэг тус бүрээс Улсын Их Хурлын дэд даргыг сонгоно”.

Шүүмжилсэн асуудал:

- Гишүүд саналаа чөлөөтэй /хараат бусаар/ гаргах эрхийг хаасан
- Намын шууд хяналт буюу нүдлэн хамгаалалт тогтоосон
- Даргын тоо нэмсний дээр бүлэггүй гишүүний сонгогдох эрхийг хассан гэж үздэг.
- Хамгийн буруу замд нууц санал хураалт оруулдаг. Санал хураалт ил байхгүй бол янз бүрийн хувийн тоглолт, бүлэглэлүүд бий болдог. Нууц санал хураалтыг далимдуулан нөгөө намтай хамтарч Засгийн газраа огцруулах зүйлд их гарч байсан.
- Улсын Их Хурлын гишүүн хэдийгээр улс төрийн намаас нэр дэвшиж, сонгуульд оролцдог боловч сонгогдсоныхоо дараа ард түмний элч болдог учир тэдний хараат бус байдлыг алдагдуулах, үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэхэд нь хяналт тавих, намын бодлогыг Үндсэн хуульд оруулж болохгүй.
- Улсын Их Хурлын гишүүдийн хэн нь ямар санал өгөхийг хянах боломжийг Үндсэн хуулиар нээж өгөх нь ардчилсан нийгмийн үндсэн зарчимд нийцэхгүй байна.
- Санал хураалт далд байх нь үзэл бодлоо хэний ч дарамт шахалтгүйгээр чөлөөтэй илэрхийлэх боломжтой байх нь ардчиллын баталгаа. Улсын Их Хурлын дарга, дэд дарга, Ерөнхий сайд, Засгийн газрын гишүүдийн илээр санал хурааж сонгодог болсноор Парламент идээ бээрийг шахах механизмгүй болж байгаа юм.
- Улсын Их Хурлын гишүүдийн заримых нь Улсын Их Хурлын дэд даргаар сонгогдох эрхийг хязгаарласан энэ заалт нь хүний аль нэгэн нам, олон нийтийн бусад байгууллагын гишүүний нь хувьд ялган гадуурхахыг хориглоно гэсэн Үндсэн хуулийн 10 хэсгийн заалттай нийцэхгүй байна.

Дэвшүүлсэн санал:

- ✓ Нам, эвслийн Улс төрийн товчоо болсон олонхийн гарт бүх зүйл орох болно.
- ✓ Тоо нэмэхэд биш дээд даргыг цөөнхөөс сонгох жишиг ердийн хуулиар тогтоосон хэрэглэж болох байв.
- ✓ Улсын Их Хурлын гишүүний уг эрх нь хасагдаж, зөвхөн нам, эвслийн бүлэг Улсын Их Хурлын дэд даргад нэр дэвшүүлэх болж байна.

3. Үндсэн хуулийн 27-р зүйлийн 2 дахь хэсэг: “Улсын Их Хурлын ээлжит чуулган хагас жил тутам нэг удаа 50-иас доошгүй ажлын өдөр чуулна.”

Шүүмжилсэн асуудал:

- Улсын Их Хурал хууль тогтоох байнгын байгууллага байх нэг шалгуурыг үгүйсгэсэн.
- Үлдсэн хоногт юу хийх вэ? /Байнгын хороод хуралдах уу, Томилолтоор явцгаах уу/
- Байнгын ажиллагаатай парламентад Чуулган гол хэлбэр мөнийг харгалзаагүй.
- Улсын Их Хуралд байнга сууж, хууль тогтоох гишүүний үүрэг багасаж ачаагаа хөнгөлсөн.
- Байнгын Парламентын гол хэлбэр нь чуулган. Гадаадын бусад оронд ч Парламент нь жилд 30-40 хоног завсарлаад бусад үед нь байнгын бэлэн

байдалд ажилладаг. Гэтэл манайд жилд 100 хоног ажиллаад бусад үед нь Улсын Их Хурлын гишүүд хаана яваа нь мэдэгдэхгүй, сураг тасардаг.

- Ирц бүрдэх хувь, асуудал шийдэгдсэн гэж үзэх хувь, чуулах хугацаа, нууц санал хураалт зэрэг Улсын Их Хурлын хамт олны хүч, боломжийг аль болохуйцаар түлхүү дайчлах хугацааны, ирцийн, саналын нөөцийг чингэж бууруулах нь Улсын Их Хурлын гишүүн бол нийт иргэн улсын ашиг сонирхолыг эрхэмлэн баримтална гэсэн заалтад харшилж байна.
- Улсын Их Хурлын чуулганы болон байнгын хорооны хуралдааны ирцийн хувийг бууруулсан нь буруу.

Дэвшүүлсэн санал:

- ✓ Улсын Их Хурлын чуулганы болон Байнгын хорооны хуралдааны хүчинтэй байх ирцийн хувийг ердийн олонхи болгох
- ✓ 20-хон гишүүний саналаар хууль баталж болохоор хэт хялбарчилж байгаа нь хууль тогтоох байгууллагын үйл ажиллагааг боловсронгуй болгож байна гэж үзэх үндэслэлгүй юм.

4. Үндсэн хуулийн 27-р зүйлийн 6 дахь хэсэг "Улсын Их Хурлын чуулганы болон Байнгын хорооны хуралдааныг гишүүдийн олонхи нь хүрэлцэн ирснээр хүчинтэйд үзэж, хуралдаанд оролцсон гишүүдийн олонхийн саналаар асуудлыг шийдвэрлэнэ. Ерөнхий сайд болон Засгийн газрын гишүүнийг томилох тухай асуудал, түүнчлэн хуульд өөрөөр заагаагүй бол бусад асуудлыг саналаа илээр гаргаж шийдвэрлэнэ"

Шүүмжилсэн асуудал:

- Гишүүд чуулгандаа ирэх нь ховордсонтой холбоотой өөрчлөлт $39 : 2 = 19.5/20/$
- Чуулган хүчин төгөлдөр байх шаардлага илт суларсан.
- Асуудал шийдэхэд олонхийн зарчим алдагдсан, төлөөллийн үүрэг ач холбогдлыг багасгасан.
- Саналаа чөлөөтэй гаргах боломж хаагдсан /багасгасан/
- Намын хяналт ноёлох байранд гарав. Энэ өөрчлөлт нь мөн чанартаа хурлын ирц нь бүрддэггүй, гишүүдээ цуглуулж чаддаггүй, сахилга, зохион байгуулалтгүй парламентад зориулж хийгдсэн өөрчлөлт. Ингэснээр Улсын Их Хурлын чуулганд 76 гишүүний 39 нь хүрэлцэн ирснээр хурал хүчинтэй болж 20 гишүүний саналаар хууль батлагдаж байх болох нь.
- Засгийн газрыг огцруулах саналыг Улсын Их Хуралд оруулах гэсэн ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхэд хамаарах чухал заалтыг мөн орхигдуулжээ. Энэ нь төрийн дээд өндөрлөгүүдийн харилцан хяналт тавих бүтэн системийн чухал нэгэн гинжийг тасдаж, төрийн машинд тавих шаардлага хяналтын мөрөөр авах арга хэмжээг үгүйсгэсэн байна.
- Нууцаар санал хураахад гишүүд намын удирдлагын саналыг дэмжихгүй байгаа бол энэ нь мөнхүү намын өөрийн нь дотоод амьдралын асуудал, согог болохоос биш Үндсэн хууль дахь дутагдал, асуудал биш билээ.
- Гишүүд байнгын хорооны хуралдаан дээр саналаа ил хураалгадаг. Гэтэл нэгдсэн хуралдаан дээр нууцаар санал өгөөд асуудлыг унагаж байна. Энэ их зөрүүтэй.

Дэвшүүлсэн санал:

- ✓ Тулгуур хуулийн үзэл баримтлал ба үндсэн бүдүүвчийн гол чухал санаа, шүтэлцээг ингэж өрөөсгөлөөр өөрчилж болохгүй.
- ✓ Сөрөг хүчин оролцохгүй, харин олонхи шийдвэрээ гаргаад хэрэгжүүлж, эцэстээ

- хариуцлага хүлээх бололцоо олгох хэрэгтэй юм.
- ✓ Энэ өөрчлөлт нь Улсын Их Хуралд олонхийн суудал авсан нам бодлогоо хараат бусаар явуулах боломжийг мөн олгож байна.
  - ✓ Улсын Их Хуралд хэлэлцэгдэж буй аливаа асуудлаар саналаа илээр гаргаж шийдвэрлэх нь ил тод байдлыг нэвтрүүлэх, сонгосон гишүүд нь ямар асуудлаар ямар байр суурь баримталсныг мэдэх сонгогчдын эрхийг хэрэгжүүлэхэд чухал ач холбогдолтой.
  - ✓ Марксист сэтгэлгээний эмгэгээр монголчилсон төрийн удридлагын парламентын хэлбэрийг сонгодог төрхөөр нь дахин байгуулах.

5. Үндсэн хуулийн 29-р зүйлийн 1 дэх хэсэг Улсын Их Хурлын гишүүн бүрэн эрхийнхээ хугацаанд улсын төсвөөс цалин авна. Улсын Их Хурлын гишүүн нь Ерөнхий сайд, Засгийн газрын гишүүнээс бусад, хуулиар тогтоосон үүрэгт нь үл хамаарах ажил, албан тушаал хавсарч болохгүй.

Шүүмжилсэн асуудал:

- “Улсын Их Хурлын гишүүн Засгийн Газрын гишүүн давхар нэгэн зэрэг байх нь эрх мэдлийн хуваарилалтанд нийцээгүй .
- Засгийн газрын бүрэлдэхүүнд орох Улсын Их Хурлын гишүүдийн тоо, хэмжээ хязгаарыг тогтоож өгөөгүй учраас бүх сайдууд нь Улсын Их Хурлын гишүүн байх тохиолдол ч гарч байсан.
- Парламент, Засгийн газар тусдаа байх ёстой. Учир нь одоо бид төрийн эрх мэдэл хуваарилах зарчим баримталж байгаа.
- Засгийн газрын үйл ажиллагааг Улсын Их Хурлын зүгээс хянах, түүнд хатуу шаардлага тавих, алдаа оноог нь илчилж зэмлэх, сайшаах, авилга, мафи, сөрөг үр дагвар авчрах, лобби зэргээс сэргийлэх, хууль тогтоох засаглалыг гүйцэтгэх засаглалаас зааглаж биеэ даасан байдлыг нь бэхжүүлэх зэрэг, зорилго, бодлогын үүднээс Улсын Их Хурлын гишүүн хүн Засгийн газрын гишүүний үүргийг хавсран гүйцэтгэх нь зохистой, ашигтай биш.
- Засгийн газарт хяналт тавих Улсын Их Хурлын үүрэг бүдгэрч хэн нь хууль тогтоогч, хэрэгжүүлэгч гэдгээ ч мэдэхээ байсан.
- Улсын Их Хурлын гишүүн Засгийн газрын гишүүн болсноор гүйцэтгэх засаглалын Улсын Их Хуралд тайлагнах зарчим алдагдсан. Тайлагнана гэдэг нь эрх зүйн шинжлэх ухаанд хариуцлагын 1 хэлбэр болдог. Үр дагавар нь өнөөг хүртэл арилахгүй байна.
- Үндсэн хуулийн нэг гол үзэл баримтлалыг хөсөрдүүлэн “халдварын голомт” үүсгэв.
- Хууль тогтоогчдод гүйцэтгэх засаглал, хөрөнгө мөнгөтэй хутгалдах боломжийг олгож, парламентын хяналтыг сулруулсан.
- Эрх мэдэл хуваарилах зарчмыг алдагдуулж, парламентыг гүйцэтгэх эрх мэдэл нь давамгайлж байсан хуучин тогтолцоо сэргэсэн.
- Хүмүүс үүнийг нэг талаар нэг том юмны ард нуугдаж буй намуудын хуйвалдаан, нөгөө талаар албан тушаалын амбицад хөтлөгдөж байна гэж үзэж байна. Үүнийг Үндсэн хуульд суулгахын цаад санаа нь Үндсэн хуулийн Цэцийн шийдвэрт хаалт тавих л явдал байх.

Дэвшүүлсэн санал:

- ✓ Засгийн газрын бүрэлдэхүүнд орох Улсын Их Хурлын гишүүдийн тоог сайд нарын 3/1-ээр хязгаарлах.

- ✓ Хэрэв заавал хавсаргах бодлого баримталж байгаа бол хууль тогтоогч Үндсэн хуульдаа дараах хязгаарлалтыг хийх хувилбарууд байж болохоор байна.
- ✓ Зөвхөн Ерөнхий сайд Улсын Их Хурлын гишүүн байж болохоор
- ✓ Ерөнхий сайд, Засгийн Газрын гишүүдийн гуравны нэг хүртэл хувь нь Улсын Их Хурлын гишүүн байж болохоор гэх мэт тодорхой хязгаарлалтыг салбар хуулиар тогтоох боломжгүй тул аль зохимжтойг нь Үндсэн хуульдаа суулгаж өгөх ёстой.
- ✓ Засгийн газрыг 100 хувь парламентын гаднаас бүрдүүлэх нь гүйцэтгэх засаглалд тогтворгүй байдал үүсгэж, улс төрийн намууд ч бодлого хөтөлбөрөө хэрэгжүүлэх чадамжгүй болдог. Иймээс тодорхой хязгаартай байх.
- ✓ Төрийн тогтолцоог боловсронгуй болгох нь зүйтэй.
- ✓ Нэг нь нөгөөгөөсөө тодорхой хамааралтай байх ёстой. Тэгж байж засаглал гэдгийг бүрэлдүүлнэ. Засаглалын хяналт тэнцлийн ийм тогтолцоо байхыг үгүйсгэж болохгүй юм.

6. Үндсэн хуулийн 29-р зүйлийн 1 дэх хэсэг: Улсын Их Хуралд олонхи суудал авсан нам, эвслээс нэр дэвшүүлсэн хүнийг; аль ч нам, эвсэл олонхийн суудал аваагүй бол хамгийн олон суудал авсан нам, эвсэл бусад нам, эвсэлтэй зөвшилцөн нэр дэвшүүлсэн хүнийг; хэрэв хамгийн олон суудал авсан нам, эвсэл бусад нам, эвсэлтэй зөвшилцөж Ерөнхий сайдад нэр дэвшүүлж чадаагүй бол Улсын Их Хуралд суудал авсан нам, эвсэл зөвшилцөн олонхиороо нэр дэвшүүлсэн хүнийг Ерөнхий сайдаар томилох саналыг тав хоногийн дотор Улсын Их Хуралд оруулах

Шүүмжилсэн асуудал:

- Төрийн алба улс төржиж намчирхсан тул мэргэжлийн карьерийн болон улстөрийн албан тушаалын зарчмын ялгаа алдагдсаж төрийн албан тушаал арилжаа наймааны хэрэгсэл болсон байна.
- “Түүнчлэн Засгийн газрыг огцруулах саналыг Улсын Их Хуралд оруулах” гэсэн заалтыг Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн үндсэн бүрэн эрхээс хассан байна. Монгол Улсын Үндсэн хууль хэрэгжсэнээс хойш өнөө болтол огт хэрэгжүүлээгүй энэ заалтыг Монгол Улсын хэд дэх Ерөнхийлөгч хэний Засгийн газрын үед хэрэгжүүлэхээс болгоомжилж одоо Үндсэн хуулиас хасаж байгаа нь ойлгомжгүй байна. Засгийн газрыг огцруулах эсэх эцсийн шийдвэрийг Парламент өөрөө гаргаж байгаа манай орны нөхцөлд уг заалтыг Үндсэн хуулиас яаравчлан хасах шаардлагагүй гэж үзэж байна.
- Зөв хүнээ Ерөнхий сайдаар томилж чадаагүй, үүнээс болж бодлого хэрэгжээгүй гэсэн тайлбар хийх боломжийг эрх баригчдад олгож байсан сургамжийг ч харгалзан үзэх үндэстэй.
- Субъект эсрэгээрээ солигдсон.
- Ерөнхийлөгч Хууль санаачлах эрхийг хасаж нам эдлэх болсон Ерөнхийлөгчийн хийдэг ажил, хийгддэг асуудлыг намтай урьдчилан зөвшилцөн зарчмыг гуйвуулан эргүүлж зөвхөн намуудын хүсэл зориг болгосноор болзошгүй хуйвалдаан гарч, бүлгийн сонирхлыг төрийн тэргүүнд тулгах суваг нээгдэв.

Дэвшүүлсэн санал:

- ✓ Төрийн албыг намчирхах явдлаас үүрд ангижруулах нь хойшлуулшгүй арга хэмжээ билээ.
- ✓ Ард олны сонголтоор гарч ирээгүй хүнийг улс төрийн ямарваа нэгэн албан тушаалд томилж болохгүй.
- ✓ Төр ба улстөрийн намын харилцааг Үндсэн хуульдаа оновчтой тусгах хэрэгтэй. Улмаар улстөрийн намын хуульд өөрчлөлт оруулах ёстой.

- ✓ Парламентийн засаглалын мөн чанар болсон Сонгуулийн үр дүнд олонхи болсон нам гүйцэтгэх эрх мэдлийн байгууллагаа бий болгохдоо нэр хүндтэй, чадварлаг, нөлөө бүхий хүмүүсээр бүрдүүлэх нь зүйтэй, үүнийг нам биш, намын удирдлага биш чухамхүү сонгогчид л шийдэх.
- ✓ Үндсэн хуулийн эрх зүйн үүднээс авч үзвэл парламентын засаглалтай улсад хууль тогтоох байгууллагад олонхи болсон улс төрийн хүчин нь Засгийн газраа байгуулдаг учраас Ерөнхий сайдад хэнийг нэр дэвшүүлэхээ шийдэх бүрэн эрх нь олонхи болсон улс төрийн хүчинд хадгалагдах ёстой.

Үндсэн хуулийн зургадугаар бүлэг 68-р зүйлийн 1 дэх хэсэг: “Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах санаачилгыг хууль санаачлах эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтан гаргах бөгөөд саналыг Үндсэн хуулийн Цэц Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлж болно”

Шүүмжилсэн асуудал:

- Үндсэн хуулийг тийм цаг үед өөрчилнө гэсэн жор байдаггүй. Хамгийн наад зах нь одоогийн зохицуулж буй Үндсэн хуулийн эерэг, сөрөг талыг баттай олж харсан тэр нөхцөлд л хуулийг өөрчлөх учиртай.
- Үндсэн хуулиар хамаа бусаар оролдоно гэдэг улсаараа жонглёрдоно гэсэн үг. Нэг үгээр хэлбэл туйлын болгоомжтой хандах ёстой.
- Үндсэн хуулийн 68 дугаар зүйлийн 1-д “Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах санаачлагыг хууль санаачлах эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтан гаргах бөгөөд саналыг Үндсэн хуулийн Цэц Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлж болно. Хуулинд “мэдүүлж болно” гэсэн болохоос яг таг мэдүүлнэ гэж заагаагүй.
- Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах журмын тухай хууль гаргах хэрэгтэй. Хэрхэн өөрчлөх вэ, ямар бүрэлдэхүүнтэй байх, ард түмний санал асуулгаар ямар асуудлыг шийдэх вэ гэдгийг тодруулсан байх ёстой.

Дэвшүүлсэн санал:

- ✓ Үндсэн хуулийн институтууд, парламентад суудалтай намууд Үндсэн хуульдаа оруулах өөрчлөлтийнхөө асуудлаар нэгдмэл саналтай байх нь чухал”
- ✓ Үндсэн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах асуудлыг бүх ард түмний хэлэлцүүлгийн үндсэн дээр бодитой хандах
- ✓ Үндсэн хуулийг өөрчилнө гэхээсээ илүүгээр түүний зүйл заалтуудыг тодруулсан хуулиуддаа сайн боловсруулж нарийсгах, засан сайжруулах хэрэгтэй.
- ✓ 68.1-р заалтыг дэлгэрүүлж, нэмэлт тодотгол хийсэн органик хууль, албан ёсны тайлбар үгүй нөхцөлд ямарч зөрчил, дур зоргын асуудал алхам хийгдэж болох талтай ч энэ талаарх жишээ, туршлага болсон Францын Үндсэн Хуулийн Зөвлөлийн тогтсон жишиг бидний мөрдөх, дагах ёстой үзэл баримтлал, үлгэр дууриал байх учиртай.
- ✓ Үндсэн хуулийг хэлэлцэн баталсан Ардын Их Хурал сум, дүүрэг бүрийн төлөөлөлтэй байсан. Ийм бүрэлдэхүүнээр баталсан хуульд гар хүрэхдээ их бэлтгэлтэй, өөрөөр хэлбэл тусгай журмаар хэлэлцэх ёстой.
- ✓ Үндсэн хуулийг амьдруулдаг хууль нь Үндсэн хуулийн, процессын хуулиуд юм. Үүнийг яаралтай батлах хэрэгтэй.

Үндсэн хуулийн дөрөвдүгээр бүлэг 57-р зүйл, 1 дэх хэсэг: Монгол Улсын нутаг дэвсгэр засаг захиргааны хувьд аймаг, нийслэлд, аймаг нь суманд, сум нь багт, нийслэл нь дүүрэгт, дүүрэг нь хороонд хуваагдана.

Шүүмжилсэн асуудал:

- Суурин соёл иргэншил рүү явж байгаа нь ойлгомжтой үед “хот” гэдэг ойлголтыг устгаад хаясан нь хамгийн буруу. Бор-Өндөр, Дархан-Уул эсвэл аймгийн төвүүдийг хотын статустай болгох.
- Засаг захиргаа нутаг дэвсгэрийн нэгж бие даасан эдийн засгийн цогц байх тухай заалт хэрэгжихгүй байна.

Дэвшүүлсэн санал:

- ✓ Хотын статусыг хуульд оруулж, нийслэл болоод орон нутгийн хотуудын эрхийг баталгаажуулах өөрчлөлт хийх хэрэгтэй.
- ✓ Одоогийн засаг захиргаа нутаг дэвсгэрийн хуваарийг өөрчлөх.
- ✓ Орон нутагт хотын статус өгч бие даан хөгжих боломжийг Үндсэн хуульдаа суулгаж өгөх.

Хоёр. Бусад шүүмжлэлтэй хандаж байгаа заалтууд буюу Үндсэн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулахтай холбоотой асуудлууд**Шүүмжилсэн асуудал:**

- Мал сүрэг бол үндэсний баялаг мөн бөгөөд төрийн хамгаалалтанд байна” гэсэн заалт хувийн өмч болох “мал” төрийн хамгаалалтад орж “Өмчийг төрөл хэлбэрээр нь ялгаварлаж болохгүй” “гэсэн 16-р зүйлтэйгээ зөрчилдөж байгаа юм.
- Үндсэн хуульд байгаа сонгуулийн тогтолцоотой хэсгийг эргэж харах хэрэгтэй.
- Сонгууль бүрийн дараа сонгуулийн хууль болохгүй байна өөрчилье гээд өөрчлөхдөө сайжруулах бус улам муу болгоод байдаг.
- Улсын Их Хурлын гишүүнийг шууд сонгоно гээд заасан болохоор пропорциональ системийг хааж байгаа юм гэж манай зарим хуульч ярьдаг Цэц ч тэгж үздэг.
- Улстөрчид Үндсэн хуулийн аливаа нэг эгзэгтэй асуудлыг зөвхөн өөрсдөдөө ашигтайгаар тайлбарлаж байна. Энэ байдлыг аль болох багасгах өөрчлөлт хийх хэрэгтэй.
- Парламентын засаглалтай атлаа ерөнхийлөгчийг бүх ард түмнээс сонгодог.....?
- Сонгуулиар бий болсон эвсэл задарвал яах вэ?
- Хамгийн гол авч хаясан үг, өгүүлбэр бол “Шаардлагатай гэсэн нөхцөлд Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Засгийн газрыг огцруулах санал”-ыг УИХ-д оруулдаг байсан. Үүнийг үг дуугүй аваад хаячихсан.
- Нэмэлт өөрчлөлт хийх бол ард нийтийн өргөн хэлэлцүүлэг явуулахаас парламентын хэдэн гишүүнд ашигтайгаар засаж болохгүй.
- Үндсэн хуульд нууцаар халдсан.Тухайн үед Монголд 14 нам байхад зөвхөн гурван нам нь хуйвалдаад л ийм юм хийсэн.
- Шууд нэмэлт өөрчлөлт оруулах асуудал байхгүй, эхлээд 2000 оны нэмэлт өөрчлөлтийг хүчингүй болгох хэрэгтэй. Ер нь Үндсэн Хуулийн алдаатай зүйлийг засч зөв гольдролд нь оруулах цаг болсон.
- Үндсэн Хуульд зарчмын олон алдаа бий. Зарчмын гэдэгт сонгуулийн тогтолцооноос эхлээд олон багц асуудал орох ёстой.
- 2000 оны өөрчлөлтийн хамгийн гол гай нь Үндсэн хуулийн төрийн эрх мэдэл хуваарилах зарчмыг үгүйсгэсэнд оршино. Тэгээд л одоо Улсын Их Хурлын гишүүд нь гүйцэтгэх байгууллагын ажил хийгээд тэрбум төгрөг тэвэрч зарцуулаад л явж байх жишээтэй. Засгийн газарт тавьдаг парламентын хяналт суларсан. Бусад орны олон зуун гишүүнтэй парламентад байдаг

жигжигхэн үзэгдлийг цөөхөн гишүүнтэй Монголд том үзэгдэл болохыг анзааралгүй хэрэглэсэн буруутай. Жишээ нь, 2000-аад гишүүнтэй Английн парламентад 20 -хон сайд юу ч биш. Манай 76 гишүүнд 15 сайд байна гэдэг аймаар тоо.

Дэвшүүлсэн санал:

- ✓ Нэгдлийн мал хувьчлагдаж хувийн өмч болсон тул өмчийг ялгавар болохгүй учраас “Мал сүрэг үндэсний баялаг мөн бөгөөд төрийн хамгалалтанд байна” гэх заалтыг хасах нь зүйтэй.
- ✓ Сонгуулийн тогтолцоог үндсэн хуульд зааж өгч сонгуулийн хуулиар албан тушаалд хүрэх ашиг хонжоо олох гэсэн санаархлыг таслан зогсоох шаардлагатай.
- ✓ Улсын Их Хурал, Засгийн газар, нам гуравыг хольж, Улсын Их Хурлын гишүүд ачааллаа 1/3-ээр хөнгөлж, Ерөнхийлөгчийн эрхийг ёс бусаар хязгаарласан 2000 оны өөрчлөлтөө цуцалж Үндсэн хуулийн уг эхийг сэргээх.
- ✓ Тодорхой журмаар хэн, ямар эрх, ямар хүрээнд эдлэх, процедур, өргөн барих, Улсын Их Хурал хэрхэн хэлэлцэх зэргийг хуульчлах шаардлагатай
- ✓ Үндсэн хуулийг өөрчлөхийн тулд маш олон мэргэжлийн байгууллагын санал авах шаардлагатай.
- ✓ Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах процесс нийгмийн зөвшилцөл дээр явах ёстой.
- ✓ Ерөнхийлөгч, Улсын Их Хурал ч, орон нутгийн гэх он дамжсан нүсэр сонгууль хийхийн оронд Ерөнхийлөгчөө парламент дотроосоо сонгодог болох
- ✓ Санал асуулгыг ард нийтийн дунд Үндсэн хуулийг өөрчлөх буюу Засгийн газрын гишүүдийн 3/1 нь Улсын Их Хурлын гишүүн байх нь зөв үү? Буруу юу? гэж явуулаад нэг талаас иргэдээ бүртгэх нөгөө талаас санал тоолох машинаа ч турших нэг боломж юм.
- ✓ Нэмэлт өөрчлөтийг /2000 оны/ хүчингүй болгох ёстой. Үндсэн хуулийг ард түмний санал асуулгаар баталдаг.
- ✓ Үндсэн хуулийг шинээр бичих хэрэгтэй.
- ✓ Ном журмын дагуу, хийгээд 2000 онд хийсэн хууль бус зүйлээ нэн даруй цуцлах ёстой гэж бодож байна.
- ✓ Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулахдаа чухам ямар тодорхой журмыг баримтлах, энэ асуудлыг ил тод байлгах, ард нийтийн санал асуулга авах эсэх, түүнчлэн Үндсэн хуулийн Цэц санал дүгнэлт хэрхэн гаргах зэрэг асуудлыг нарийвчлан зохицуулах шаардлагатай.
- ✓ Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулж болохгүй гэж муйхарлан зүтгэж байгаа юмгүй. Итали зэрэг оронд парламент Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулахаар болбол тэр парламент биш, шинээр сонгогдсон дараагийн парламент уг нэмэлт, өөрчлөлтийг хэлэлцэж баталдаг хуультай байдаг. Өөрөөр хэлбэл, “өөрчлөх” гэж хорхойссон хүмүүсээр биш ашиг сонирхлын зөрчилгүй бүрэлдэхүүнээр шийдвэрлүүлдэг
- ✓ Үндсэн хуулийг амьдруулдаг хууль нь Үндсэн хуулийн **процессын хуулиуд** юм. Ялангуяа манайх шиг дураараа хадуурдаг, зоргоороо хууль томъёолдог, хувийнхаа бодлыг хуульд оруулчих хүсэлтэй хүмүүст ийм эрхийг хэмжээ хязгааргүй олгож болохгүй.
- ✓ Үндсэн хуулийг өөрчилнө гэхээсээ илүүгээр түүний зүйл заалтуудыг тодруулсан хуулиуддаа сайн боловсруулж нарийсгах, засан сайжруулах хэрэгтэй.

Судалгааны арга зүй

Судалгааг хэвлэлийн нийтлэлийн агуулгын задлан шинжлэл буюу контент - анализын аргаар хийлээ. Задлан шинжилгээг хийхдээ тухайн нийтлэлийн үнэн худал, эерэг сөрөг агуулгыг тодорхойлох бус судалгааны удирдамжинд заасны дагуу Үндсэн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах нь шаардлагатай, шаардлагагүйн талаарх шүүмжилсэн асуудал, үндэслэл, дэвшүүлсэн санал, зөвлөмж зэргийг тоон мэдээллээр гаргаж, сонин бүрт олон дахин давхардсан гол шүүмжлэл, санал зөвлөмжийг агуулгаар нь тусгаж нэгтгэсэн болно.

Нэгдсэн дүгнэлт

Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтийг агуулгын хувьд зохистой эсэх, өөрчлөлт хийсэн арга нь зөв эсэх гэсэн 2 асуудлаар иргэд ихэвчлэн саналаа илэрхийлсэн байна.

Дүгнэлт-1

Үндсэн хуулийн агуулгын хувьд дараах зүйл, заалтуудыг онцлон шүүмжилж санал бодлоо илэрхийлсэн байна. Үүнд:

1. Үндсэн хуулийн 22-р дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэг
2. Үндсэн хуулийн 24-р зүйлийн 1 дэх хэсэг
3. Үндсэн хуулийн 27-р зүйлийн 2 дахь хэсэг
4. Үндсэн хуулийн 27-р зүйлийн 6 дахь хэсэг
5. Үндсэн хуулийн 29-р зүйлийн 1 дэх хэсэг
6. Үндсэн хуулийн 33-р зүйлийн 1 дэх хэсгийн 2
7. Үндсэн хуулийн 39-р зүйлийн 2 дахь хэсэг
8. Үндсэн хуулийн 5-р дугаар зүйлийн 5 дахь хэсэг
9. Үндсэн хуулийн 57-р зүйл, 1,3 дах хэсэг
10. Үндсэн хуулийн хоёрдугаар бүлэг /Хүний эрх, эрх чөлөө/
11. Үндсэн хуулийн 68-р зүйл 1 дэх хэсэг

Эдгээрээс эхний 7 нь 2000 оны нэмэлт, өөрчлөлт оруулах үед дараахь зөрчил, дутагдал гарсан болохыг хамгийн их давтамжтай шүүмжилсэн байна.

Дүгнэлт-2

2000 оны Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлтийг хийсэн аргын хувьд дараах асуудлууд хамгийн их шүүмжлэгдэж, олон дахин давтагдсан байна. Үүнд:

1. Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийг парламентад суудалтай намууд хуйвалдааны аргаар хийсэн.
2. Ард түмний саналыг аваагүй.
3. Парламентад суудалгүй намуудаас санал аваагүй.
4. Ул суурьтай судалгаа хийгээгүй, богино хугацаанд батлагдсан.
5. Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал, зарчим алдагдсан.
6. Процедурын алдаатай.
7. Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлтийг нэг нам дангаараа оруулсан.
8. Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах журмын тухай тусгайлан хууль гаргах хэрэгтэй.

Иргэдийн нэг хэсэг нь Үндсэн хуулийг цаг үеэ дагаж өөрчлөгдөх ёстой, энэ нь амьдралын

Судалгааны эмхтгэл, Х боть

шаардлага хэмээн үзэж байхад нөгөө хэсэг нь Үндсэн хуулинд хэн дуртай нь хууль санаачилж өөрчлөлт оруулах ёсгүй хэмээн үзэж байна.

* * *

ХАВСРАЛТ 1 - ҮНЭН, МОНГОЛЫН ҮНЭН /1999-2011/

Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах шаардлагатай

№	Асуудлын ерөнхий ангилал, давталт	Гарсан шүүмжлэл, эх сурвалж	Дэвшүүлсэн санал, эх сурвалж
1	Үндсэн хуулийн 22-р дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэг Нийт 3	<p>1.МАХН-ын дарга Н.Энхбаяр: Ард түмний захиалгаар энэхүү нэмэлт өөрчлөлтийг санал болгож байгаа Үнэн /одоо Монголын үнэн/, 1999.12.24, №166 Монгол Улс Ерөнхий сайдаа томилж чадахгүй 7 сар болж дэлхийг гайхуулсан. Ерөнхий сайдаа томилж чадахгүй УИХ-аа тараая гэж тэр үед МАХН-ын бүлэг санал тавьж байсан.</p> <p>2.УИХ дахь МАХН-ын бүлгийн ажлын хэсгийн ахлагч Х.Баатар: Үндсэн хуулинд төрийн үйл ажиллагааг саадгүй явуулахад чиглэсэн өөрчлөлт орууллаа Үнэн /одоо Монголын үнэн/, 2000.01.07, №4 Монгол Улс Парламентын Бүгд Найрамдах Улс учраас Ерөнхий сайдыг томилоход Ерөнхийлөгч голлох үүрэг гүйцэтгэж, хариуцлага хүлээхгүй.</p> <p>3.УИХ-ын гишүүн М.Далайхүү: “Нохойд виски өгч болохгүй” Үнэн /одоо Монголын үнэн/, 2000.12.22, №239 Ерөнхийлөгчийн эрх хязгаарлагдсан уу? Ялсан нам, хүчин Ерөнхий сайдыг томилохдоо МУ-ын Ерөнхийлөгчтэй зөвшилцөх тухай заалт тодорхой бус байсныг Ц.Элбэгдорж овжноор ашиглаж, цаг хожигч 3 сар Ерөнхий сайдын үүрэг гүйцэтгэгчээр ажиллаж төрийг улам хямруулсан билээ.</p>	<p>Ерөнхий сайдаа томилж чадахгүй бол УИХ өөрөө тарах шийдвэр гаргах ёстой гэсэн зарчмыг Үндсэн хуулинд оруулж байгаа юм. Энэ нь хүлээх хариуцлагыг тодорхой болгох юм.</p> <p>Ийм учраас УИХ-д олонхи авсан нам эвслээс Ерөнхий сайдад нэр дэвшүүлсэн хүний талаар зөвшилцөж, саналаа илэрхийлэх л ёстой. Эцсийн эцэст Засгийн газар хангалтгүй ажиллах, хууль зөрчих явдал гарвал тухайн Ерөнхий сайд, нам л хариуцлага хүлээнэ шүү дээ. Иймээс Үндсэн хуулийн нэмэлт өөрчлөлтөд Ерөнхийлөгчийн эрхийг хязгаарласан заалт ер ороогүй.</p> <p>Хууль тааруу, муу байж болно. Харин тодорхой байх ёстой.</p>
2	Үндсэн хуулийн 24-р зүйлийн 1 дэх хэсэг Нийт 1	<p>1.Б. Номин: Үндсэн хуулийн “дордуулсан” заалтуудыг эргэж харахаар хууль санаачилжээ. Монголын үнэн /Үнэн/, 2011.01.11, №07 УИХ-ын дарга, дэд даргыг илээр санал хураан сонгож байгаа нь УИХ-ын гишүүдийн саналаа чөлөөтэй гаргах эрхэд халдсан, намын хяналтыг хатуу тогтоох болсон заалт гэж санаачлагчид үзэв</p>	<p>Үндсэн хуулийн 24-р зүйлийн 1 дэх хэсгийг “УИХ-ын дарга, дэд дарга, байнгын хорооны даргыг УИХ-ын гишүүдийн дотроос нэр дэвшүүлэн саналаа нууцаар гаргаж болно. УИХ-ын тухайн сонгуулийн дүнд бий болсон нам эвслийн бүлэг тус бүрээс УИХ-ын дэд даргыг сонгоно” гэж өөрчлөн найруулсан. Ингэснээр 1992 оны Үндсэн хуулийн агуулгыг хэвээр үлдээж буй хэрэг гэнэ. Мөн л 2000 онд дордуулж оруулсан 7 заалтын нэг.</p>
3	Үндсэн хуулийн 27-р зүйлийн 2 дахь хэсэг, Нийт 3	<p>1.УИХ-ын гишүүн Ж.Бямбадорж: Үндсэн хуулийн өөрчлөлт зөв гэдгийг түүх харуулна Монголын үнэн /Үнэн /, 1999.12.28, №167 УИХ-ын гишүүдийн амралтыг нэмэгдүүлэхийн тулд нэг чуулган 76 хоног хуралдах ёстойг 50 хоног болголоо гэж тайлбарласан нь буруу ойлголт юм. Долоо хоногт 6 хоногийн ажлын өдөртэй байхад нэг чуулган 76 хоногтой байна гэж Үндсэн хуулиар заасан юм. Гэтэл түүнээс хойш ажлын 5 өдөртэй болсон. Энэ чигээрээ байвал УИХ хяналт шалгалт хийлгүй хуралдсаар өнгөрөхөөр юм.</p>	<p>Иймд нэг чуулганы хоорондох УИХ-ын ажлын хоногийг 50 болгосон юм.</p>

		<p>2.Хууль зүйн ухааны доктор, дэд профессор Д.Дашцэдэн: Төрийн тогтвортой ажиллагааг хангахад чиглэсэн заалтууд оржээ. Монголын үнэн /Үнэн /, 2000.01.05, №2 Ажлын 75 өдөр гэдэг бол /1992-1996 он/ маш олон хуулийг хэлэлцэж батлах шаардлагатай үед л тохирч байсан юм.</p>	<p>Одоо УИХ хуралдахаасаа илүү чуулганаар хэлэлцэх асуудлыг оновчтой сайн боловсруулах шаардлага байгаа.</p>
		<p>3.УИХ-ын гишүүн М.Далайхүү: “Нохойд виски өгч болохгүй” Монголын үнэн /Үнэн /, 2000.12.22, №239 75 биш 50 хоног хуралдлаа Яг өнөөдрийн байдлаар УИХ дахь намын бүлэг 1 дэх өдөр, байнгын хороод 2-3 дахь өдөр цаг давхцуулан зэрэг зэрэг хуралдаж, 4-5 дахь өдөр чуулганаа хийж байна. Дэгийн хуулиар УИХ-ын гишүүд байнгын хорооны хуралд оролцож санал бодлоо хэлж зарчмын зөрүүтэй саналаа томъёолж өгөөгүй бол чуулганы хуралдаан дээр ярих эрхгүй байдаг. Энэ тохиолдолд УИХ-ын гишүүд “нэг мухлагаас нөгөө мухлаг руу ниснэ” гэдэг шиг “нэг байнгын хорооны хурлаас нөгөө байнгын хорооны хурал руу” гүйлдэн хуулийн төслийн талаарх бодол санаагаа хагас дутуу нэг юм хэлж амжиж байна. Бид чин үнэнийг хэлэхэд ажлын цагаар хуулийн төсөлтэй сайтар танилцаж амжихгүй хагас бүтэн сайнд гэртээ цаас шагайж, тавтайхан амарч ч чадахгүй өнгөрөөж байна ...Бидэнд хуулийн төсөл дээр ажиллах, хяналт шалгалтын ажилд оролцох, сонгогчидтойгоо аажуу уужуухан уулзахад багагүй цаг хугацаа хэрэгтэй байна.</p>	<p>өглөө 11 цаг хүртэл ирцээ хүлээгээд 75 хоног хуралдсан нэр зүүж үүрэглэж суухын оронд цагтаа чуулганаа эхлээд үр бүтээлтэйхэн 50 хоног хуралдчихвал илүү үр дүнтэй биз дээ?</p>
4	<p>Үндсэн хуулийн 27-р зүйлийн 6 дахь хэсэг Нийт 7</p>	<p>1.МАХН-ын дарга Н.Энхбаяр: Ард түмний захиалгаар энэхүү нэмэлт өөрчлөлтийг санал болгож байгаа Монголын үнэн /Үнэн /, 1999.12.24, №166 - Ер нь өнөөдөр УИХ-аас эхлээд манай бүх шатны ИТХ хуралдаж чадахгүй байгаа. Сэлэнгэ аймгийн Засаг даргыг огцруулах талаар тус аймгийн ИХТ дахь МАХН-ын бүлэг санал гаргахад цөөнх болж байгаа эвслийн бүлэг хурал хаяад байж байна. Тэгэхээр хурлаа явуулж байя. УИХ дахь МАХН-ын бүлгийн хувьд зарим үед хурал хаяхаас өөр аргагүй байдалд цөөнгүй орж байсан. - Санал хураалтыг ил болгоё гэснийг намын диктатурыг тогтоох гэлээ гэж шүүмжилж байна. УИХ-ын гишүүн хүн жирийн иргэнтэй адилаар саналаа нууцаар өгөх хүн биш. Намын бүлэг дээр аль нэгэн УИХ-ын гишүүн хэлэлцэж буй асуудлаар өөр байр суурьтай байгаа бол түүнээ хэлээд нэгдсэн хуралдаан дээр өөрийнхөөрөө саналаа өгдөг.</p>	<p>- Үндсэн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулахад гишүүдийн s, Засгийн газартай холбоотой зарим асуудлыг шийдэхэд 2/3, ард нийтийн санал асуулга явуулахад 2/3-ын санал авч байж шийдвэрлэгдэнэ гэсэн босгууд бүгд хэвээрээ байгаа. Өөрөөр хэлбэл, хурц амин чухал асуудлуудыг шийдвэрлэх босго өөрчлөгдөхгүй. Ердийн хууль хэлэлцэхийн тулд УИХ хэвийн үйл ажиллагаа явуулахын үүднээс ердийн олонхийн ирцийг барих нь зүйтэй гэж үзэж байна. - Ард түмэн бидний эрх ашгийг хамгаал гэж сонгосныхоо төлөө тэр хүний ямар асуудал дээр ямар байр суурьтай байгааг, байсныг мэдэж байх ёстой гэж бодож байна. Тэгэхээр гишүүд маань ямар санал өгөв, бид алдаж байна уу үгүй юу гэдгээ тодорхойлоход энэ ил санал хураалт намын удирдлагад ч хэрэгтэй.</p>
		<p>2.Хөдөлмөрийн баатар Ү.Аварзэд: Үндсэн хуулийг тодотгож өөрчлөхөөс өөр аргагүй Монголын үнэн /Үнэн /, 1999.12.24, №166 - Гишүүд байнгын хорооны хуралдаан дээр саналаа ил хураалгадаг. Гэтэл нэгдсэн хуралдаан дээр нууцаар санал өгөөд асуудлыг унагаж байна. Энэ их зөрүүтэй юм..</p>	<p>Ард түмний элч, төлөөлөгчийн хувьд тухайн асуудалд хэрхэн хандаж буй нь ил тод байх хэрэгтэй. УИХ-ын гишүүний санал, сонгогчдын саналтай нийлж байгаа эсэх нь нууц байж болохгүй.</p>
		<p>3.Хууль зүйн ухааны доктор, дэд профессор Д.Дашцэдэн: Төрийн тогтвортой ажиллагааг хангахад чиглэсэн заалтууд оржээ. Монголын үнэн /Үнэн /, 2000.01.05, №2 Өнгөрсөн практикаас харж байхад УИХ, байнгын хороодын чуулганы ирц бүрдэж байсан нь үгүй..</p>	

	<p>4.УИХ-ын гишүүн, хуульч Ж.Бямбадорж: Намынхаа болон олонхийн эрх ашгийг бодсон Монголын үнэн /Үнэн /, 2000.01.07, №4 1996 оноос хойш МАХН олон удаа байр сууриа илэрхийлж байв. Заримдаа хурал хаядаг. Ингэхлээр хурал хүчингүй болдог.</p>	<p>Иймд сөрөг хүчин оролцохгүй, харин олонхи шийдвэрээ гаргаад хэрэгжүүлж, эцэстээ хариуцлага хүлээх бололцоо олгох хэрэгтэй юм.</p>
	<p>5. Ц.Нямдорж: Үндсэн хуулийн цэц хуулийн бус улс төрийн агуулгаар шийдвэр гаргалаа Монголын үнэн /Үнэн /, 2000.03.23, №56 - Далд санал хураалтаар энэ улс төрийг тогтворжуулж чадахгүй юм байна гэдгийг бид яс махандаа хүртэл мэдэрсэн. Хэдийгээр биднийг хуйвалдлаа гэж байгаа ч жинхэнэ хуйвалдаан чинь энэ далд санал хураалтын цаана явагдаад байгаа. Өнөөдөр энэ эрх баригч намуудын задрал бутралд хөшүүрэг өгсөн нэг зүйл нь энэ далд санал хураалт шүү дээ.</p>	
	<p>6.Үндсэн хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлт нь цаг үеийн захиалга мөн. Монголын үнэн /Үнэн /, 2000.12.14, №233 Хуралдааны ирцийн өндөр хувиас шалтгаалж УИХ-ын хэвийн үйл ажиллагааг хангахад бэрхшээл учирдгийг бид мэднэ. Хамгийн гол нь УИХ-ын гишүүдийн нэлээд хэсэг нь хурал орхисон үед УИХ-ын чуулганы хуралдаан зогсож гацдаг аюултай. -Ер нь аливаа нууц юмны цаана хээл хахууль, төрийн тогтворгүй байдлыг бий болгох аюул нуугдаж байхыг үгүйсгэх аргагүй гэдгийг энд дурдах нь илүүц биш гэж үзэж байна.</p>	<p>Энэ өөрчлөлт нь УИХ-д олонхийн суудал авсан нам бодлогоо хараат бусаар явуулах боломжийг мөн олгож байна. УИХ-д хэлэлцэгдэж буй аливаа асуудлаар саналаа илээр гаргаж шийдвэрлэх нь ил тод байдлыг нэвтрүүлэх, сонгосон гишүүд нь ямар асуудлаар ямар байр суурь баримталсныг мэдэх сонгогчдын эрхийг хэрэгжүүлэхэд чухал ач холбогдолтой.</p>
	<p>7.УИХ-ын гишүүн М.Далайхүү: “Нохойд виски өгч болохгүй” Монголын үнэн /Үнэн /, 2000.12.22, №239 Нууцыг ил болгох учир: ... нууцаар санал өгдөг байсан тэр үед... шуудхан яривал хэнийг унагах вэ, хэнийг гаргах вэ гэдэг талаар ард түмнээсээ сонгогдсон төлөөлөгч, УИХ-ын гишүүд өөрсдөө... “хор”-дож эхэлдэг байв. ...Энд нэг зүйлийг онцолж хэлэхэд Засаг даргын сонгууль болоход МАХН-аас сонгогдсон төлөөлөгчдөөс 2-3 хүн байнга нөгөө талд өгдөг. Ингээд “урвагчийг” эрж олох ажилд мордож, эцэс төгсгөлгүй бие биеэ хардаж, хатуу ширүүн үг хаялцаж чи бидээ хүрдэг боловч нэгэнт нууцаар өгсөн болохоор яг тэр гээд “тогтоож” болдог ч нотолж чаддаггүй байв. ... нууцаар санал өгч байсан тохиолдолд “хор” найруулж найруулчихаад сонгогчиддоо очихдоо би шулуун шударга л байсан. Харин хэсэг нөхөд “хор” найруулаад ажил хийлгэхгүй зовоолоо гээд хэнэг ч үгүй гөлийгөөд суудаг байсан юм шүү дээ. Ирцийг бууруулсны учир: ... далд санал хураалт, ирцийн коворумыг барьцаалан албан тушаалын төлөө үхэн хатан тэмцэгчид олширч ... эрх дархтай нэг нь улсын хөрөнгийг дур мэдэн үрэн таран хийж, эрх мэдлээ урвуулан ашиглах явдал аймаг, нийслэл, сум, дүүрэг, улсын хэмжээнд газар авч эхэлсэн юм. Энэ зохисгүй үйл ажиллагаанаас болж төр дээр дооргүй хямарч, сонгогч түмний итгэл алдарч, хатуу гар, Ерөнхийлөгчийн засаглалын тухай яриа газар авч байсныг сонгогч түмэн сайн санаж байгаа байх.</p>	

5	Үндсэн хуулийн 29-р зүйлийн 1 дэх хэсэг Нийт 3	<p>1.МАХН-ын дарга Н.Энхбаяр: Ард түмний захиалгаар энэхүү нэмэлт өөрчлөлтийг санал болгож байгаа Монголын үнэн /Үнэн /, 1999.12.24, №166 -Дараачийн асуудал нь УИХ-ын гишүүн Ерөнхий сайд, Засгийн газрын гишүүн байж болно гэсэн заалтыг Энхбаяр Ерөнхий сайд болох гэж сэрүүн зүүдэлж байна гэж шүүмжилж байна. ... Тэгэхээр энэ хуулийг өөртөө тохируулж байгаа хэрэг огтхон ч биш ээ.</p>	Эрүүл мэнд, нийгмийн хамгааллын яам, Байгаль орчны яам зэрэгт харьцангуй мэргэжлийн хүн тавина. Ц.Элбэгдоржийн Засгийн газрын адил ЗГ-ын бүх гишүүд УИХ-ын гишүүн байх гэж туйлшрахгүй. Өнөөдрийн үйлчилж байгаа хууль шиг УИХ-ын гишүүн ЗГ-ын гишүүн байж болохгүй гэсэн нөгөө туйлшрал руу ч орж болохгүй.
		<p>2.Б.Номин: Үндсэн хуулийн “дордуулсан” заалтуудыг эргэж харахаар хууль санаачилжээ. Монголын үнэн /Үнэн/, 2011.01.11, №07 Хууль тогтоогчдод гүйцэтгэх засаглал, хөрөнгө мөнгөтэй хутгалдах боломжийг олгож, парламентын хяналтыг сулруулсан энэ заалтыг дээр, дооргүй ад үзсээр ирсэн. Энэ тухай МУ-ын гавьяат хуульч Б.Чимид “Уг 7 өөрчлөлтийг хүчингүй болгох тухай бус угаасаа хууль бус гэдгийг хүлээн зөвшөөрч П.Очирбат Ерөнхийлөгчид хадгаладаж байсан/ анхны/ эх хувийг сэргээсүгүй гэсэн хууль гаргамаар байгаа юм” хэмээсэн удаатай.</p>	УИХ-ын гишүүн Д.Энхбат нарын 15 гишүүн санаачилсан төсөлдөө санал авахаар өчигдөр ЗГ-т хүргүүлжээ. Тэдний төслөөр юуны өмнө Үндсэн хуулийн 29-р зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Засгийн газрын бүрэлдэхүүний гуравны нэгээс дээшгүй нь УИХ-ын гишүүн байж болно” гэж нэмэхээр тусгажээ. 2000 оны “дордуулсан” 7 өөрчлөлтийг бага ч болов залруулахаар чармайсан бололтой
		<p>3.Б.Мижид: Манай Үндсэн хууль улстөрчдөөс улстөрийн өндөр соёл, ёс зүйтэй байхыг шаарддаг. Монголын үнэн /Үнэн/, 2011.01.13, №09 -УИХ-ын гишүүн ЗГ-ын гишүүн болсноор гүйцэтгэх засаглалын УИХ-д тайлагнах зарчим алдагдсан. Тайлагнана гэдэг нь эрх зүйн шинжлэх ухаанд хариуцлагын 1 хэлбэр болдог. Үр дагавар нь өнөөг хүртэл арилахгүй байна.</p>	
6	Үндсэн хуулийн 33-р зүйлийн 1 дэх хэсгийн 2 Нийт 3	<p>1.Хууль зүйн ухааны доктор, дэд профессор Д.Дашцэдэн: Төрийн тогтвортой ажиллагааг хангахад чиглэсэн заалтууд оржээ. Монголын үнэн /Үнэн /, 2000.01.05, №2 -Ерөнхий сайдад нэр дэвшигчийг Ерөнхийлөгч 5 хоногийн дотор УИХ-д оруулах нь чухал ач холбогдолтой. Гүйцэтгэх засаглалыг хомсдуулж улс орныг эзэнгүйдүүлж болохгүй.</p>	Бага хугацаанд Ерөнхий сайдаа томилдог байх хэрэгтэй.
		<p>2.Үндсэн хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлт нь цаг үеийн захиалга мөн. Монголын үнэн /Үнэн /, 2000.12.14, №233 Энэ өөрчлөлтийг хийхдээ 1992 оны Үндсэн хуулийг хэрэгжүүлсэн 9 жилийн хугацаанд “зөвшилцөх” гэдэг ганц үгнээс шалтгаалж төрийн тэргүүн, эрх барьж буй улс төрийн хүчний хооронд гарч байсан нэг бус удаагийн зөрчил, үл ойлголцох байдал, уг асуудлаас шалтгаалж огцорсон Засгийн газар удаан хугацаанд “үүрэг гүйцэтгэгч” нэртэйгээр үйл ажиллагаа явуулж, энэ бүхний эцэст төрийн тэргүүн бидний хүссэн хүнийг зөвшөөрөөгүй учраас зөв хүнээ Ерөнхий сайдаар томилж чадаагүй, үүнээс болж бодлого хэрэгжээгүй гэсэн тайлбар хийх боломжийг эрх баригчдад олгож байсан сургамжийг ч харгалзан үзэх үндэстэй.</p>	Үндсэн хуулийн эрх зүйн үүднээс авч үзвэл парламентын засаглалтай улсад хууль тогтоох байгууллагад олонхи болсон улс төрийн хүчин нь Засгийн газраа байгуулдаг учраас Ерөнхий сайдад хэнийг нэр дэвшүүлэхээ шийдэх бүрэн эрх нь олонхи болсон улс төрийн хүчинд хадгалагдах ёстой.

		<p>3.Б.Мижид: Манай Үндсэн хууль улстөрчдөөс улстөрийн өндөр соёл, ёс зүйтэй байхыг шаарддаг.</p> <p>Монголын үнэн /Үнэн/, 2011.01.13, №09</p> <p>Ер нь Үндсэн хуулиараа нэг их ноцолдоод байдаггүй дэлхийн туршлага бий. Харин 1992 онд бид төр, намын харилцааны асуудлыг хөндөөгүй. Үндсэн хуульд зөвхөн эвлэлдэн нэгдэж болно, олонхи суудал авсан улстөрийн нам Ерөнхий сайдад нэр дэвшүүлнэ гэсэн заалт л орсон. Тухайн үед нам, төрийн харилцаа ямар байхыг сайтар ойлгосон хүн байгаагүй гэхэд болно. Парламентын нам болох ёстой гэсэн л яриа байсан. Нөгөө талаас нэг нам дангаараа 70 жилийн турш улс орны бодлогыг гартаа авч ирсэн үе байсныг ч хэлэх үү сөрөг хүчнийхэн төрд байр сууриа хадгалахын тулд МАХН-ын хүч сөрөг хүчнийхэн төрд байр сууриа хадгалахын тулд МАХН-ын хүч нөлөөг багасгах зорилготой байсан.</p>	Тэгэхээр төр, намын харилцааг Үндсэн хуульдаа оновчтой тусгах хэрэгтэй. Улмаар улстөрийн намын хуульд өөрчлөлт оруулах ёстой.
7	<p>Үндсэн хуулийн дөрөвдүгээр бүлэг 57-р зүйл, 1 дэх хэсэг</p> <p>Нийт 3</p>	<p>1.Эрдэнэтийг хотын статустай болгохыг орхончууд хүсч байна.</p> <p>Монголын үнэн /Үнэн/, 2010.06.08, №107</p> <p>Орхон аймгийн иргэд Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулж, Эрдэнэтийг хотын статустай болгохыг хүлээж байгаа аж. Тус аймгийн Баян-Өндөр суманд нийт хүн амынх нь 97% амьдардаг. Нэг багт 8000 гаруй хүн ногддог гэнэ. Тиймээс ачаалал асар их, нэг үгээр төвлөрөл хэрээс хэтэрчээ</p> <p>2.Д.Элбэрэлт: Хошуу цорвойж, хоосон амлалтад нүүрээ улалзуулахыг хүсэхгүй байна.</p> <p>Монголын Үнэн /Үнэн/, 2010.05.12, №89</p> <p>-51 мянган хүнтэй орон нутгийн засаг захиргааг 250 мянган хүнтэй нийслэлийн засаг захиргааны нэгжтэй дүйцүүлж байгаа нь шударга бус.</p> <p>3.УИХ-ын гишүүн Д.Дондог: Цаг алдах тусам жижиг мажоритараар явуулах санал дийлээд байна.</p> <p>Монголын үнэн /Үнэн/, 2011.01.13, №09</p> <p>-Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах шаардлага нийгмийн амьдралаас урган гарсаар байдаг. Бор-Өндөр, Дархан-Уул эсвэл аймгийн төвүүдийг хотын статустай болгох санал ард иргэдээс ирдэг. Гэвч Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулахаас нааш шийдвэрлэх боломжгүй.</p>	<p>Харин Эрдэнэтийг хот болгосноор эл асуудлыг шийдвэрлэх боломжтой гэж иргэд үзэж байсан юм.</p> <p>Тиймээс Үндсэн хуулийн өөрчлөлтөөр засаг захиргааны бүтэцэд дорвитой шинэчлэл хийх хэрэгтэйг тэрбээр онцоллоо</p>
8	<p>Үндсэн хуулийн дөрөвдүгээр бүлэг 60-р зүйл 2 дахь хэсэг</p> <p>/нийт1/</p>	<p>1.С.Пүрэвжав/Хөвсгөл/:Нутгийн өөрөө удирдах ёсны байгууллагыг эрх мэдэлтэй болгоё.</p> <p>Монголын үнэн /Үнэн/, 2010.06.04, №104, 105</p> <p>ИТХ-ын хуралдааны үед нам эвслийн бүлгүүд намынхаа явцуу эрх ашгийн үүднээс хандах, сонгогдож томилогдсон дарга нараа үндэслэлгүй огцруулах шаардлага тавих, хэлэлцэж байгаа асуудлыг зориуд мушгин гуйвуулах, зөрчил маргаан үүсгэх хуралдаанаа хаях, мухардалд хүргэх зэрэг зохисгүй байдал түгээмэл гарах болсон нь сонгогчдод итгэл алдах сэтгэгдэл төрүүлэх болов. Энэ нь баг хорооны ИТХ, ИНТХ-аас хурлын дарга сонгох, Засаг даргад нэр дэвшүүлэхэд бүр ч түгээмэл гарах болсон.</p>	<p>-Үндсэн хуульдаа гар хүрэхээр их яригдах боллоо. Гар хүрэхээр бол нэлээд өргөн хүрээтэй хандаж хуулийн зарим заалт тухайлбал, сум, хороо, багийн Засаг даргыг сонгодог тогтолцоонд өөрчлөлт оруулж орон нутгийн сонгуулиар сум, дүүргийн Засаг дарга нарыг, ард нийтийн сонгуулиар баг, хорооны Засаг дарга, сум дүүргийн Засаг дарга нар томилдог болгох шаардлагатай. Ингэснээр нутаг жалгаараа талцах ах, дүү танил талаа машин машинаар зөөх зэрэг болхи арга дэлгэрч байгаа өнөөгийн гаж тогтолцоо арилах болно.</p>

9	<p>Үндсэн хуулийн хоёрдугаар бүлэг Хүний эрх, эрх чөлөө /нийт 2/</p>	<p>1.Хүнсний эрх “хөгцөрчээ” Монголын Үнэн /Үнэн/, 2010.07.08, №132</p> <p>-Олон улсын хэмжээнд хүн амын хүнсний эрхийг хэрэгжүүлэхтэй шууд болон шууд бус холбоотой хэд хэдэн гэрээ конвенцид манай улс нэгдэн орж үүрэг, амлалт авсан байдаг. Харин Үндсэн хуульдаа “хүнсний эрх” гэж тусгайлан томъёолсон зүйл үгүй. Хүн амын хүнсний эрхийг цогцоор нь хэрэгжүүлэх, хамгаалах, хохиролыг барагдуулах эрх зүйн орчин бүрдээгүйгээс л хүмүүс хэрэглэсэн хүнснээсээ болж эрүүл мэндээрээ хохирч, эд эрхтэнээ гэмтээж байгаа нь үнэн.</p> <p>2.МУИС-ийн Хууль зүйн сургуулийн захирал, академич С.Нарангэрэл: Үндсэн хуульд нэмэлт оруулах нь өөрчлөхтэй харьцуулахад арай зөөлөвтөр “Үнэн”/одоо “Монголын Үнэн”/ 2010.01.20, №12 Манай улсын Үндсэн хуульд хүн боолчлогдохоос ангид байх, шаардлага хангахуйц орон байр, ундны ус, хоол хүнсээр хангагдах эрхийг нарийвчлан тусгаагүй байгаа юм.</p>	<p>2. Үүнийг нэмж болно. Тийм учраас нэмэлт оруулах нь өөрчлөхтэй харьцуулахад арай зөөлөвтөр байна гэсэн үг.</p>
10	<p>ӨӨРЧИЛНӨ</p>	<p>Депутатууд санал бодлоо илэрхийлж байна: Пүрэвдорж/41-р тойрог Үндсэн хуулийн зарчмыг өөрчлөх шаардлагагүй “Үнэн”/одоо “Монголын Үнэн”/ 2007.01, №2/8 Үндсэн хуулийн нийгмийн амьдралд чөдөр тушаа болсон заалтыг зоригтой өөрчлөх хэрэгтэй.</p>	<p>Гэхдээ Үндсэн хуулийн зарчмыг өөрчлөх шаардлагагүй. Бидний баталсан Үндсэн хууль дэлхийд үнэлэгдэхээр болж чадсан.</p>
11		<p>УИХ-ын гишүүн Д. Лүндээжанцан: Сонгуулийн хууль сонгогчдын сэтгэлд нийцсэн байх учиртай “Үнэн”/одоо “Монголын Үнэн”/ 2010.01.14 №08 Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах шаардлага бий. Хэдийгээр өөрчлөх хэрэгтэй гэж ярьдаг ч яаж өөрчлөх аргаа мэддэггүй. Түүнээс биш сайн дурын уран сайханч шиг хэн дуртай нь хүссэн үедээ Үндсэн хуулийг өөрчлөөд байж болохгүй. Үндсэн хуулийг өөрчлөх үндэслэл тооцоо муутай, сэтгэлийн хөдөлгөөнөөр тэр улсад ийм, энэ улсад тийм л хуультай байдаг гэх байдлаар ханддаг. Үндсэн хууль хэн дуртай нь тоглодог хөдөлгөөнт тоглоом биш</p>	<p>Юуны өмнө Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах журмын тухай хууль гаргах хэрэгтэй. Хэрхэн өөрчлөх вэ, ямар бүрэлдэхүүнтэй байх, ард түмний санал асуулгаар ямар асуудлыг шийдэх вэ гэдгийг тодруулсан байх ёстой.</p>

Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах шаардлагагүй

	Асуудлын ерөнхий ангилал,давалт	Гарсан шүүмжлэл, эх сурвалж	Дэвшүүлсэн санал, эх сурвалж
1	<p>22-2 Үндсэн хуульд өөрөөр заагаагүй бол Монгол Улсын Ерөнхий сайдыг томилох саналыг Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлснээс хойш дөчин тав хоногийн дотор Улсын Их Хурал хэлэлцэн шийдвэрлэж чадаагүй бол өөрөө тарах буюу эсхүл Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Улсын Их Хурлыг тараах тухай шийдвэр гаргана.</p> <p>/Энэ заалтыг 1999 оны 12 дугаар сарын 24-ний өдөр батлагдсан Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр нэмсэн бөгөөд Үндсэн Хуулийн Цэцийн 2000 оны 02 дугаар тогтоолоор хүчингүй болсон. Мөн 2000 оны 12 дугаар сарын 14-ний өдөр батлагдсан Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр нэмсэн/ / нийт 1/</p>	<p>1.Ерөнхийлөгч тавьсан хоригоо тайлбарлаж УИХ-ын зарим байнгын хороонд хүргүүлжээ. Үнэн /одоо Монголын үнэн/, 2000.01.05, №2</p> <p>-Энэ бол УИХ-ыг тараахсан гэсэн сонгогчдыг хоосон үгээр хуурах, Үндсэн хуульд ашиг тус муутай өөрчлөлт хийж байгаа талаар шүүмжлэлийг ямар нэг хэмжээгээр намжаах гэсэн оролдлого мөн.</p>	<p>Ерөнхийлөгчийн засаглал бүхий улс оронд хэрэглэдэг аргыг МУ-д хэрэглэх гэж оролдон будлиантуулж, Үндсэн хуулийн агуулга, үзэл баримтлал болон МУ-ын Үндсэн хуулийн 20-р зүйлд “Монгол Улсын Их Хурал бол төрийн эрх барих дээд байгууллага мөн” гэж заасанд харшилж байна</p>

2	<p>24-1 Улсын Их Хурлын дарга, дэд даргыг Улсын Их Хурлын гишүүдийн дотроос нэр дэвшүүлэн саналаа илээр гаргаж сонгоно. Улсын Их Хурлын тухайн сонгуулийн дүнд бий болсон нам, эвслийн бүлэг тус бүрээс Улсын Их Хурлын дэд даргыг сонгоно.</p> <p>/Энэ хэсгийг 1999 оны 12 дугаар сарын 24-ний өдөр батлагдсан Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр өөрчлөн найруулсан бөгөөд Үндсэн Хуулийн Цэцийн 2000 оны 02 дугаар тогтоолоор хүчингүй болсон. Мөн 2000 оны 12 дугаар сарын 14-ний өдөр батлагдсан Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр өөрчлөн найруулсан/ Нийт 1</p>	<p>1.Ерөнхийлөгч тавьсан хоригоо тайлбарлаж УИХ-ын зарим байнгын хороонд хүргүүлжээ. Үнэн /одоо Монголын үнэн/, 2000.01.05, №2 -Тэгэхээр 8-аас доош суудал авсан намын гишүүн болон бие дааж нэрээ дэвшүүлэн сонгогдсон гишүүн УИХ-ын дэд даргаар сонгогдож болохгүй боллоо.</p>	<p>УИХ-ын гишүүдийн заримынх нь дэд даргаар сонгогдох эрхийг хязгаарласан энэ заалт нь хүнийг аль нэгэн нам, олон нийтийн бусад байгууллагын гишүүний нь хувьд ялган гадуурхахыг хориглоно гэсэн Үндсэн хуулийн 16-р зүйлийн 10 дахь хэсгийн заалтад харшилж байна.</p>
3	<p>27-2 Улсын Их Хурлын ээлжит чуулган хагас жил тутам нэг удаа тавиас доошгүй ажлын өдөр чуулна.</p> <p>/Энэ хэсгийг 1999 оны 12 дугаар сарын 24-ний өдөр батлагдсан Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр өөрчлөн найруулсан бөгөөд Үндсэн Хуулийн Цэцийн 2000 оны 02 дугаар тогтоолоор хүчингүй болсон. Мөн 2000 оны 12 дугаар сарын 14-ний өдөр батлагдсан Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр өөрчлөн найруулсан/ Нийт 1</p>	<p>1. Ерөнхийлөгч тавьсан хоригоо тайлбарлаж УИХ-ын зарим байнгын хороонд хүргүүлжээ. Үнэн /одоо Монголын үнэн/, 2000.01.05, №2 - Бямба гариг амралтын өдөр болсон тул ийм өөрчлөлт хийж байгаа гэж тайлбарлаж байна. УИХ байгуулагдсан цагаасаа хойш хагас жил тутам 75 өдөр чуулж одоог хүртэл Бямба гаригт хуралдаан хийдэггүй байсан. Ажлын 5 өдөрт шилжсэнээр 7 хоногийн ажлын цаг 13 хувиар хорогдсон юм. Гэтэл чуулганы хугацааг 33 хувиар хорогдуулах өөрчлөлт хийв. УИХ-ын чуулганы хуралдаан 7 хоногт 4 болдог байсныг 1996 онд 2 болгож хорогдуулсан. Үнэн хэрэгтээ 7 хоногт 2 хуралдаж чадахгүй чуулганы хуралдааны ирц хүрэхгүй байнга тасалдаж байгаа. Сүүлийн 4 жилийн турш үргэлжилж байгаа ийм сахилгагүй, хариуцлагагүй, хуулийг хэрэгсдэггүй байдалд зохицуулж Үндсэн хуулийг өөрчилж байгаа ажилд гарч байгаа сайн өөрчлөлт, "гацааг гаргаж" байгаа шилдэг арга гэж тайлбарлаж боломгүй, харин төрийн албыг нэн цалгардуулна</p>	
4	<p>27-6 Улсын Их Хурлын чуулганы болон Байнгын хорооны хуралдааныг гишүүдийн олонхи нь хүрэлцэн ирснээр хүчинтэйд үзэж, хуралдаанд оролцсон гишүүдийн олонхийн саналаар асуудлыг шийдвэрлэнэ. Ерөнхий сайд, Засгийн газрын гишүүнийг томилох тухай асуудал, түүнчлэн хуульд өөрөөр заагаагүй бол бусад асуудлыг саналаа илээр гаргаж шийдвэрлэнэ.</p> <p>/Энэ хэсгийг 1999 оны 12 дугаар сарын 24-ний өдөр батлагдсан Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр өөрчлөн найруулсан бөгөөд Үндсэн Хуулийн Цэцийн 2000 оны 02 дугаар тогтоолоор хүчингүй болсон. Мөн 2000 оны 12 дугаар сарын 14-ний өдөр батлагдсан Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр өөрчлөн найруулсан/ Нийт 1</p>	<p>1.Ерөнхийлөгч тавьсан хоригоо тайлбарлаж УИХ-ын зарим байнгын хороонд хүргүүлжээ. Үнэн /одоо Монголын үнэн/, 2000.01.05, №2 -УИХ асуудлыг хэлэлцэн шийдвэрлэхэд гишүүд саналаа илээр гаргаж байх шинэ журам тогтоож, УИХ-ын гишүүд намынхаа удирдлагын шийдвэрийн дагуу саналаа өгч байгаа эсэхэд хяналт тавих болж байгаа нь УИХ-ын гишүүд саналаа чөлөөтэй гаргах боломжийг хязгаарлаж сонгогчдынхоо биш, намынхаа эрх ашгийг илэрхийлж байхад хүргэнэ.</p> <p>-УИХ-ын чуулганы болон байнгын хорооны хуралдаанд гишүүдийн 66.7 хувь оролцвол хүчинтэйд тооцдог Үндсэн хуулийн заалтыг өөрчилж, 50.1 хувь болгон бууруулж байгаа нь төрийн дээд эрх барих байгууллагын үйл ажиллагааг боловсронгуй болгож байна гэж үзэх үндэслэлгүй юм</p>	<p>1.УИХ-ын гишүүн юуны өмнө сонгогчдынхоо хууль ёсны эрх ашиг, хүсэл зоригийг илэрхийлж байхын тулд УИХ-р аливаа асуудлыг хэлэлцэн шийдвэрлэхэд саналаа чөлөөтэй гаргах боломжоор хангагдсан байх нь чухал. УИХ-ын гишүүдийн санал гаргах эрхийг намын хяналтад авах нь МУ-ын Засгийн эрхийг ард түмний мэдлээс намын мэдэлд ямар нэгэн хэмжээгээр шилжүүлнэ. Энэ нь ... Үндсэн хуулийн 3-р зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасныг хэрэгжүүлэх бололцоог хязгаарлаж байна</p>

5	<p>29-1</p> <p>Улсын Их Хурлын гишүүн бүрэн эрхийнхээ хугацаанд улсын төсвөөс цалин авна. Улсын Их Хурлын гишүүн нь Ерөнхий сайд, Засгийн газрын гишүүнээс бусад, хуулиар тогтоосон үүрэгт нь үл хамаарах ажил, албан тушаал хавсарч болохгүй.</p> <p>/Энэ хэсгийг 1999 оны 12 дугаар сарын 24-ний өдөр батлагдсан Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр өөрчлөн найруулсан бөгөөд Үндсэн Хуулийн Цэцийн 2000 оны 02 дугаар тогтоолоор хүчингүй болсон. Мөн 2000 оны 12 дугаар сарын 14-ний өдөр батлагдсан Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр өөрчлөн найруулсан/ Нийт 2</p>	<p>1.Ерөнхийлөгч тавьсан хоригоо тайлбарлаж УИХ-ын зарим байнгын хороонд хүргүүлжээ.</p> <p>Үнэн /одоо Монголын үнэн/, 2000.01.05, №2</p> <p>МУ-ын Үндсэн хууль хүн төрөлхтөний төр ёс, хууль цаазын хөгжлийн чиг хандлагыг баримтлан “эрх мэдлийг хуваарилах” зарчмыг хуульчлан хэрэгжүүлсэн юм. Хууль тогтоох гол бүрэн эрхтэй УИХ-ын гишүүн нь гүйцэтгэх засаглалын дээд болон төв байгууллагуудыг толгойлж байх нь Үндсэн хуулийн энэхүү тулгуур зарчимд харшилж байна.</p>	
		<p>2.Депутатууд санал бодлоо илэрхийлж байна: Тэрбиш /Хэний аймаг/: Үндсэн хуулийн зарчмыг өөрчлөх шаардлагагүй “Үнэн”/одоо “Монголын Үнэн”/ 2007.01, №2/8</p> <p>УИХ-ын гишүүн ЗГ-ын гишүүн байхын эсрэг зогсдог хүний нэг нь би.</p>	<p>Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулахдаа ард түмний саналыг авч байгааг ээ. Сонгуулийн тогтолцоог холимог болгох хэрэгтэй.</p>
6	<p>33-1-2</p> <p>Улсын Их Хуралд олонхи суудал авсан нам, эвслээс нэр дэвшүүлсэн хүнийг; аль ч нам, эвсэл олонхийн суудал аваагүй бол хамгийн олон суудал авсан нам, эвсэл бусад нам, эвсэлтэй зөвшилцөн нэр дэвшүүлсэн хүнийг; хэрэв хамгийн олон суудал авсан нам, эвсэл бусад нам, эвсэлтэй зөвшилцөж Ерөнхий сайдад нэр дэвшүүлж чадаагүй бол Улсын Их Хуралд суудал авсан нам, эвсэл зөвшилцөн олонхиороо нэр дэвшүүлсэн хүнийг Ерөнхий сайдаар томилох саналыг тав хоногийн дотор Улсын Их Хуралд оруулах;</p> <p>/Энэ заалтыг 1999 оны 12 дугаар сарын 24-ний өдөр батлагдсан Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр өөрчлөн найруулсан бөгөөд Үндсэн Хуулийн Цэцийн 2000 оны 02 дугаар тогтоолоор хүчингүй болсон. Мөн 2000 оны 12 дугаар сарын 14-ний өдөр батлагдсан Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр өөрчлөн найруулсан/ Нийт 1</p>	<p>1.Ерөнхийлөгч тавьсан хоригоо тайлбарлаж УИХ-ын зарим байнгын хороонд хүргүүлжээ.</p> <p>Үнэн /одоо Монголын үнэн/, 2000.01.05, №2</p> <p>Ерөнхийлөгч сайд нь ... Ерөнхийлөгчтэй зөвшилцөнө гэсэн заалт “саналаа танилцуулах, дуулгах” төдий агуулгатай болов.</p>	<p>Засгийн газрыг эмхлэн байгуулахад Ерөнхийлөгч бодитой оролцох бололцоогүй болсон нь төр, засгийн дээд байгууллагуудын эрх хэмжээний хуваарилалт, тэнцвэр, уялдаа, харилцан хяналт тавих Үндсэн хуулийн нэг гол үзэл баримтлалыг илт гажуудуулж байна.</p>

УИХ.МН
СУДАЛГААНЫ САН

7	<p>39-2 Ерөнхий сайд уул асуудлыг Ерөнхийлөгчтэй долоо хоногийн дотор зөвшилцөж чадаагүй бол Улсын Их Хуралд өөрөө өргөн мэдүүлнэ.</p> <p>/Энэ заалтыг 1999 оны 12 дугаар сарын 24-ний өдөр батлагдсан Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр нэмсэн бөгөөд Үндсэн Хуулийн Цэцийн 2000 оны 02 дугаар тогтоолоор хүчингүй болсон. Мөн 2000 оны 12 дугаар сарын 14-ний өдөр батлагдсан Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр нэмсэн/ Нийт 1</p>	<p>1. Б.Чимид: Их хурал нь Үндсэн хуулиа гуйвалтгүй биелүүлж байхыг хууль дээдлэх ёс гэнэ. Үнэн /одоо Монголын үнэн/, 2007.01.11, №7 -Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийг айхтар сүрхий танасан. Тухайлбал, Ерөнхий сайд, сайд нарыг томилоход санаачлах эрх болох зөвшилцөх гэдэг үгийн цаана байгаа “тохиролцох” гэдгийн утгыг алдагдуулаад намууд Ерөнхий сайд болох хүнийг Ерөнхийлөгчид хугацаа тогтоож тулгадаг болсон. ... Ерөнхийлөгч, Ерөнхий сайдын хоорондын холбоо буюу гүйцэтгэх эрх мэдлийн байгууллагуудын хоорондын харилцааны Үндсэн хуулийн үндсийг, өөрөөр хэлбэл, хүйн холбоог эвчихсэн. Одоо бол нэр хүндийн буюу хүсэл зоригийн холбоо байгаагаас бус Үндсэн хуулийн холбоо тасарчихсан. Энэ нь цааш цаашдаа яваад, шарх үсэрхийлдэгтэй адил парламент, Засгийн газар хоёр нь нийлчихээр хүний эрхийг зөрчих суурийг тавьж өгсөн гэж болно. - Дээрх өөрчлөлт бол нэг ёсондоо УИХ-ын гишүүн болсон хүн сайд болохын төлөө л хийсэн өөрчлөлт гэдэг нь амьдралаар нотлогдсон.</p>	<p>1.Анх өөрчлөлт хийхэд анхны Үндсэн хуулийг батлалцсан Гандан хийдийн тэргүүн хамба Чойжамц гуай нэг үг хэлсэн байдаг. “Бид Үндсэн хууль баталсандаа сэтгэл сайхан байдаг. Гэхдээ энэ өөрчлөлтийн зөв бурууг түүх аяндаа харуулна биз ээ” гэсэн. Сүүлийн 4, 5 жилд түүх харуулчихлаа даа. Тиймээс Үндсэн хуульд өөр юуг өөрчлөх вэ гээд байх биш өмнөх өөрчлөлтийг хүчингүй болгож, уг эхийн зарчмын заалтыг сэргээх хэрэгтэй. Тэгэхгүй бол төрийн байгуулалтын хямрал арилахгүй, улам л гүнзгийрч, ариа хэлэлцээний аргаар засах аргагүйд хүрч мөргөлдөөнд ч оруулж магадгүй.</p>
8	<p>Үндсэн хуулийн дөрөвдүгээр бүлэг /59-2/ Нутгийн өөрөө удирдах байгууллага бол аймаг, нийслэл, сум, дүүрэгт тухайн нутаг дэвсгэрийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал, баг, хороонд иргэдийн Нийтийн Хурал, тухайн Хурлын хуралдааны чөлөө цагт түүний Тэргүүлэгчид мөн.</p> <p>Нийт 1</p>	<p>1.Б.Чимид: Их хурал нь Үндсэн хуулиа гуйвалтгүй биелүүлж байхыг хууль дээдлэх ёс гэнэ. Үнэн /одоо Монголын үнэн/, 2007.01.11, №7 Үндсэн хуулийн дөрөвдүгээр бүлэг буюу “Монгол Улсын засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний тухай “удирдлагын заалтуудыг өөрчлөх ажлын хэсэг гараад, төсөл боловсруулж, орон нутгаас санал авсан сурагтай. Би зарим төсөлтэй танилцсан. Мөн л ардчиллын зарчмын хийг дарж, ирийг мохоосон, захиргаадсан үг өгүүлбэртэй төсөл болсон байна лээ. Жишээлбэл, баг, хорооны эрх барих байгууллага болсон иргэдийн нийтийн хурлыг үгүй болгох утга агуулга “орхисон” байна билээ. - Бас хорооны иргэд хамтарч хуралдаад орон нутгийнхаа асуудлыг шийдвэрлэх эрхгүй болгох, хуралдаад шийдвэрлэсэн байлаа ч та нар ямар эрх зүйн үндэстэй юм бэ гэх хэмжээнд хүргэх өөрчлөлтийг хийх гээд зэхэж байна.</p>	
9	<p>/60-2/ Засаг даргыг тухайн аймаг, нийслэл, сум, дүүрэг, баг, хорооны Хурлаас нэр дэвшүүлж, аймаг, нийслэлийн Засаг даргыг Ерөнхий сайд; сум, дүүргийн Засаг даргыг харьяалах аймаг, нийслэлийн Засаг дарга; баг, хорооны Засаг даргыг харьяалах сум, дүүргийн Засаг дарга тус тус дөрвөн жилийн хугацаагаар томилно.</p>	<p>1.Б.Чимид: Их хурал нь Үндсэн хуулиа гуйвалтгүй биелүүлж байхыг хууль дээдлэх ёс гэнэ. Үнэн /одоо Монголын үнэн/, 2007.01.11, №7 Засаг даргыг хурлаас нэр дэвшүүлдгийг зогсоож хэн нэг хүнийг дээрээс нь томилох /нэг ёсондоо нэг намын хүн томилоод л захиргаадуулах/ систем руу оруулахаар завдаж байна</p>	

10	157-3/ Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгжийг өөрчлөх асуудлыг эдийн засгийн бүтэц, хүн амын байршлыг харгалзан тухайн нутгийн Хурал, иргэдийн саналыг үндэслэн Улсын Их Хурал шийдвэрлэнэ Нийт 2	1.Б.Чимид: Их хурал нь Үндсэн хуулиа гуйвалтгүй биелүүлж байхыг хууль дээдлэх ёс гэнэ. Үнэн /одоо Монголын үнэн/, 2007.01.11, №7 -Мөн ард түмний шийдвэрлэх эрхийг хасах нэг ноцтой заалт оруулахаар ярьж байгаа бололтой. Тухайлбал, аймаг, сум, баг мэтийн засаг захиргааны нэгжийг өөрчлөхдөө тэр нутгийн хурал хийгээд иргэдийн саналыг үндэслэнэ гэснийг "харгалзана" гэдэг үгээр солих бололтой. Харгалзана гэдэг чинь олон түмний саналын эсрэг шийдвэрлэх хууль зүйн боломжийг олгож байна гэсэн үг. Энэ заалт бол АИХ-ын 420 гаруй депутатаас төсөлд нэмж оруулсан их хатуу заалт	Ер нь ард түмнийхээ саналыг авч тэр үндсэн дээр хууль хийнэ гэдэг бол хууль зүйн биелэх үндэслэлийг сайжруулна гэсэн үг.
		2.Б.Чимэд: Үүрэгт тангарагаа өргөхдөө Үндсэн хуулиар гул барих ёсгүй. "Үнэн"/одоо "Монголын Үнэн"/ 2008.08.22, №165 Ноднин УИХ дээр засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн хуваарилалт нутгийн удирдлагын зохион байгуулалтын талаар Үндсэн хуулийн одоо байгаа зүйлийг өөрчилнө гэсэн төсөл гарчээ гэхээр нь би аваад үзэхгүй юу. Тэгсэн сум, аймаг зэрэг засаг захиргааны нэгжийг шинээр өөрчлөх асуудлыг тухайн сум, аймгийн ИТХ болон тэр нутгийн иргэдийн өөрсдийнх нь саналыг үндэслэн шийдвэрлэнэ гэснийг яаж өөрчлөх гэсэн гээч. Бод доо. "Үндэслэн" гэдэг ганцхан үгийг "харгалзан" гэж өөрчлөх гэнэ.	Энэ чинь байж болшгүй зүйл гээд тухайн үед бид санал тавьсан. ... Сумыг татан буулгачихаад уулзалт хийхдээ "Та нарын саналыг харгалзах гэж мөн ч их зүтгээд барсангүй. Олонхид ялагдлаа" гэж аргалах уу.
11	5-5 Мал сүрэг бол үндэсний баялаг мөн бөгөөд төрийн хамгаалалтад байна. Нийт 1	1. Депутатууд санал бодлоо илэрхийлж байна: Үндсэн хуулийн зарчмыг өөрчлөх шаардлагагүй "Үнэн"/одоо "Монголын Үнэн"/ 2007.01, №2/8 Бат-Эрдэнэ /Баянгол дүүргийн ЗДТГ-ын дарга/: Харамсалтай нь бид өнөөдөр мал малчин 2-тоо хандаж чадахгүй байна.	
12	68-1 Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах санаачилгыг хууль санаачлах эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтан гаргах бөгөөд саналыг Үндсэн хуулийн цэц Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлж болно. Нийт 1	1.Үндсэн хуулийг Цэц бас өөрчилж болох нь ээ "Үнэн"/одоо "Монголын Үнэн"/ 2000.12.02, №225 - Үндсэн хуулийн 68 дугаар зүйлийн 1-д "Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах санаачлагыг хууль санаачлах эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтан гаргах бөгөөд саналыг Үндсэн хуулийн Цэц УИХ-д өргөн мэдүүлж болно. Хуулинд "мэдүүлж болно" гэсэн болохоос яг таг мэдүүлнэ гэж заагаагүй	Монгол Улсын төрийн эрх барих, хууль тогтоох дээд байгууллага болох УИХ, Цэцийн "гарыг харах" шаардлагагүй бөгөөд харин УИХ "нэмэлт өөрчлөлт орууллаа, та нар хэрэгжилтэд хяналт тавиарай" гэхэд л хангалттай юм

***

ХАВСРАЛТ 2

ЗУУНЫ МЭДЭЭ СОНИН /1999-2011/

Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах шаардлагатай

№	Асуудлын ерөнхий ангилал,давалт	Гарсан шүүмжлэл, эх сурвалж	Дэвшүүлсэн санал
---	---------------------------------	-----------------------------	------------------

Судалгааны эмхтгэл, Х боть

1.	<p>2000 онд УХ-д оруулсан нэмэлт өөрчлөлт 1, 24-1. "УИХ-ын дарга дэд даргыг УИХ-ын гишүүд дотроос нэр дэвшүүлэн саналаа илээр гаргаж сонгоно". / 5 /</p>	<p>1. Монгол улсын үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлт: Санаачлагчдын тайлбараас //ЗМ 1999.12.28 № 265 /265/ 2 Шүүмжлэл байхгүй.</p> <p>2. Үндсэн хуулийг өөрчлөх нь засгийн эрхэнд хэн ямар нам гарахтай хамаагүй // ЗМ 1999.12.24 № 262 /262/ 1. 2</p> <p>- УИХ-ын гишүүн П. Жасрай Үндсэн хуульд өөрчлөлт хийх нь албан тушаалын мэт харагдаж байж болох юм.</p> <p>-УИХ-ын гишүүн Ж.Бямбадорж : Төрийн тогтолцоог боловсронгуй болгож, төрийн машиныг зөв ажиллуулъя гэвэл өөрчлөлт зайлшгүй</p> <p>-УИХ-ын гишүүн Ц. Өөлд: Засгийн газар олон удаа огцорлоо. Энэ дутагдлуудыг арилгахад чиглэсэн заалтуудыг хийсэн</p> <p>3. Үндсэн хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлт нь цагийн үеийн захиалга. // ЗМ 2000.12.13 № 292/559/ 1.2 8 хүн: Л.Рэнчин, Н.Лувсанжав, С.Цэрэндорж, Ш.Түдэв, Я. Шуурав, Г.Чулуунбаатар Ерөнхийлөгч олон удаа татгалзаж тэдгээрийн үр дагавар болж төрийн тасралтгүй шууд үйл ажиллагаа алдагдаж байгаа явдлууд давтагдахгүй байх боломж бүрдэнэ.</p> <p>Хуримтлагдсан зөрчилт нөхцөл байдлыг шийдвэрлэх учирзүйн үүднээс .....</p> <p>4. А. Цоож Үндсэн хуулийн зарим заалтыг эргэж харъя // ЗМ 2007.1.08 № 5 /2453/ 8</p> <p>Тэгэхдээ үндсээр нь өөрчилнө гэсэн үг биш бөгөөд агуулгыг нь хэвээр хадгалж, зарим заалтыг өөрчлөн шинэчлэх нь зүйтэй болов уу.</p> <p>5. Э. Бат - үүл Ардын их хурал // ЗМ 2007.1.15 № 11 /2457/ 10</p> <p>Хянаваас, АИХ хэмээх дээд танхимтай парламент нь ардчиллын өсөлт бойжилтод дэм болохоосоо хор болж мэдэхээр төлөвтэй</p>	<p>1. УИХ-ын 65 гишүүний оруулсан санаачилсан төслөөр 7 нэмэлт өөрчлөлт оруулсан байна Санаачлагчдын тайлбараас.../УХ- 24-1/</p> <p>2. -Гэтэл Монгол төрийг боловсронгуй болгох том агуулга явж байгаа</p> <p>- Төрийн тогтолцоог боловсронгуй болгох ...</p> <p>- Өөрчлөлт хийх нь зөв</p> <p>3. 24- р зүйлийн 1 өөрчлөн найруулах</p> <p>4. -Төрийн байгууллалтын тогтолцоо. -Засаг захиргаа нутаг дэвсгэрийн нэгж түүний удирдлагын талаар нилээд өөрчилж .....</p> <p>5. Парламентын дээд танхим АИХ байх үед депутат хэмээх мэдээллийн байнгын амьд уг сурвалжаар дамжуулан олон түмэн төрийн бодлогын нарийн ширийнийг мэдэж ойлгож авах боломж өргөн байсан</p>
2.	<p>27-2 "УИХ-ын ээлжит чуулган хагас жил тутам нэг удаа 50-иас доошгүй ажлын өдөр чуулна." /5/</p>	<p>1. Үндсэн хуулийг өөрчлөх нь засгийн эрхэнд хэн ямар нам гарахтай хамаагүй // ЗМ 1999.12.24 № 262 /262/ 1. 2</p> <p>- УИХ-ын гишүүн П. Жасрай Үндсэн хуульд өөрчлөлт хийх нь албан тушаалын мэт харагдаж байж болох юм.</p> <p>- УИХ-ын гишүүн Ж.Бямбадорж : Төрийн тогтолцоог боловсронгуй болгож, төрийн машиныг зөв ажиллуулъя гэвэл өөрчлөлт зайлшгүй</p> <p>- УИХ-ын гишүүн Ц. Өөлд: Засгийн газар олон удаа огцорлоо. Энэ дутагдлуудыг арилгахад чиглэсэн заалтуудыг хийсэн</p> <p>2. Монгол улсын үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлт: Санаачлагчдын тайлбараас //ЗМ 1999.12.28 № 265 /265/ 2</p> <p>3. Үндсэн хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлт нь цагийн үеийн захиалга. // ЗМ 2000.12.13 № 292/559/ 1.2 8 хүн: Л.Рэнчин, Н.Лувсанжав, С.Цэрэндорж, Ш.Түдэв, Я. Шуурав, Г.Чулуунбаатар Ерөнхийлөгч олон удаа татгалзаж тэдгээрийн үр дагавар болж төрийн тасралтгүй шууд үйл ажиллагаа алдагдаж байгаа явдлууд давтагдахгүй байх боломж бүрдэнэ.</p> <p>Хуримтлагдсан зөрчилт нөхцөл байдлыг шийдвэрлэх учирзүйн үүднээс ...</p> <p>4. А. Цоож Үндсэн хуулийн зарим заалтыг эргэж харъя // ЗМ 2007.1.08 № 5 /2453/ 8</p> <p>Тэгэхдээ үндсээр нь өөрчилнө гэсэн үг биш бөгөөд агуулгыг нь хэвээр хадгалж, зарим заалтыг өөрчлөн шинэчлэх нь зүйтэй болов уу</p>	<p>1 - Гэтэл Монгол төрийг боловсронгуй болгох том агуулга явж байгаа</p> <p>- Төрийн тогтолцоог боловсронгуй болгох ...</p> <p>- Өөрчлөлт хийх нь зөв</p> <p>2. УИХ-ын 65 гишүүний оруулсан санаачилсан төслөөр 7 нэмэлт өөрчлөлт оруулсан байна Санаачлагчдын тайлбараас.../УХ- 27-2/</p> <p>3. 27- р зүйлийн 2 өөрчлөн найруулах</p> <p>4. -Төрийн байгууллалтын тогтолцоо. -Засаг захиргаа нутаг дэвсгэрийн нэгж түүний удирдлагын талаар нилээд өөрчилж .....</p>

3.	<p>27-6"УИХ-ын чуулганы болон Байнгын хорооны хуралдааныг гишүүдийн олонхи нь хүрэлцэн ирснээр хүчинтэйд үзэж, хуралдаанд оролцсон гишүүдийн олонхийн саналаар асуудлыг шийдвэрлэнэ. ЕС бололн ЗГ-ын гишүүнийг томилох тухай асуудал, түүнчлэн хуульд өөрөөр заагаагүй бол бусад асуудлыг саналаа илээр гаргаж шийдвэрлэнэ" /5/</p>	<p>1. Монгол улсын үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлт: Санаачлагчдын тайлбараас //ЗМ 1999.12.28 № 265 /265/ 2 Тайлбар Шүүмжлэл байхгүй.</p> <p>2. Үндсэн хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлт нь цагийн үеийн захиалга. // ЗМ 2000.12.13 № 292/559/ 1.2 8 хүн: Л.Рэнчин, Н.Лувсанжав, С.Цэрэндорж, Ш.Түдэв, Я. Шуурав, Г.Чулуунбаатар</p> <p>Ерөнхийлөгч олон удаа татгалзаж тэдгээрийн үр дагавар болж төрийн тасралтгүй шууд үйл ажиллагаа алдагдаж байгаа явдлууд давтагдахгүй байх боломж бүрдэнэ.</p> <p>Хуримтлагдсан зөрчилт нөхцөл байдлыг шийдвэрлэх учирзүйн үүднээс .....</p> <p>3. Н. Лүндэндорж. Олигархийн дарангуйллаас ардчилалд хүрэх зам // ЗМ 2007.1.08 № 5 /2453/ 4</p> <p>Үндсэн хууль оршино гэдэг нь Үндсэн хууль гэсэн нэртэй бичвэр байхын нэр биш юм. Төр эрх мэдлээ намд алдсан нь</p> <p>4. А. Цоож Үндсэн хуулийн зарим заалтыг эргэж харъя // ЗМ 2007.1.08 № 5 /2453/ 8</p> <p>Тэгэхдээ үндсээр нь өөрчилнө гэсэн үг биш бөгөөд агуулгыг нь хэвээр хадгалж, зарим заалтыг өөрчлөн шинэчлэх нь зүйтэй болов уу</p> <p>5. Э. Бат - үүл Ардын их хурал // ЗМ 2007.1.15 № 11 /2457/ 10</p> <p>Хянаваас, АИХ хэмээх дээд танхимтай парламент нь ардчиллын өсөлт бойжилтод дэм болохоосоо хор болж мэдэхээр төлөвтэй</p>	<p>1. УИХ-ын 65 гишүүний оруулсан санаачилсан төслөөр 7 нэмэлт өөрчлөлт оруулсан байна Санаачлагчдын тайлбараас.../УХ- 27-6/</p> <p>2. 27-р зүйлийн 6, өөрчлөн найруулах</p> <p>3. Марксист сэтгэлгээний эмгэгээр монголчилсон төрийн удирдлагын парламентын хэлбэрийг сонгодог төрхөөр нь дахин байгуулах</p> <p>4. -Төрийн байгууллалтын тогтолцоо. -Засаг захиргаа нутаг дэвсгэрийн нэгж түүний удирдлагын талаар нилээд өөрчилж .....</p> <p>5. Парламентын дээд танхим АИХ байх үед депутат хэмээх мэдээллийн байнгын амьд уг сурвалжаар дамжуулан олон түмэн төрийн бодлогын нарийн ширийнийг мэдэж ойлгож авах боломж өргөн байсан.</p>
4.	<p>29-1 Улсын Их Хурлын гишүүн бүрэн эрхийнхээ хугацаанд улсын төсвөөс цалин авна. Улсын Их Хурлын гишүүн нь Ерөнхий сайд, Засгийн газрын гишүүнээс бусад, хуулиар тогтоосон үүрэгт нь үл хамаарах ажил, албан тушаал хавсарч болохгүй.</p> <p>/5/</p>	<p>1. Монгол улсын үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлт: Санаачлагчдын тайлбараас // ЗМ 1999.12.28 № 265 /265/ 2</p> <p>2. Үндсэн хуулийг өөрчлөх нь засгийн эрхэнд хэн ямар нам гарахтай хамаагүй // ЗМ 1999.12.24 № 262 /262/ 1. 2</p> <p>а. УИХ-ын гишүүн П. Жасрай Үндсэн хуульд өөрчлөлт хийх нь албан тушаалын мэт харагдаж байж болох юм.</p> <p>б. УИХ-ын гишүүн Ж.Бямбадорж : Төрийн тогтолцоог боловсронгуй болгож, төрийн машиныг зөв ажиллуулъя гэвэл өөрчлөлт зайлшгүй</p> <p>в. УИХ-ын гишүүн Ц. Өөлд: Засгийн газар олон удаа огцорлоо. Энэ дутагдлуудыг арилгахад чиглэсэн заалтуудыг хийсэн</p> <p>3. Н. Багабанди. УИХ хариуцлагаа ерөнхийлөгчид тохох гэж байна хэмээн үзжээ // ЗМ 2000.1.5 № 03/270/ 2</p> <p>Үндсэн хуулийн өөрчлөлтийг: манай улсад албан ёсоор үйл ажиллагаа 20 намын 17-д дуулаагүй, засгийн эрхийг барьдаг сонгогчид санал бодлоо хэлэх боломж олгоогүй.. явцуу хүрээнд хийгджээ.</p>	<p>1. УИХ-ын 65 гишүүний оруулсан санаачилсан төслөөр 7 нэмэлт өөрчлөлт оруулсан байна Санаачлагчдын тайлбараас.../УХ- 29-1/</p> <p>2. а.Гэтэл Монгол төрийг боловсронгуй болгох том агуулга явж байгаа</p> <p>б. Төрийн тогтолцоог боловсронгуй болгох ...</p> <p>в.Өөрчлөлт хийх нь зөв</p> <p>3. Хориг тавьсан үндэслэл 29-р зүйлийн 1 дэх хэсэг Зарим заалт бусад заалтуудтай харшилсан нь хөнгөн гоомой хандсаныг нотолж байгаа эдгээр үндэслэлийг анхааралдаа авч, үндсэн хуулийнхаа нийт агуулгаар сэтгэж тал талаас нь шүүн хэлэлцэж, УИХ-д бүрэн эхээр нь танилцуулж, Монголын ард түмний язгуур эрх ашигт чанд нийцүүлэн шийдвэрлэнэ.</p>

Судалгааны эмхтгэл, Х боть

		<p>4. Б. Цогтгэрэл Үндсэн хуулийг өөрчлөх эдийн засгийн үндэслэл /Цуврал/. // ЗМ 2009.12.17 № 294 (3366) 3, Монгол нийгмийн өнөөгийн дүн төрх, түүний хандлага нь шинжлэх ухааны үндэслэл гаргах гэж оролдсон билээ. Эцэст нь ҮХ өөрчлөхөөс өөр аргагүй байна гэдэг дүгнэлт хийсэн.</p> <p>5. Э. Бат - үүл Ардын их хурал // ЗМ 2007.1.15 № 11 /2457/ 10</p> <p>Хянаваас, АИХ хэмээх дээд танхимтай парламент нь ардчиллын өсөлт бойжилтод дэм болохоосоо хор болж мэдэхээр төлөвтэй</p>	<p>4. 29-р зүйлийн 1 УИХ-ын гишүүн нь ерөнхий сайд, Засгийн газрын гишүүнээс бусад, хуулиар тогтоосон үүрэгт нь үл хамаарах ажил, албан тушаал хавсарч болохгүй</p> <p>5. Парламентын дээд танхим АИХ байх үед депутат хэмээх мэдээллийн байнгын амьд уг сурвалжаар дамжуулан олон түмэн төрийн бодлогын нарийн ширийнийг мэдэж ойлгож авах боломж өргөн байсан</p>
5.	33-1-2 2/ Улсын Их Хуралд олонхи суудал авсан нам, эвслээс нэр дэвшүүлсэн хүнийг; аль ч нам, эвсэл олонхийн суудал аваагүй бол хамгийн олон суудал авсан нам, эвсэл бусад нам, эвсэлтэй зөвшилцөн нэр дэвшүүлсэн хүнийг; хэрэв хамгийн олон суудал авсан нам, эвсэл бусад нам, эвсэлтэй зөвшилцөж Ерөнхий сайдад нэр дэвшүүлж чадаагүй бол Улсын Их Хуралд суудал авсан нам, эвсэл зөвшилцөн олонхиороо нэр дэвшүүлсэн хүнийг Ерөнхий сайдаар томилох саналыг тав хоногийн дотор Улсын Их Хуралд оруулах / 5 /	<p>1. Монгол улсын үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлт: Санаачлагчдын тайлбараас //ЗМ 1999.12.28 № 265 /265/ 2</p> <p>2. Үндсэн хуулийг өөрчлөх нь засгийн эрхэнд хэн ямар нам гарахтай хамаагүй // ЗМ 1999.12.24 № 262 /262/ 1. 2</p> <p>а. УИХ-ын гишүүн П. Жасрай Үндсэн хуульд өөрчлөлт хийх нь албан тушаалын мэт харагдаж байж болох юм.</p> <p>б. УИХ-ын гишүүн Ж.Бямбадорж : Төрийн тогтолцоог боловсронгуй болгож, төрийн машиныг зөв ажиллуулъя гэвэл өөрчлөлт зайлшгүй</p> <p>в. УИХ-ын гишүүн Ц. Өөлд: Засгийн газар олон удаа огцорлоо. Энэ дутагдлуудыг арилгахад чиглэсэн заалтуудыг хийсэн</p> <p>3. Н. Багабанди. УИХ хариуцлагаа ерөнхийлөгчид тохох гэж байна хэмээн үзжээ // ЗМ 2000.1.5 № 03/270/ 2</p> <p>Үндсэн хуулийн өөрчлөлтийг: манай улсад албан ёсоор үйл ажиллагаа явуулдаг 20 намын 17-д дуулгаагүй, засгийн эрхийг барьдаг сонгогчид санал бодлоо хэлэх боломж олгоогүй.. явцуу хүрээнд хийгджээ</p>	<p>1, УИХ-ын 65 гишүүний оруулсан санаачилсан төслөөр 7 нэмэлт өөрчлөлт оруулсан байна Санаачлагчдын тайлбараас.../ҮХ- 33-1-2/</p> <p>2. а.Гэтэл Монгол төрийг боловсронгуй болгох том агуулга явж байгаа</p> <p>б. Төрийн тогтолцоог боловсронгуй болгох ...</p> <p>в.Өөрчлөлт хийх нь зөв</p> <p>3. Хориг тавьсан үндэслэл 33-р зүйлийн 1 дэх хэсгийн 2</p> <p>Зарим заалт бусад заалтуудтай харшилсан нь хөнгөн гоомой хандсаныг нотолж байгаа эдгээр үндэслэлийг анхааралдаа авч, үндсэн хуулийнхаа нийт агуулгаар сэтгэж тал талаас нь шүүн хэлэлцэж, УИХ-д бүрэн эхээр нь танилцуулж, Монголын ард түмний язгуур эрх ашигт чанд нийцүүлэн шийдвэрлэнэ</p>
		<p>4. Үндсэн хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлт нь цагийн үеийн захиалга. // ЗМ 2000.12.13 № 292/559/ 1.2 8 хүн: Л.Рэнчин, Н.Лувсанжав, С.Цэрэндорж, Ш.Түдэв, Я. Шуурав, Г.Чулуунбаатар</p> <p>Ерөнхийлөгч олон удаа татгалзаж тэдгээрийн үр дагавар болж төрийн тасралтгүй шууд үйл ажиллагаа алдагдаж байгаа явдлууд давтагдахгүй байх боломж бүрдэнэ.</p> <p>Хуримтлагдсан зөрчилт нөхцөл байдлыг шийдвэрлэх учирзүйн үүднээс .....</p> <p>5. Н. Лүндэндорж. Олигархийн дарангуйллаас ардчилалд хүрэх зам // ЗМ 2007.1.08 № 5 /2453/ 4</p> <p>Үндсэн хууль оршино гэдэг нь Үндсэн хууль гэсэн нэртэй бичвэр байхын нэр биш юм.Төр эрх мэдлээ намд алдсан нь</p>	<p>4. 33-р зүйлийн 1.2 өөрчлөн найруулах</p> <p>5. Ерөнхийлөгчийн засаг бол хадны мангаа зөвхөн холбооны улсад хааяа байж болдог хэлбэр гэсэн буруу төсөөллөөс салж, түүнд шилжих явдал мөн /ҮХ- 33/</p>

6.	<p>22-2 Үндсэн хуульд өөрөөр заагаагүй бол Монгол Улсын Ерөнхий сайдыг томилох саналыг Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлснээс хойш дөчин тав хоногийн дотор Улсын Их Хурал хэлэлцэн шийдвэрлэж чадаагүй бол өөрөө тарах буюу эсхүл Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Улсын Их Хурлыг тараах тухай шийдвэр гаргана. /5/</p>	<p>1. Монгол улсын үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлт: Санаачлагчдын тайлбараас //ЗМ 1999.12.28 № 265 /265/ 2 2.Үндсэн хуулийг өөрчлөх нь засгийн эрхэнд хэн ямар нам гарахтай хамаагүй // ЗМ 1999.12.24 № 262 /262/ 1. 2 а. УИХ-ын гишүүн П. Жасрай Үндсэн хуульд өөрчлөлт хийх нь албан тушаалын мэт харагдаж байж болох юм. б. УИХ-ын гишүүн Ж.Бямбадорж : Төрийн тогтолцоог боловсронгуй болгож, төрийн машиныг зөв ажиллуулъя гэвэл өөрчлөлт зайлшгүй в. УИХ-ын гишүүн Ц. Өөлд: Засгийн газар олон удаа огцорлоо. Энэ дутагдлуудыг арилгахад чиглэсэн заалтуудыг хийсэн 3. Үндсэн хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлт нь цагийн үеийн захиалга. // ЗМ 2000.12.13 № 292/559/ 1.2 8 хүн: Л.Рэнчин, Н.Лувсанжав, С.Цэрэндорж, Ш.Түдэв, Я. Шуурав, Г.Чулуунбаатар Ерөнхийлөгч олон удаа татгалзаж тэдгээрийн үр дагавар болж төрийн тасралтгүй шууд үйл ажиллагаа алдагдаж байгаа явдлууд давтагдахгүй байх боломж бүрдэнэ. Хуримтлагдсан зөрчилт нөхцөл байдлыг шийдвэрлэх учирзүйн үүднээс ..... 4. Л. Одончимэд. Социализмын үеийн хуульчдын гараар бүтсэн гэхэд Үндсэн хууль сайн болсон Э.Өнөр. // ЗМ 2010.01. 12. 2,7 Засаг захиргаа нутаг дэвсгэрийн нэгж бие даасан эдийн засгийн цогц байх тухай заалт хэрэгжихгүй байна. 5. Н. Лүндэндорж. Олигархийн дарангуйллаас ардчилалд хүрэх зам // ЗМ 2007.1.08 № 5 /2453/ 4 Үндсэн хууль оршино гэдэг нь Үндсэн хууль гэсэн нэртэй бичвэр байхын нэр биш юм. Төр эрх мэдлээ намд алдсан нь</p>	<p>1. УИХ-ын 65 гишүүний оруулсан санаачилсан төслөөр 7 нэмэлт өөрчлөлт оруулсан байна Санаачлагчдын тайлбараас.../ҮХ- 22-1/ Гэтэл Монгол төрийг боловсронгуй болгох том агуулга явж байгаа 2. а.Төрийн тогтолцоог боловсронгуй болгох, б.Өөрчлөлт хийх нь зөв 3. 22- р зүйлийн 2, заалт нэмэх 4. Одоо өөрчилвөл юуны өмнө хууль тогтоох, гүйцэтгэх засаглалын ялгааг сэргээж өгөх хэрэгтэй. 5. Марксист сэтгэлгээний эмгэгээр монголчилсон төрийн удирдлагын парламентийн хэлбэрийг сонгодог төрхөөр нь дахин байгуулах</p>
7.	<p>39-2 Монгол Улсын Ерөнхий сайд Засгийн газрын бүтэц, бүрэлдэхүүн, түүнд өөрчлөлт оруулах саналаа Ерөнхийлөгчтэй зөвшилцөн Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлнэ /15/</p>	<p>1. Монгол улсын үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлт: Санаачлагчдын тайлбараас //ЗМ 1999.12.28 № 265 /265/ 2 2.Г. Совд Үндсэн хууль өөрчилнө гэдэг маш осолтой зүйл. // ЗМ 1999.11.1 № 216/216/ 2 Үндсэн хууль өөрчилнө гэдэг маш осолтой зүйл, засгийн газар олон дахин өөрчлөгдөхөд манайхан их хямарсан /ҮХ- 39-2 / 3. Б. Оюун-эрдэнэ Үндсэн хуулийг өөрчлөхөд намууд бус бүлэглэлүүд саад болж мэднэ // ЗМ 1999.12.20 № 257, 258 1. 2 Үндсэн хууль бүрхэг гэсэн шалтаг олж чадсан 4. Н. Энхбаяр Үндсэн хуулийн заалтууд тодорхой биш тул эрх ашгийн бүлэглэлүүд тоглоод байна. /Ярилцсан Г. Эрдэнэбат. // ЗМ 1999.12.24 № 262 /262/ 2 Үндсэн хуульд оруулахаар тохиролцсон өөрчлөлтүүд Монголын төр гацалгүй тотмол, байнга тууштай ажиллах нөхцөлийг бүрдүүлэхэд чиглэж байна /ҮХ- 39-2 /</p>	<p>1. УИХ-ын 65 гишүүний оруулсан санаачилсан төслөөр 7 нэмэлт өөрчлөлт оруулсан байна Санаачлагчдын тайлбараас.../ҮХ- 39-2/ 2.Хууль нь тогтвортой улсад засгийн газар нь хичнээн ч солигдсон ч дараагийн Засгийн газар хуулиа хэрэгжүүлнэ шүү дээ. Засгийн газар хэдий тогтвортой байдаг ч хуулиа дураараа өөрчилдөг бол олон улс гүрэн манайд итгэх аргагүй болно. /ҮХ- 39-2 / 3. Намууд мөн ийм 10 шахам зүйлийн өөрчлөлт хийх санал тавьж байна. Үүнд : Засгийн газрыг байгуулах тухай.../ҮХ- 39-2 / 4. Ард түмэн биднийг ажлаа хийж чадахгүй бол тар гэдэг. Бид чухам үүнд нийцсэн өөрчлөлтийг хийхийг хүсэж байна.</p>

	<p>5. Ц. Нямдорж. Цэц энэ үгийг ингэж ойлгож байна гэж асуудлыг шийддэг байгууллага биш /Ярилцсан Д.Отгонбаяр // ЗМ 2000.3.23 № 68 /335/ 3</p> <p>ҮХ-д нэмэлт өөрчлөлт оруулсан хуулийг ямар нэгэн аргаар хүчингүй болгох гэсэн улс төрийн сонирхол цаад талд нь байна. Өөр юм энд юу ч байхгүй.</p> <p>6. Б. Ууган. Үндсэн хуулийн цэц улс төрийн байгууллага болчихоо юу даа. // ЗМ 2000.3.23 № 68 /335/ 2</p> <p>Үндсэн хуулийн өөрчлөлтийн энэхүү асуудал Үндсэн хуулийн тодорхойгүй бүрхэг заалтуудаас шалтгаалсан...</p> <p>7.Ц. Шаравдорж Цэц өөрөө хуулийг зөрчлөө. /Ярилцсан Л. Цог. // ЗМ 2000.3.28 № 72 /339/ 1.2</p> <p>Цэц ийм алхам хийснээрээ МУ-ын ҮХ-д халдаж, түүнийг зөрчлөө гэж үзэж байна.</p> <p>8. Н. Лүндэндорж. Олигархийн дарангуйллаас ардчилалд хүрэх зам // ЗМ 2007.1.08 № 5 /2453/ 4</p> <p>Үндсэн хууль оршино гэдэг нь Үндсэн хууль гэсэн нэртэй бичвэр байхын нэр биш юм. Төр эрх мэдлээ намд алдсан нь</p> <p>9. Д. Гарам Үндсэн хуульд долоон зүйлийн нэмэлт орлоо Зууны мэдээ 24 цаг 1999.12.24 № 263 /263/ 2</p> <p>Ерөнхий сайдад нэр дэвшигч дээр тохиролцож чадалгүй хагас жил шахуу болсон болсон олны бухимдалыг төрүүлсэн Нөгөөтэйгүүр сөрөг хүчин өөрийнхөө эрх үүргийн дагуу энэ явдлыг шүүмжилж, улмар гарах гарц нь УИХ өөрөө тарах явдал</p> <p>10. Үндсэн хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлт нь цагийн үеийн захиалга. // ЗМ 2000.12.13 № 292/559/ 1.2 8 хүн: Л.Рэнчин, Н.Лувсанжав, С.Цэрэндорж, Ш.Түдэв, Я. Шуурав, Г.Чулуунбаатар</p> <p>Ерөнхийлөгч олон удаа татгалзаж тэдгээрийн үр дагавар болж төрийн тасралтгүй шууд үйл ажиллагаа алдагдаж байгаа явдлууд давтагдахгүй байх боломж бүрдэнэ.</p> <p>Хуримтлагдсан зөрчилт нөхцөл байдлыг шийдвэрлэх учирзүйн үүднээс .....</p> <p>11. Э. Бат - үүл Ардын их хурал // ЗМ 2007.1.15 № 11 /2457/ 10</p> <p>Хянаваас, АИХ хэмээх дээд танхимтай парламент нь ардчиллын өсөлт бойжилтод дэм болохоосоо хор болж мэдэхээр төлөвтэй</p> <p>12. Б. Түвшинтөгс Үндсэн хуульд үрчлээ суух болоогүй // ЗМ 2007.1.12 № 9 /2457/ 10</p> <p>Үндсэн хуулиа хир буртаггүй байлгах ариун үйлсэд нэгтэх</p> <p>13. Л. Одончимэд. Социализмын үеийн хуульчдын гараар бүтсэн гэхэд Үндсэн хууль сайн болсон Э.Өнөр. // ЗМ 2010.01.12. 2,7</p> <p>Засаг захиргаа нутаг дэвсгэрийн нэгж бие даасан эдийн засгийн цогц байх тухай заалт хэрэгжихгүй байна.</p>	<p>5. Арай гэж зөвшилцөлд хүрсэн юмыг үл ялах шалтгаар нурааж хойшлуулна гэдэг Монголын төр сайн юм болохгүй.</p> <p>6. Засгийн газар огцорсон тохиолдолд Ерөнхий сайд, Засгийн газрын танхимыг бүрэлдүүлж чадахгүй удааширч, төрийн алба зогсолтод ордгийг давтахгүй байхыг ҮХ-ийн нэмэлтээр хаасан/ҮХ-39-2/</p> <p>7. Үндсэн хуульд ер нь томоохон өөрчлөлт хийх шаардлагатай. Төрийн тогтолцоо.....</p> <p>Засгийн газар...../ҮХ- 39-2/</p> <p>8. . Марксист сэтгэлгээний эмгэгээр монголчилсон төрийн удридлагын парламентийн хэлбэрийг сонгодог төрхөөр нь дахин байгуулах</p> <p>9. УИХ-д суудалтай намуудын тэргүүн нар зөвшилцсөний дагуу ҮХ-д 7 зүйлийн нэмэлт орлоо:</p> <p>10. 39- р зүйлийн 2, нэмэлт оруулах</p> <p>11.Парламентын дээд танхим АИХ байх үед депутат хэмээх мэдээллийн байнгын амьд уг сурвалжаар дамжуулан олон түмэн төрийн бодлогын нарийн ширийнийг мэдэж ойлгож авах боломж өргөн байсан...../ҮХ- 39-2/</p> <p>12. Парламентын засаглал илүү /ҮХ-39-2/</p> <p>13. Одоо өөрчилвөл юуны өмнө хууль тогтоох, гүйцэтгэх засаглалын ялгааг сэргээж өгөх хэрэгтэй. /ҮХ- 39-2/</p>
--	--	--

		<p>14. Д. Готов. Улс төрийн тогтолцоо зөвхөн мөнгөн дээр тулгуурлаж байна. // ЗМ 2010.02.02 № 27. 5 МУ ҮХ-ндаа зохих өөрчлөлт орулах замаар зах зээлийг, хөгжлийн жолоог зөв залж, гарсан алдаа дутагдлаа засах шаардлага байна.</p> <p>15. Нарангэрэл С. Засгийн газрыг огцруулсан тогтоол Үндсэн хуулийн олон заалтыг зөрчсөн. УИХ Үндсэн хууль зөрчсөн // ЗМ 1999.8.18. №159 /159/ 1, 2</p> <p>Үндсэн хуулийн 66-р зүйлийн 2 дахь хэсгийн 4 –рт ерөнхийлөгч ерөнхий сайдыг огцруулах асуудлаар онцгой эрх тогтоосныг шүүмжилж</p>	<p>14.- Одоогийн засаг захиргаа нутаг дэвсгэрийн хуваарийг өөрчлөө</p> <p>-Улс төрийн тогтолцоог өөрчлөө</p> <p>-Төрийн удирдлагын системд өөрчлөлт оруулахаар хуулиа өөрчлөө</p> <p>-улс төрийн намуудын үйл ажиллагаа хэм хэмжээг тогтоож өгье</p> <p>-Төр засгийн үйл ажиллагаанд зарим чиглэлээр эрх үүргийг нь өргөтгөө</p> <p>15. .УИХ нь ерөнхий сайдыг болон засгийн газрыг огцруулах асуудлаар Үндсэн хууль зөрчсөн</p>
8.	5.5 Мал сүрэг үндэсний баялаг бөгөөд төрийн хамгаалтанд байна. /2/	<p>1.Мал сүрэг бол үндэсний баялаг мөн бөгөөд төрийн хамгаалалтад байна. Харин монгол хүн... 2010.01.09 № 10. 6, 7</p> <p>Эрүүл, аюулгүй амьдрах, орон гэргүй иргэд, хараа хяналтгүй хүүхдийн тоо</p> <p>2. Мал сүрэг бол үндэсний баялаг мөн бөгөөд төрийн хамгаалалтад байна 2011.01.09. № 10 6,7</p> <p>-Хаягаа монголоор бичсэн газар ховор</p> <p>-Гэмт хэргийн улмаас 2011 онд 1191 хүний халуун амь үрэгдсэн.</p> <p>-Өнөөдөр монгол орон гэргүй иргэд, хараа хяналтгүй хүүхдийн тоо өдрөөс дөрт нэмэгдсээр байна</p>	<p>1. Хүний эрх зөрчигдөж байна.</p> <p>2. -Төрийн албан ёсны хэл монгол хэл</p> <p>-амьд явах эрх баталгаа</p> <p>-ажиллах амрах, амьдрах орчин, хүний эрх зөрчигдөж байна.</p>
9.	57-1 "МУ-ын нутаг дэвсгэр засаг захиргааны хувьд аймаг нийслэлд, аймаг нь суманд, сум нь багт, нийслэл нь дүүрэгт, дүүрэг хороонд хуваагдана." /3/	<p>1. Л. Одончимэд. Социализмын үеийн хуульчдын гараар бүтсэн гэхэд Үндсэн хууль сайн болсон Э.Өнөр. // ЗМ 2010.01. 12. 2,7</p> <p>Засаг захиргаа нутаг дэвсгэрийн нэгж бие даасан эдийн засгийн цогц байх тухай заалт хэрэгжихгүй байна</p> <p>2. Д. Готов. Улс төрийн тогтолцоо зөвхөн мөнгөн дээр тулгуурлаж байна. // ЗМ 2010.02.02 № 27. 5 МУ ҮХ-ндаа зохих өөрчлөлт орулах замаар зах зээлийг, хөгжлийн жолоог зөв залж, гарсан алдаа дутагдлаа засах шаардлага байна.</p> <p>3. А. Цоож Үндсэн хуулийн зарим заалтыг эргэж харъя // ЗМ 2007.1.08 № 5 /2453/ 8</p> <p>Тэгэхдээ үндсээр нь өөрчилнө гэсэн үг биш бөгөөд агуулгыг нь хэвээр хадгалж, зарим заалтыг өөрчлөн шинэчлэх нь зүйтэй болов уу</p>	<p>1. Засаг захиргаа нутаг дэвсгэрийн нэгж нь бие даасан эдийн засгийн цогц байх тухай заалт хэрэгжихгүй байгаа /ҮХ- 57,58/</p> <p>Хотын статусыг хуульд оруулж, нийслэл болоод орон нутгийн хотуудын эрхийг баталгаажуулах өөрчлөлт хийх хэрэгтэй</p> <p>2.- Одоогийн засаг захиргаа нутаг дэвсгэрийн хуваарийг өөрчлөө /ҮХ- 57/</p> <p>-Улс төрийн тогтолцоог өөрчлөө</p> <p>-Төрийн удирдлагын системд өөрчлөлт оруулахаар хуулиа өөрчлөө</p> <p>-улс төрийн намуудын үйл ажиллагаа хэм хэмжээг тогтоож өгье</p> <p>-Төр засгийн үйл ажиллагаанд зарим чиглэлээр эрх үүргийг нь өргөтгөө</p> <p>3. -Төрийн байгууллалтын тогтолцоо.</p> <p>-Засаг захиргаа нутаг дэвсгэрийн нэгж түүний удирдлагын талаар нилээд өөрчилж ..... /ҮХ- 57/</p>

Судалгааны эмхтгэл, Х боть

10.	ҮХ- 21-1	<p>1. Ж. Амарсанаа Хамгаалагчийн үүрэг маань мэргэн буучийн төвшинд очсон. Ерөнхий сайдын ажлыг хийж үзсэн гэхэд болно // ЗМ 1999.10.11 № 197 2, 3</p> <p>Үндсэн хуулийн өөрчлөлт хийхэд сайн ойлголгүй бужигнаан дунд биш, улс төрийн цар хүрээтэй цогц бодлоготой уялдуулж байж өөрчилж болох /ҮХ- 21-1/</p> <p>2. Н. Лүндэндорж. Олигархийн дарангуйллаас ардчилалд хүрэх зам // ЗМ 2007.1.08 № 5 /2453/ 4</p> <p>Үндсэн хууль оршино гэдэг нь Үндсэн хууль гэсэн нэртэй бичвэр байхын нэр биш юм. Төр эрх мэдлээ намд алдсан нь</p> <p>3. Б. Цогтгэрэл Үндсэн хуулийг өөрчлөх эдийн засгийн үндэслэл /Цуврал./ // ЗМ 2009.12.17 № 294 (3366) 3, Өөрчлөх нь зөв</p> <p>4. А. Цоож Үндсэн хуулийн зарим заалтыг эргэж харъя // ЗМ 2007.1.08 № 5 /2453/ 8</p> <p>Тэгэхдээ үндсээр нь өөрчилнө гэсэн үг биш бөгөөд агуулгыг нь хэвээр хадгалж, зарим заалтыг өөрчлөн шинэчлэх нь зүйтэй болов уу</p>	<p>1. УИХ-ын гишүүдийг цөөлөхөөс /ҮХ- 21/ эхлээд засгийн эрх мэдлийг зөв тэнцвэржүүлэхэд чиглэсэн өөрчлөлт хийх шаардлага бий.</p> <p>2. Марксист сэтгэлгээний эмгэгээр монголчилсон төрийн удирдлагын парламентийн хэлбэрийг сонгодог төрхөөр нь дахин байгуулах /ҮХ- 21-1/</p> <p>3. 21-р зүйлийн 2 УИХ-ын гишүүнийг МУ-ын сонгуулийн эрх бүхий иргэд нийтээрээ,.....</p> <p>4. Монгол улсын төрийн тогтолцоог өөрчлөх</p>
11.	ҮХ-12-3 /2/	<p>1.Ц. Ойдов Чиний сүлдийг таван жилийн дараа солино гэж хэлж байлаа Ярилцсан Ц. Цолмон // ЗМ 2002.1.12 № 10 /896/ 2</p> <p>Долоо хоногийн дотор 10-аад хубилбар зураад ажлын хэсэгт өгчихлөө. Шөнөдөө 3 удаа зурдаг байсан. Сүлд бүтсэн түүхээс.</p> <p>2. А. Цоож Үндсэн хуулийн зарим заалтыг эргэж харъя // ЗМ 2007.1.08 № 5 /2453/ 8</p> <p>Тэгэхдээ үндсээр нь өөрчилнө гэсэн үг биш бөгөөд агуулгыг нь хэвээр хадгалж, зарим заалтыг өөрчлөн шинэчлэх нь зүйтэй болов уу.</p>	<p>1. -Төрийн сүлд хамгийн их шүүмжлэл дагуулсан /ҮХ-12-3/</p> <p>- Төрийн сүлдийг өөрчлөх /ҮХ- 12.3 /</p> <p>2. -Төрийн байгууллалтын тогтолцоо. -Засаг захиргаа нутаг дэвсгэрийн нэгж түүний удирдлагын талаар нилээд өөрчилж ..... /ҮХ- 57/</p>
12.	ҮХ- 16 /4/	<p>1. Б. Чимид Хүний эрхийг хангах асуудлыг төв, орон нутгийн засаг захиргааны байгууллага хариуцах ёстой 2002.1.14 № 11, 12 /897,898/ 6</p> <p>Хамгийн ноцтой зөрчигдөж байгаа эрх нь хувь хүний эрх юм /ҮХ- 16/</p> <p>2. Хүний эрх ба үндсэн хууль онолын бага хурал 2002.1.14 № 11, 12 /897,898/ 6</p> <p>Хүн хоорондоо сэргэлдэж, биенийхээ эрхийг зөржих явдал бол нийгмийн зохистой орчин бүрдээгүй, хүмүүсийн ухамсар дорой гэдэг ч юмуу.</p> <p>3. Ж. Содоншагай. Үндсэн хуулийн төрсөн өдрийн бялууны амт. 2010.1.12. № 8. 1, 3</p> <p>Хөдлөх, үл хөдлөх хөрөнгө чадвал олж аваад, чадахгүй бол хадмынхаа хаяанд амдрах эрхтэй.</p> <p>4. Мал сүрэг бол үндэсний баялаг мөн бөгөөд төрийн хамгаалалтад байна. Харин монгол хүн... 2010.01.09 № 10. 6, 7</p> <p>-Хаягаа монголоор бичсэн газар ховор</p> <p>-Гэмт хэргийн улмаас 2011 онд 1191 хүний халуун амь үрэгдсэн.</p> <p>-Өнөөдөр монгол орон гэргүй иргэд, хараа хяналтгүй хүүхдийн тоо өдрөөс дөрт нэмэгдсээр байна</p>	<p>1. Хүний эрхийг хангах үндэсний хөтөлбөр гэдэг боловсруулж гаргана. /ҮХ- 16/</p> <p>2. хүний эрх /ҮХ- 16/</p> <p>3. Хүний эрх /ҮХ- 16/</p> <p>4. Хүний эрх зөрчигдөж байна. /ҮХ- 16/</p> <ul style="list-style-type: none"> -Төрийн албан ёсны хэл монгол хэл -амьд явах эрх баталгаа -ажиллах амрах, амьдрах орчин, хүний эрх зөрчигдөж байна.

13.	Бусад	1. А. Цоож Үндсэн хуулийн зарим заалтыг эргэж харъя // ЗМ 2007.1.08 № 5 /2453/ 8 Тэгэхдээ үндсээр нь өөрчилнө гэсэн үг биш бөгөөд агуулгыг нь хэвээр хадгалж, зарим заалтыг өөрчлөн шинэчлэх нь зүйтэй болов уу	1. -Төрийн байгууллалтын тогтолцоо. -Засаг захиргаа нутаг дэвсгэрийн нэгж түүний удирдлагын талаар нилээд өөрчилж ..... /ҮХ- 57/
14.		Б. Цогтгэрэл Үндсэн хуулийг өөрчлөх эдийн засгийн үндэслэл /Цуврал/. // ЗМ 2009.12.17 № 294 (3366) 3, 7 Монгол нийгмийн өнөөгийн дүн төрх, түүний хандлага нь шинжлэх ухааны үндэслэл гаргах гэж оролдсон билээ. Эцэст нь ҮХ өөрчлөхөөс өөр аргагүй байна гэдэг дүгнэлт хийсэн.	31-р зүйлийн МУ-ын Ерөнхийлөгчийг нийт ард түмнээр сонгож байгаа ч эрх хэмжээ нь бага .... 31-р зүйлийн 2 МУ-ын Ерөнхий сайд, Засгийн газрын бүтэц бүрэлдэхүүнд түүнд өөрчлөлт оруулах....

***

Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах шаардлагагүй

№	Эх сурвалж	Гарсан шүүмжлэл	Дэвшүүлсэн санаа
1.	Нарангэрэл С. Засгийн газрыг огцруулсан тогтоол Үндсэн хуулийн олон заалтыг зөрчсөн. УИХ Үндсэн хууль зөрчсөн 1999.8.18. №159 /159/ 1, 2	Үндсэн хуулийн 66-р зүйлийн 2-4 –рт ерөнхийлөгч ерөнхий сайдыг огцруулах асуудлаар онцгой эрх тогтоосныг шүүмжилж	УИХ нь ерөнхий сайдыг болон засгийн газрыг огцруулах асуудлаар Үндсэн хууль зөрчсөн
2.	Г. Совд Үндсэн хууль өөрчилнө гэдэг маш осолтой зүйл. 1999.11.1 № 216/216/ 2	Үндсэн хууль өөрчилнө гэдэг маш осолтой зүйл, засгийн газар олон дахин өөрчлөгдөхөд манайхан их хямарсан /ҮХ- 39-2 /	Хууль нь тогтвортой улсад засгийн газар нь хичнээн ч солигдсон ч дараагийн Засгийн газар хуулиа хэрэгжүүлнэ шүү дээ. Засгийн газар хэдий тогтвортой байдаг ч хуулиа дураараа өөрчилдөг бол олон улс гүрэн манайд итгэх аргагүй болно. / ҮХ- 39-2 /
3.	Н. Барабанди. УИХ хариуцлагаа ерөнхийлөгчид тохох гэж байна хэмээн үзжээ 2000.1.5 № 03/270/ 2	Үндсэн хуулийн өөрчлөлтийг: манай улсад албан ёсоор үйл ажиллагаа явуулдаг 20 намын 17-д дуулгаагүй, засгийн эрхийг барьдаг сонгогчид санал бодлоо хэлэх боломж олгоогүй.. явцуу хүрээнд хийгджээ.	Хориг тавьсан үндэслүүдээ тайлбарласан : 33-р зүйлийн 1- 2 29-р зүйлийн 1 Зарим заалт бусад заалтуудтай харшилсан нь хөнгөн гоомой хандсаныг нотолж байгаа эдгээр үндэслэлийг анхааралдаа авч, үндсэн хуулийнхаа нийт агуулгаар сэтгэж тал талаас нь шүүн хэлэлцэж, УИХ-д бүрэн эхээр нь танилцуулж, Монголын ард түмний язгуур эрх ашигт чанд нийцүүлэн шийдвэрлэнэ гэж найдаж байгаагаа илэрхийлжээ
4.	Х. Цэвлээ Төрийг түвээдэг Хорт могойн хорлол гэж байдаг юм билээ 2000.1.5 № 03/270/ 3	Зөвшилцөж гэдэг энэхүү ухаалаг мөртлөө танхай үгийг амьдралд хэрэгжүүлэх механизм нь харилцан санал солилцож тохиролцоонд хүрч болох..... ҮХ-ийн 33-р зүйлийн 1. 2-т ... дотор эсвэл гэсэн шинээр нэмсэн	
5.	Б. Ууган. Үндсэн хуулийн цэц улс төрийн байгууллага болчихоо юу даа. 2000.3.23 № 68 /335/ 2	ҮХ-ийн өөрчлөлтийн энэхүү асуудал ҮХ-ийн тодорхойгүй бүрхэг заалтуудаас шалтгаалсан...	МУ-ын Ерөнхий сайд, Засгийн газрын бүтэц бүрэлдэхүүнд өөрчлөлт оруулах....
6.	Н. Энхбаяр МАХН Үндсэн хуульд дангаараа өөрчлөлт оруулахгүй. Ярицсан Г. Эрдэнэбат 2000.11.29 № 280/547/ 2.	Цэц ҮХ-д оруулсан өөрчлөлтийн агуулгын талаар ямар нэг маргаан байхгүй гэдэг. Харин процедурын алдаа гаргасан гэж үздэг	МАХН Үндсэн хуульд дангаараа өөрчлөлт оруулахгүй. 7 өөрчлөлтийг дахин өргөн барихаас өөр арга байхгүй

Судалгааны эмхтгэл, Х боть

7.	Энхсайхан М. Цэц үндсэн хуулийн манаач болохоос зохиогч биш.: Одоогийн хуультайгаа 2000 оны сонгуульд орохоос өөр арга байхгүй 2000.4.3. № 76 /343/ 1	Үндсэн хуульд орж өөрчлөлтийг үзэл санааных нь хувьд би дэмжиж чадахгүй байгаа юм.	Өөрчлөлт оруулах боломжгүй
8.	Н. Жанцан Цэцийн шийдвэр эцсийнх байна. /Ярилцсан Л. Цог/ 2000.7.18 № 166/433/ 1.2	ҮХ-д нэмэлт өөрчлөлт оруулахдаа Үндсэн хуулиар зааж тогтоож өгсөн дэг жаягийг хатуу сахих ёстой	Цэцийн шийдвэр эцсийнх байна.
9.	Хууль батлах эрхээсээ анх удаа татгалзав 2000.12.15 № 294/561/ 1.	Парламентийн цөөнхийн гишүүдийг: Нэмэлт өөрчлөлтийг 2-р хэлэлцүүлэгт шилжүүлсэн юм. Энэ үеэр гишүүдийг асуулт тавьж санал хэлэх боломж олгоогүй нь ийнхүү мэдээлэл хийхэд хүргэжээ.	Үндсэн хуулийн нэмэлт өөрчлөлтийг батлахад оролцохгүй гэж..... Б.Эрдэнэбат, С. Оюун, Л.Гүндалай, Ж.Наранцацралт
10.	Б. Чимид Мэдэгтүн, сахигтун гэдэг чинь үндсэн хуулийн туйлын хүслэн /Ярилцсан Д. Отгонбаяр 2002.1.11 № 9 /895/ 3	Шинэ хуучин намуудын хардлага. Гадаадынхны хэлснийг жа жа гээд хуулчихсан гэж ойлгож болохгүй	Газрын реформыг үндсэн хууль гарсны дараа шууд хийчихсэн бол ингэж будилахгүй л байсан болов уу. Мэдэгтүн, сахигтун гэдэг чинь Үндсэн хуулийн туйлын хүслэн
11.	Н. Жанцан Ард түмний өмчид эзэнээс нь асууж байж халдах ёстой . Ярилцсан Н. Наран. 2005. 01.13. № 10 (1833) 1, 3	Хэн нэгэн албан тушаалтанд таалагдаагүй юмуу эсвэл хуулийн сахилгыг өөрсдийн мугаас сахиж чадаагүйгээ ҮХ-аас болсон мэт ойлгох, эсхүл эрх мэдлээ нэмэхэд чиглэсэн заалтуудын тухайд маш болгоомжтой хандах шаардлагатай.	Үндсэн хуульд орсон нэг шинэ санаа бол хүн бүхэн дээдэлж, хуулийн өмнө хүн бүхэн тэгш эрхтэй байх ёстой
12.	Ц. Сарантуяа Хөгжлөөс түрүүлдэг ч түүнийгээ даган боловсронгуй болдог хууль. 2005.01.13. № 10 (1833) 4	Төрийн чанар өөрчлөгдөж эсхүл алдагдаж огт өөр төр болж хувирсны эцэст ҮХ-ийг өөрчлөх гэдэг нь цоо шинэ Үндсэн хууль бий болохыг хэлнэ.	Нийгмийн хөгжлийн явцад нарийвчилсан зохицуулалт шаардлагатай үед Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах боломжтой ҮХ-ийг өөрчлөх гэдэг нь цоо шинэ Үндсэн хууль бий болохыг хэлнэ.
12.	В. Удвал Миний цуглуулга - Үндсэн хууль Ярилцсан Л. Марал 2007.1.12 № 9 /2457/ 10	2000 онд оруулсан ҮХ- ийн нэмэлт өөрчлөлт шиг нуухыг нь авах гээд нүдийг сохлов гэдэг шиг ардчилсан зарчмыг алдагдуулсан	Ийм өөрчлөлтийг дахин хийж болохгүй ээ. Үндсэн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах тухай журмын тухай хуульгүйгээр үндсэн хуульд нэмэлт өөрчлөлт хийх боломжгүй
13.	Б. Түвшинтөгс Үндсэн хуульд үрчлээ суух болоогүй 2007.1.12 № 9 /2457/ 10	Үндсэн хуулиа хир буртаггүй байлгах ариун үйлсэд нэгтэх	Парламентын засаглал илүү /ҮХ-39-2/
14.	Б. Хаш Үндсэн хуулийн төлөө холбоо байгууллалаа.: Үндсэн хуулийн өөрчлөлтийг хүчингүй болгохын төлөө 2007.1.15 № 11 /2459/ 2	Иргэний нийгмийн төлөөлийг багасган , УИХ-аар дамжуулж олигархууд засгийн газарт шургалах боломжийг олгосон гэж депутатууд үзэж байна.	2000 онд оруулсан ҮХ-ийн нэмэлт өөрчлөлтийг хүчингүй болгохын төлөө ажиллана. Өөрчлөлт оруулахаа түр азнах
15.	В. Удвал Нэмэлт өөрчлөлтөд үндсэн хуулийн суурь зарчмаас гажсан зүйл бий. 2008.07.31 № 182 (2942) 1,3	Нэг буруу жишиг тогтвол тэр нь цаашаа үргэлжилнэ. Гишүүд тангаргаа өргөж чадахгүй байгаа нь явж явж сонгуулийн маргаантай холбоотой..	Өөрчлөлтөд үндсэн хуулийн суурь зарчмаас гажсан зүйл бий.
16.	С. Оюун. Үндсэн хуулийг хоёр намын зөвшилцлөөр өөрчилдөггүй. 2008.08.01 № 183 (2943) 2	Үндсэн хуулийг хоёр намын зөвшилцлөөр өөрчилдөггүй.	Үндсэн хуулийг намын зөвшилцлөөр өөрчилдөггүй.
17.	Д. Отгонбаяр 'Намууд тохиролцоод үндсэн хуульд гар хүрдэг зөв жишиг үү... Отгонбаяр Д.' 2008.08.04 № 185 (2945) 1,3	Үндсэн хуулийг хоёр намын зөвшилцлөөр өөрчилдөггүй	Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт өөрчлөлтийг буцааж болно. Гэхдээ энэ нь нэг талаасаа МАХН АН 2 зөвшилцсөнөөр хийдэг зүйл биш.

18.	Д. Отгон баяр. Загас толгойноосоо....	Нэмэлт өөрчлөлтөөр 76 гишүүний олонхи буюу 39 нь байхад хурлын ирц бүрдлээ гэж үздэг...19-20 гишүүн хууль баталж, энэ мэт өөрчлөлт оруулж байна	Энэ бол үндсэн хуль суурь зарчмаас гажсан төдийгүй төлөөллийн ардчилалдаа эргээд сөргөөр нөлөөлхүйц зүйл
19.	Л. Дашням Монгол төрийн нуруун дээр нэг биш, нэг хэсэг нам "Мордчихсон" 2010.1.13. №9 11,	Төрийн үйл ажиллагаа гэхэд тогтвортой бус засгийн газрын хөтөлбөрийн хэрэгжилт монголчуудын амьдралд бодит өөрчлөлт авчирч чадахгүй байна. Авилга газар авсан. Ядуурал 30-40 хувиасаа буурахгүй байна. Хүн ард маань эрүүл орчинд, эрүүл саруул аж төрж чадахгүй байна.	Үндсэн хууль шинэчлэгдэж болно гол нь нуухыг нь авах гээд нүдийг сохолж болохгүй. Өөрчлөгдөхөд хүрвэл бид бас оролцохыг эрмэлздэг Үндсэн хуулийнхаа утга агуулга, бүтээгч шинэчлэгч хүчин оролцоог бид хамгаалах л болно.
20.	Ц. Сарантуяа Хөгжлөөс түрүүлдэг ч түүнийгээ даган боловсронгуй болдог хууль. 2005.01.13. № 10 (1833) 4	Төрийн чанар өөрчлөгдөж эсхүл алдагдаж огт өөр төр болж хувирсны эцэст ҮХ-ийг өөрчлөх гэдэг нь цоо шинэ Үндсэн хууль бий болохыг хэлнэ.	Нийгмийн хөгжлийн явцад нарийвчилсан зохицуулалт шаардлагатай үед Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах боломжтой ҮХ-ийг өөрчлөх гэдэг нь цоо шинэ Үндсэн хууль бий болохыг хэлнэ.

Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах шаардлагатай

№	Эх сурвалж	Гарсан шүүмжлэл	Дэвшүүлсэн санаа
1.	Ж. Амарсанаа Хамгаалагчийн үүрэг маань мэргэн буучийн төвшинд очсон. Ерөнхий сайдын ажлыг хийж үзсэн гэхэд болно 1999.10.11 № 197 2, 3	ҮХ-ийн өөрчлөлт хийхэд сайн ойлголгүй бужигнаан дунд биш, улс төрийн цар хүрээтэй цогц бодлоготой уялдуулж байж өөрчилж болох /ҮХ- 21-1/	УИХ-ын гишүүдийг цөөлөхөөс /ҮХ- 21/ эхлээд засгийн эрх мэдлийг зөв тэнцвэржүүлэхэд чиглэсэн өөрчлөлт хийх шаардлага бий.
2.	Б. Оюун-эрдэнэ Үндсэн хуулийг өөрчлөхөд намууд бус бүлэглэлүүд саад болж мэднэ 1999.12.20 № 257, 258 1. 2	Төрийн засаглалын хэлбэрийг өөрчлөх түүний тогтвортой байдлыг хангахад чиглэсэн заалтууд	Намууд мөн ийм 10 шахам зүйлийн өөрчлөлт хийх санал тавьж байна. Үүнд : Засгийн газрыг байгуулах тухай.../ҮХ- 39-2 /
3.	Н. Энхбаяр Үндсэн хуулийн заалтууд тодорхой биш тул эрх ашгийн бүлэглэлүүд тоглоод байна. /Ярилцсан Г. Эрдэнэбат.1999.12.24 № 262 /262/ 2	ҮХ-д оруулахаар тохиролцсон өөрчлөлтүүд Монголын төр гацалгүй тогтмол, байнга тууштай ажиллах нөхцөлийг бүрдүүлэхэд чиглэж байна /ҮХ- 39-2 /	Ард түмэн биднийг ажлаа хийж чадахгүй бол тар гэдэг. Бид чухам үүнд нийцсэн өөрчлөлтийг хийхийг хүсэж байна.
4.	Үндсэн хуулийг өөрчлөх нь засгийн эрхэнд хэн ямар нам гарахтай хамаагүй 1999.12.24 № 262 /262/ 1. 2	1. УИХ-ын гишүүн П. Жасрай Үндсэн хуульд өөрчлөлт хийх нь албан тушаалын мэт харагдаж байж болох юм. 2. УИХ-ын гишүүн Ж.Бямбадорж : Төрийн тогтолцоог боловсронгуй болгож, төрийн машиныг зөв ажиллуулъя гэвэл өөрчлөлт зайлшгүй в. УИХ-ын гишүүн Ц. З. 3.Өөлд: Засгийн газар олон удаа огцорлоо. Энэ дутагдлуудыг арилгахад чиглэсэн заалтуудыг хийсэн	1.Гэтэл Монгол төрийг боловсронгуй болгох том агуулга явж байгаа 2. Төрийн тогтолцоог боловсронгуй болгох ... 3.Өөрчлөлт хийх нь зөв
5.	Д. Гарам Үндсэн хуульд долоон зүйлийн нэмэлт орлоо Зууны мэдээ 24 цаг 1999.12.24 № 263 /263/ 2	Ерөнхий сайдад нэр дэвшигч дээр тохиролцож чадалгүй хагас жил шахуу болсон болсон олны бухимдалыг төрүүлсэн Нөгөөтэйгүүр сөрөг хүчин өөрийнхөө эрх үүргийн дагуу энэ явдлыг шүүмжилж, улмар гарах гарц нь УИХ өөрөө тарах явдал	УИХ-д суудалтай намуудын тэргүүн нар зөвшилцсөний дагуу ҮХ-д 7 зүйлийн нэмэлт орлоо:

Судалгааны эмхтгэл, Х боть

6.	Үндсэн хуулийг өөрчилснийг буруутгаж улс төрийн хожоо хайх утгагүй 1999.12.28 № 265 /265/ 1. 3	Засгийн газрыг огцруулсантай холбогдуулан хийсэн өөрчлөлт	Зөв өөрчлөлт байсан гэж дэмжсэн санлууд
7.	Монгол улсын үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлт: Санаачлагчдын тайлбараас 1999.12.28 № 265 /265/ 2	Тайлбар	УИХ-ын 65 гишүүний оруулсан санаачилсан төслөөр 7 нэмэлт өөрчлөлт оруулсан байна Санаачлагчдын тайлбараас
8.	Шаардлагатай өөрчлөлтүүд хийгдсэн 2000.1.6 № 04/271/ 2	Ерөнхийлөгчийн эрхийг зарим талаар хянасан, зарим талаар нэмсэн зүйл бий. УИХ-ын гишүүн Ж.Норовсамбуу, Ц.Өөлд	Дэгийн хуулиар хөөцөлдөөд ч, УИХ-ын хуулиар хөөцөлдөөд ч чадаагүй. Ерөнхийлөгчийн хоригийг хэлэлцээд олонхиороо хүлээж авах бололцоогүй гэж үзвэл иргэн ба хуулийн этгээд энэ чиглэлээр ҮХ зөрчсөн асуудлаараа ҮХЦ-д асуудал тавьж болно.
9.	Б. Энэбиш Үндсэн хуулийн нэмэлт өөрчлөлт парламентыг төгөлдөржүүлсэн /Ярилцсан Г. Эрдэнэ. 2000.1.6 № 04/271/ 2	Парламентын засаглалтай мөртлөө Ерөнхийлөгчийн засаглалтай орных шиг ойлгомжгүй заалт ҮХ-д байсныг, мөн тэгж ойлгож байсныг нэмэлт өөрчлөлтөөр нэг мөр болгосон.	Үндсэн хуулийн өөрчлөлтийг дагаад зарим хуулинд өөрчлөлт орно
10.	Үндсэн хуулийн нэмэлт өөрчлөлтөд тавьсан Ерөнхийлөгчийн хоригийг УИХ хүлээж авсангүй 2000.1.11 № 08/275/ 2	Ерөнхийлөгчийн тавьсан хоригийг хүлээж авах эсэх дээр санал хураахад хуралдаанд оролцсон 52 гишүүний 51 нь уг хоригийг хүлээж авах шаардлагагүй хэмээн саналаа өгөв.	
11.	Ц. Шаравдорж Цэц өөрөө хуулийг зөрчлөө. /Ярилцсан Л. Цог. 2000.3.28 № 72 /339/ 1.2	Цэц ийм алхам хийснээрээ МУ-ын ҮХ-д халдаж, түүнийг зөрчлөө гэж үзэж байна.	Үндсэн хуульд ер нь томоохон өөрчлөлт хийх шаардлагатай. Төрийн тогтолцоо..... засгийн газар...../ҮХ- 39-2/
12.	Г.Эрдэнэбат Цэц Үндсэн хуулийн өөрчлөлтөд анхнаасаа улс төрийн шалтгаанаар оролцжээ. 2000.7.28 № 175/442/ 1.2	Ардчилсан холбоо эвслийн 10 гаруй хүн нэмэлт өөрчлөлтийг зөвшөөрөхгүй олон хоносон УИХ-ын дарга Б. Энэбиш. ҮХЦ дүгнэлт гаргахдаа хууль зөрчжээ. Процедурын алдаа гэж юуг хэлэх вэ гэдгийг нарийвчлан зааж өгөөгүй. Ц. Нямдорж, Н.Тогтох: ҮХЦ 02 тоот дүгнэлтийг гаргахдаа хууль зөрчжээ. Цаашдаа ҮХ-д өөрчлөлт оруулах процедурыг тодорхой болгосон хууль санаачлах хэрэгтэй байх	Ц. Нямдорж ҮХ-д ард нийтийн санал асуулгаар болон УИХ-ын 57 гишүүн санал нэгдэн өөрчлөлт оруулдаг. Бид 2 дахь хувилбараар нь өөрчлөлт оруулсан
13.	УИХ-ын гарц буюу цэцийг буланд шахсан давхар нүүдэл. 2000.12. 01 № 282/549/ 2.	Үндсэн хуулийн Цэцийн их суудлын шийдвэр үү. Захиалгат алхам уу	Үндсэн хуульд оруулсан өөрчлөлтийг хадгалж үлдэхээр шийдлээ. 65 гишүүн төслийг ҮХ-д оруулах нэмэлт өөрчлөлтийн төсөл 7 заалт
14.	Үндсэн хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлт нь цагийн үеийн захиалга. 2000.12.13 № 292/559/ 1.2	Хуримтлагдсан зөрчилт нөхцөл байдлыг шийдвэрлэх учирзүйн үүднээс: Л.Рэнчин, Н.Лувсанжав, С. Цэрэндорж, Ш.Түдэв, Я. Шуурав, Г.Чулуунбаатар	22- р зүйлийн 2, заалт нэмэх 39- р зүйлийн 2, нэмэлт оруулах 24- р зүйлийн 1, 27-р зүйлийн 6, 33-р зүйлийн 1.2, өөрчлөн найруулах 33- р зүйлийн 1.1, 35- р зүйлийн 2, 69- р зүйлийн 1/Олонхиор шийдэж болох/
15.	Н. Лүндэндорж. Олигархийн дарангуйллаас ардчилалд хүрэх зам 2007.1.08 № 5 /2453/ 4	Үндсэн хууль оршино гэдэг нь Үндсэн хууль гэсэн нэртэй бичвэр байхын нэр биш юм. Төр эрх мэдлээ намд алдсан нь	1.Марксист сэтгэлгээний эмгэгээр монголчилсон төрийн удирдлагын парламентын хэлбэрийг сонгодог төрхөөр нь дахин байгуулах /ҮХ- 21-1/ 2. Ерөнхийлөгчийн засаг бол хадны мангаа зөвхөн холбооны улсад хааяа байж болдог хэлбэр гэсэн буруу төсөөллөөс салж, түүнд шилжих явдал мөн /ҮХ- 33/

16.	А. Цоож Үндсэн хуулийн зарим заалтыг эргэж харъяа 2007.1.08 № 5 /2453/ 8	МУ шилжилтийн үеэ дуусгаж хөгжлийн дараагийн үе шатандаа орж байна. Чухам үүнтэй холбоотойгоор ҮХ-даа нэмэлт өөрчлөлт оруулах шаардлага урган гарч байгаа билээ.	Тэгэхдээ үндсээр нь өөрчилнө гэсэн үг биш биш бөгөөд агуулгыг нь хэвээр хадгалж, зарим заалтыг өөрчлөн шинэчлэх нь зүйтэй Үндсээр нь зарим заалтыг өөрчлөн шинэчлэх 1. Уламжлалт шашныг тодорхойлж бусад урсгалыг хоргилохгүй байх /ҮХ- 9-1, 2,3/ 2. Төрийн сүлдийг өөрчлөх /ҮХ- 12.3 / 3. Монгол улсын төрийн тогтолцоог өөрчлөх 4. Засаг захиргаа нутаг дэвсгэрийн нэгж түүний удирдлагын талаар нилээд өөрчилж ..... /ҮХ- 57/
17.	Б. Энэбиш Парламентын засаглал руу хялайх хэрэггүй Ярилцсан Б. Түвшинтөгс 2007.1.11 № 8 /2456/ 13	Хэлцэх процедур, цаг хугацааны талаар шүүмжлэл гардаг	Засаг захиргаа нутаг дэвсгэрийн нэгжид харъяалагддаггүй хүн байдаггүй бүх одоогийн хийх гэж буй өөрчлөлтбүх хүнд хамаатай, илүү өргөн асуудал учраас бүх нийтийн хэлэлцүүлэг хийж байж шийдэх нь зөв байх
18.	Э. Бат - үүл Ардын их хурал 2007.1.15 № 11 /2457/ 10	АИХ хэмээх дээд танхимгүй 76- хан гишүүн бүхий нь нэг танхимтай парламент нь ардчилалын өсөлт бойжилтод дэм болохоосоо хор болж мэдэхээр төлөвтэй байна.	1. Төрийн дээд эрх мэдлийг харьцангуй цөөн хүний гарт өгөхдөө шийдвэр гаргах хүний тоо хичнээн цөөн байх тусмаа ашиг сонирхлооо нийцүүлэн хуйвалдан тохиролцох бололцоог олгож, төр олигархижих аюултай 2. Төрийн олигархижилт нь дахин хувиарилах үндэсний орлого огцом өсөх, байгалийн асар их хэмжээний баялаг илэрэн, үүний улмаас асар их авилга, урамшуулал өгөх чадалтай гадаад том улсын хөрөнгө оруулагчид.... 3. Парламентын гишүүдийг цөөдүүлсэн нь тойргийн хэмжээ орон зайн хувьд ч, сонгогчдын тооны томрох шалтгаан болжээ. /ҮХ- 20-1/ 4. Нэг тойргийн хүн амын тоо дунжаар 30000 орчим байгаа нь сонгогчдоос нэр дэвшигчээ таньж мэдэн сонголт хийх чадавхийг ноцтой сулруулсан.... 5. Тухайн үедээ парламентын доод танхим болох Улсын бага хурал нь бүхэлдээ ард түмний шууд төлөөлөл болох... 6... Хууль тогтоох, гүйцэтгэх, шүүх хэмээн хуваан хувиарилж, харилцан хянан тэнцвэржүүлэх зорилготой төрийн эрх мэдлийн хувиарилалтын зарчим нь Үндсэн хуулийн утгыг ухан хүртэж чадаагүйн уршгаар дорвитой хэрэгжээгүй 7. Парламентын дээд танхим АИХ байх үед депутат хэмээх мэдээллийн байнгын амьд уг сурвалжаар дамжуулан олон түмэн төрийн бодлогын нарийн ширийнийг мэдэж ойлгож авах боломж өргөн байсан...../ҮХ- 39-2/

Судалгааны эмхтгэл, Х боть

19.	Д. Мөнхжаргал Үндсэн хуулийн өөрчлөлт ба тоглоом - ын сайд нар 2007.2.23 № 46 /2494/ 3	Өнөөдөрийн засаглалын хомсдол, улс төрийн амбиц олигархуудын ноёрхлын замыг 2000 онд ҮХ-ийн өөрчлөлтүүдтэй холбоотой гэж үзвэл үүнд МАХН, түүний удирдлага томоохон үүрэг гүйцэтгэсэн нь тодорхой	Санал нууцаар хураадгийг болиулж зөвхөн илээр гаргадаг болсон нь гишүүд саналаа чөлөөтэй илэрхийлэх боломжийг хязгаарлаж сонгогчдын бус намын эрх ашгийг дээгүүр тавихад хүргэж байна. Энэ даамжирсаар Монгол Улсын Засгийн эрхийг намын мэдэлд шилжүүлэх муу үр дагавартайг ерөнхийлөгч Н. Багабанди сануулж байжээ.
20.	Мөнх Д. Үндсэн хуульд « салхи оруулах » цаг болсон уу . 2007.04.13 № 89 (2537) 3	Энэ нь 18 яамны сайдын нэгээс бусад нь УИХ-ын гишүүн байгаатай холбоотой гэх шүүмжлэл	МАХН-ын нэрийн дор нэгдсэн хэсэг бүлэг хүмүүс сонгуулийн аргаар / гэхдээ шударга бус/ шургалж, улс төрийг хариуцлагагүй, төрийн тогтолцоог хяналтгүй болгоод байгаа юм биш биз гэж хардаад байгаа.... Үндсэн хууль түүхэн өөрчлөлтийг шаардаад байгаа юм биш үү
21.	Ж. Роозон Үндсэн хууль, түүнийг зөрчсөн үйлдлүүд. 2007.06.28 № 154 (2602) 3	Тодотгох, найруулгыг нь харж үзмээр зүйл....	Үндсэн хуулийн, эргэлзээтэй хоорондоо зөрчилтэй зарим заалт Хөдөлмөрлөх.... үг хэлэх гэх мэт...
22.	Б. Цогтгэрэл Үндсэн хуулийг өөрчлөх хууль зүйн үндэслэл /Цуврал/. 2009.12.08 № 286 (3358) 1, 3	Монгол улс хөгжлийн түвшинээрээ/ 153-рт/ хаана явж байна вэ? Яагаад улс орон хөгжихгүй хувь хүний амьдрал дээшлэхгүй байна вэ? Төсөв санхүүгийн сахилга бат алга... Эдийн засгийн бодлогын дархлаагүй... Сонгуулийн системийн гажиг.... Засаг захиргааны хэт тархай хувиарлалт... Хүний эрх чөлөөг....	Засгийн газрын бүтцийн болоод эдийн засгийн төв байгууллагуудын бүтцийг тогтвортой хадгалах.... Эдийн засгийн төв байгууллагуудын бодлогын бие даасан байдалд хууль зүйн баталгаа бий... Үндэсний хөгжлийн цогц бодлогоо төгөлдөржүүлэн баримтлах алхамыг нэн даруй хийх хэрэгтэй....
23.	Б. Цогтгэрэл Үндсэн хуулийг өөрчлөх эдийн засгийн үндэслэл /Цуврал/. 2009.12.17 № 294 (3366) 3, 7	Өөрчлөх нь зөв	Үндсэн хуулийн нэмэлт өөрчлөлт хийх цаг болсон 21-р зүйлийн 2 УИХ-ын гишүүнийг МУ-ын сонгуулийн эрх бүхий иргэд нийтээрээ,..... 29-р зүйлийн 1 УИХ-ын гишүүн нь ерөнхий сайд, Засгийн газрын гишүүнээс бусад, хуулиар тогтоосон үүрэгт нь үл хамаарах ажил, албан тушаал хавсарч болохгүй 31-р зүйлийн МУ-ын Ерөнхийлөгчийг нийт ард түмнээр сонгож байгаа ч эрх хэмжээ нь бага .... 31-р зүйлийн 2 МУ-ын Ерөнхий сайд, Засгийн газрын бүтэц бүрэлдэхүүнд түүнд өөрчлөлт оруулах....
24.	Л. Одончимэд. Социализмын үеийн хуульчдын гараар бүтсэн гэхэд Үндсэн хууль сайн болсон Э.Өнөр. 2010.01.12. 2,7	Засаг захиргаа нутаг дэвсгэрийн нэгж бие даасан эдийн засгийн цогц байх тухай заалт хэрэгжихгүй байна.	Одоо өөрчилвөл юуны өмнө хууль тогтоох, гүйцэтгэх засаглалын ялгааг сэргээж өгөх хэрэгтэй. /ҮХ- 20, 21,22, 39-2/ Засаг захиргаа нутаг дэвсгэрийн нэгж нь бие даасан эдийн засгийн цогц байх тухай заалт хэрэгжихгүй байгаа /ҮХ- 57,58/ Хотын статусыг хуульд оруулж, нийслэл болоод орон нутгийн хотуудын эрхийг баталгаажуулах өөрчлөлт хийх хэрэгтэй

25.	Д. Готов. Улс төрийн тогтолцоо зөвхөн мөнгөн дээр тулгуурлаж байна. 2010.02.02 № 27. 5	МУ ҮХ-ндаа зохих өөрчлөлт оруулах замаар зах зээлийг, хөгжлийн жолоог зөв залж, гарсан алдаа дутагдлаа засах шаардлага байна.	<ul style="list-style-type: none"> Одоогийн засаг захиргаа нутаг дэвсгэрийн хувиарийг өөрчлөө / ҮХ- 57/ Улс төрийн тогтолцоог өөрчлөө. Засаг захиргаа нутаг дэвсгэрийн хуваарьт хэрэв өөрчлөлт орвол төрд хяналтын тогтолцоог хүчтэй болгох, хариуцлагыг өндөржүүлэх мэрэгшүүлэх..... /ҮХ- 60/ Төрийн удирдлагын системд өөрчлөлт оруулахаар хуулиа өөрчлөө Улс төрийн намуудын үйл ажиллагаа, хэм хэмжээг тогтоож өгье Төр засгийн үйл ажиллагаанд зарим чиглэлээр эрх үүргийг өргөтгөө.
Шинэ Үндсэн хууль гаргах шаардлагатай			
1.	'Б.Чимид Үндсэн хууль гэдэг хэн ч халдашгүй цайз биш, гэхдээ ... 2005.01.13. № 10 (1833) 4	1.ҮХ гэдэг хэн ч халдашгүй цайз биш, 2. ҮХ гэдэг хэн бүхний дураар хандаж ялангуяа улс төрийн явцуу эрх сонирхол бүхий бүлэг бүхний өөрчилж баруун зүүн тийш нь мушгиж байдаг гуйвуулгын талбар биш	Үндсэн хуулийг өөрчилнө нэдэг бол шинэ Үндсэн хууль гаргаж ирэх тухай асуудал гэхээс өөрөөр ойлгох аргагүй
2.	Ц. Сарантуяа Хөгжлөөс түрүүлдэг ч түүнийгээ даган боловсронгуй болдог хууль. 2005.01.13. № 10 (1833) 4	Төрийн чанар өөрчлөгдөж эсхүл алдагдаж огт өөр төр болж хувирсны эцэст ҮХ-ийг өөрчлөх гэдэг нь цоо шинэ Үндсэн хууль бий болохыг хэлнэ.	Нийгмийн хөгжлийн явцад нарийвчилсан зохицуулалт шаардлагатай үед Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах боломжтой ҮХ-ийг өөрчлөх гэдэг нь цоо шинэ Үндсэн хууль бий болохыг хэлнэ.
3.	Үндэсний хувьсгалаар хийгдэх шинэ үндсэн хуулийн тухай Төсөл Үндэсний шинэ нам. 2010.02.19.№ 40 12	1. Харь үзлээр өрсөлдөх олон нам хэрэг дээрээ Үндсэн хуулийн цоож болж байна. 2.1992 оны ҮХ-ийн үйлчлэлийн 20 жилийн үр дүн нь Олигархийн засаглал мөн. ҮХ-ийг өөрчлөх асуудлыг хамгийн бага сонирхох бүлэглэл нь олигархиуд байх болно	

Түүвэрт: 1999, 2000, 2001, 2002, 2005, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011/1 сар/ оны материал орсон

* * *

ТОВЧ ДҮГНЭЛТ

Зууны мэдээ сонинд нийтлэгдсэн 1992 оны үндсэн хуулийн өөрчлөлтийн холбогдолтой түүвэр хийхэд дараах онуудын нийтлэлүүд хамрагдсан. Үүнд: 1999, 2000, 2001, 2002, 2005, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011/1 сар/

Үндсэн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах нь буруу: 32 санал

- Маш осолтой зүйл, засгийн газар олон дахин өөрчлөгдөхөд манайхан их хямарсан...
- Өөрчлөлт хийх нь албан тушаалын мэт харагдаж байж болох юм..
- Ардчилсан бус аргаар хандах нь улс төрийн хувьд ч, эрх зүйн хувьд ч цээртэй байх билээ ...

Үндсэн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах нь зөв: 27 санал

- Сайн ойлголгүй бужигнаан дунд биш, улс төрийн цар хүрээтэй цогц бодлоготой уялдуулж байж өөрчилж болох
- Засгийн эрх мэдлийг зөв тэнцвэржүүлэхэд чиглэсэн өөрчлөлт хийх шаардлага бий
- Монгол төрийг боловсронгуй болгох том агуулга явж байгаа

Судалгааны эмхтгэл, Х боть

- Засаглалыг хурдан шуурхай зохион байгуулахад энэхүү өөрчлөлтийн зорилго оршсон гэх мэт

Үндсэн хуулийг өөрчилнө гэдэг бол шинэ Үндсэн хууль гаргах: 3 санал

- Өөрчилнө нэдэг бол шинэ Үндсэн хууль гаргаж ирэх тухай асуудал гэхээс өөрөөр ойлгох аргагүй
- Үндэсний шинэ нам. Монгол улсын үндсэн хуулийн Төсөл

Бусад :

Үндсэн хуулийн цэц 10

Үндсэн хуулийн өдөрт зориулсан ҮХ -ийн бүтсэн түхээс - 14

Хүний эрх 4

Мэдээ 4

Үндсэн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулахдаа процедурын алдаа хийсэн гэж үзсэн. 2010 оны 12 сарын 23-нд Монгол Улсын Үндсэн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах журмын тухай хууль батласан.

***

ХАВСРАЛТ 3

ЗУУНЫ ШУУДАН/1999-2011/, ҮНДЭСНИЙ ШУУДАН /2007-2011/

Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах шаардлагатай

	Асуудлын ерөнхий ангилал, давталт	Гарсан шүүмжлэл, эх сурвалж	Дэвшүүлсэн санал
1.	2000 онд Үндсэн Хуульд оруулсан нэмэлт өөрчлөлт 24-1. "УИХ-ын дарга дэд даргыг УИХ-ын гишүүд дотроос нэр дэвшүүлэн саналаа илээр гаргаж сонгоно".	1. "Эмзэг асуудлыг Ерөнхийлөгч сэдэрэх шаардлагагүй" УИХ-ийн гишүүн Р.Гончигдорж Хамгийн буруу замд нууц санал хураалт оруулдаг. Санал хураалт ил байхгүй бол янз бүрийн хувийн тоглолт, бүлэглэлүүд бий болдог. Нууц санал хураалтыг далимдуулан нөгөө намтай хамтарч ЗГ-аа огцруулах зүйлд их гарч байсан.	1. Үндсэн хуулийг өөрчилж болно. Нэмэлт өөрчлөлт хийх нь өөрөө яах ч аргагүй Үндсэн хуулийн хэрэгжилтийн явцад бий болдог. Тиймээс өмнөх 7 өөрчлөлтийг буцаах хэлбэрээр томъёолвол хүлээн зөвшөөрөхгүй. 2. ҮХ-ийн 24.1 "УИХ-ын дарга, дэд дарга, байнгын хорооны даргыг УИХ-ын гишүүдийн дотроос нэр дэвшүүлэн саналаа нууцаар гаргаж сонгоно" гэж өөрчлөх саналтай байгаа ажээ. /Гангэрэл/
2.	29-1. "УИХ-ын гишүүн нь Ерөнхий сайд, Засгийн газрын гишүүнээс бусад хуулиар тогтоосон үүрэгт нь үл хамаарах ажил албан тушаал хавсарч болохгүй"	1. "15 гишүүний санаачилгаар Үндсэн хуулийг өөрчлөх галт тэрэг хөдөллөө" Ч.Гангэрэл 2011,01,11 ҮХ-д өөрчлөлт оруулах бүх тохироо бүрдчихээд байна. Улс төрийн талаасаа 2 нам хамтарч засгийн эрх барьж байгаа энэ үе. Нөгөө талаас өөрчлөлтүүд нь 2000 оны 7 өөрчлөлт шиг зүйл битгий байгаасаа гэсэн болгоомжлол 2. "Үндсэн хуулийн үзэл баримтлалыг нягтлан шинжлэхүй" Б.Дэлгэрмаа 2008,01,18 "УИХ гишүүн ЗГ-ын гишүүн давхар нэгэн зэрэг байх нь эрх мэдлийн хуваарилалтанд нийцээгүй.	1. ЗГ-ын бүрэлдхүүнд орох УИХ-ын гишүүдийн тоог сайд нарын 3/1-ээр хязгаарлах

3.	33-1-2. УИХ-д олонхи суудал авсан нам эвслээс нэр дэвшүүлсэн хүнийг, аль ч нам эвсэл олонхийн суудал аваагүй бол хамгийн олон суудал авсан нам, эвсэл бусад нам, эвсэлтэй зөвшилцөж Ерөнхий сайд нэр дэвшүүлж чадаагүй бол УИХ-д суудал авсан нам, эвсэл зөвшилцөн олонхиороо нэр дэвшүүлсэн хүнийг ЕС-аар томилох саналыг 5 хоногийн дотор УИХ-д оруулах”	1. “СЕХ Үндсэн хуулийн Шүүхээс бултаж байна” Д.Ламжав 2008.07.31 Намууд зөвшилцөн гэдэг нь Үндсэн хууль зөрчсөн ямар ч хуульд байхгүй асуудал. - 2008 оны УИХ-ын сонгуулийн талаар СЕХ шийдвэр гаргалгүй Ерөнхийлөгчид албан бичгээр мэдүүлсэн нь СЕХ-ны аливаа шийдвэр Цэцийн хяналтанд байх 66.2.2 заалтыг зөрчсөн үйлдэл болжээ. 2. Үндсэн хуулийн үзэл баримтлалыг нягтлан шинжлэхүй”Б.Дэлгэрмаа 2008,01,18 Төрийн алба улс төржиж намчирхсан тул мэргэжлийн карьерийн болн улстөрийн албан тушаалын зарчмын ялгаа алдагдсаж төрийн албан тушаал арилжаа наймааны хэрэгсэл болсон байна.	1.Хуульд байхгүй зүйлийг хийж байгаагаараа төрийн байгууллага, албан тушаалтны баримтлах гол зарчмыг зөрчиж байгаа хэрэг. - СЕХ үүрэгт ажлаа хуужлийн дагуу хийгээгүй байхад төр албан бичгийг нь Ерөнхийлөгч УИХ-д оруулж ирэлгүй буцаах ёстой 2.Парламентийн засаглалын мөн чанар болсон Сонгуулийн үр дүнд олонхи болсон нам гүйцэтгэх эрх мэдлийн байгууллагаа бий болгохдоо нэр хүндтэй, чадварлаг, нөлөө бүхий хүмүүсээр бүрдүүлэх нь зүйтэй. Үүнийг нам биш, намын удирдлага биш чухамхүү сонгогчид л шийдэх. Ард олны сонголтоор гарч ирээгүй хүнийг улс төрийн ямарваа нэгэн албан тушаалд томилж болохгүй. -Төрийн албыг намчирхах явдлаас үүрд ангижруулах нь хойшлуулшгүй арга хэмжээ билээ.
4.	5-5 “Мал сүрэг үндэсний баялаг бөгөөд төрийн хамгаалалтанд байна”	1.Монголын тусгаар тогтнолын баталгаа яруу алдарт мал сүргээ” Ганчимэг 2010,12,20 “Мал сүрэг бол үндэсний баялаг мөн бөгөөд төрийн хамгаалалтанд байна” гэсэн заалт хувийн өмч болох “мал” төрийн хамгаалалтад орж “Өмчийг төрөл хэлбэрээр нь ялгаварлаж болохгүй” гэсэн 16-р зүйлтэйгээ зөрчилдөж байгаа юм. 2.Үндсэн хуулийн үзэл баримтлалыг нягтлан шинжлэхүй”Б.Дэлгэрмаа 2008,01,18 Мал сүрэг төрийн хамгаалалтанд байна.	Төрийн хамгаалалтад “хүн” байх ёстой.
5.	57-1 “МУ-ын нутаг дэвсгэр засаг захиргааны хувьд аймаг нийслэлд, аймаг нь суманд, сум нь багт, нийслэл нь дүүрэгт, дүүрэг хороонд хуваагдана.”	1.“Үндсэн хуулийг ард түмэн өөрчилсөн тохиолдолд хэн ч засвар хийхгүй” УИХ –ийн гишүүн Ө.Энхтүвшин 2011.01.03 2.Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулахгүй бол түгжирч гацаад байгаа олон асуудал бий „хотын тухай асуудал Эрдэнэт, Хатгал, Бор-өндөр, Бэрх гэх мэт.Суурин соёл иргэншил рүү явж байгаа нь ойлгомжтой үед “хот” гэдэг ойлголтыг устгаад хаясан нь хамгийн буруу, 3.“Үндсэн хуулийн сонгуулийн тогтолцоотой хэсгийг эргэж харах хэрэгтэй.” Ө.Энхтүвшин УИХ-ын гишүүн Парламент хяналтгүй болж байгаагийн шалтгаан нь ч УИХ-ын гишүүн сайдын албыг давхар хашиж болдогтой холбоотой	2. Орон нутагт хотын статус өгч бие даан хөгжих боломжийг ҮХ-даа суулгаж өгөх 3. ҮХ-ийн үндсэн бүтэц, суурь үзэл баримтлалыг хамгаалсан заалтууд ҮХ-д нэмэлт өөрчлөлт оруулах журмын тухай хуульд заагаад өгсөн учраас бусад зүйлийг нэмэлт өөрчлөлтөөр өөрчилж болно.

6.	60-2, ..., аймаг нийслэлийн ЗД-ыг ЕС, сум дүүргийнхийг харьяа аймаг нийслэлийн ЗД, баг хорооныхыг харьяа сум дүүргийн ЗД 4 жилийн хугацаагаар томилоно.	<p>1.Үндсэн хуулийн үзэл баримтлалыг нягтлан шинжлэхүй"Б.Дэлгэрмаа 2008,01,18</p> <p>НӨУЁ-ны байгууллагуудын,тэдгээрийн цаашдын хувь заяа буюу ИНХ,ИТХ-ын олонхи намынхаа даргыг ЗД-д нэр дэвшүүлж нэг намын аппаратын ажилтнуудаар дүүрдэг гэж тогтолцоо</p> <p>2. "ҮХ-д гар хүрсэн шиг хүрье" Б.Түвшинтөгс 2011.01.13,..... нэгэнт өөрчлөлт хийхээр галт тэрэг хөдөлгөж байгаа бол нийтээр хүртэх том эрх ашгаа 1-рт тавьж далайцтайхан өөрчлөлт хийх ёстой болов уу?</p> <p>3."Үндсэн хуулийг ард түмэн өөрчилсөн тохиолдолд хэн ч засвар хийхгүй" УИХ –ийн гишүүн Ө.Энхтүвшин 2011,01,03</p> <p>Өөр нэг нь баг хорооны засаг нар улс төрийн албан тушаалтан байгаа явдал.</p>	<p>1. Олон нийтийн сонгуулийг жинхэнэ утгаар нь буюу улс төрийн намууд бус иргэний хөдөлгөөн ,ИНБ,ТББ-ууд оролцох - Баг хорооны засаг дарга нар улс төрийн намуудын томилгоо болж байгааг ҮХ-д нэмэлт өөрчлөлт оруулж л засах хэрэгтэй.</p> <p>2. Аймаг нийслэлийн ЗД- нарыг Ерөнхий сайд томилдог тогтолцоог өөрчлөх</p>
7.	УИХ-ийн гишүүнийг ард түмнээс шууд сонгоно. Пропорциональ Системд таардаггүй	<p>1."Үндсэн хуулийн сонгуулийн тогтолцоотой хэсгийг эргэж харах хэрэгтэй" Ө.Энхтүвшин 2011.02.23</p> <p>Сонгуулийн хуулиа боловсронгуй болгож чадахгүй байгаагийн нэг шалтгаан нь ҮХ болчихоод байна. ҮХ-д байгаа сонгуулийн тогтолцоотой хэсгийг эргэж харах хэрэгтэй. УИХ-ийн гишүүнийг шууд сонгоно гээд заасан болохоор пропорциональ системийг хааж байгаа юм гэж манай зарим хуульч ярьдаг Цэц ч тэгж үзээд хөдлөхгүй байгаа.</p> <p>2.СЕХ Үндсэн хуулийн Шүүхээс бултаж байна" Д.Ламжав 2008.07.31</p> <p>-Сонгууль бүрийндараа сонгуулийн хууль болохгүй байна өөрчлөх гээд өөрчлөхдөө сайжруулах бус улам муу болгоод байдаг.</p> <p>-Улстөрчид ҮХ-ийн аливаа нэг эгзэгтэй асуудлыг зөвхөн өөрсдөдөө ашигтайгаар тйалбарлаж байна.Энэ байдлыг аль болох багасгах өөрчлөлт хийх хэрэгтэй.</p> <p>3."ҮХ-д гар хүрсэн шиг хүрье" Б.Түвшинтөгс 2011.01.13 ,..... нэгэнт өөрчлөлт хийхээр галт тэрэг хөдөлгөж байгаа бол нийтээр хүртэх том эрх ашгаа 1-рт тавьж далайцтайхан өөрчлөлт хийх ёстой болов уу?</p>	<p>1.Энэ саад болоод байгаа зүйлээ нилээд сайн найруулах хэрэгтэй. Энэ бол үндсэн хуульд оруулах ёстой томоохон өөрчлөлт мөн.</p> <p>2.Сонгуулийн тогтолцоог үндсэн хуульд зааж өгөх хэрэгтэй. Сонгуулийн хуулиар албан тушаалд хүрэх ашиг хонжоо олох гэсэн санаархлыг таслан зогсоох шаардлагатай.</p> <p>3.УИХ-ын гишүүнийг ард түмэн шууд сонгоно гэсэн заалтаа нэг мөр ойлгож, сонгуулийнхаа тогтолцоог тэрхүү үзэл санаанд бүрэн дүүрэн нийцүүлэх</p>

УИХ.МН
СУДАЛГААНЫ САН

8.		1.Парламентийн засаглалтай атлаа ерөнхийлөгчийг бүх ард түмнээс сонгоно 2.Сонгуулиар бий болсон эвсэл задарвал яах вэ?	
9.	68-2 Өөрчлөх хэрэгтэй	1. СЕХ Үндсэн хуулийн Шүүхээс бултаж байна” Д.Ламжав 2008.07.31 ҮХ бол ард түмний мэдлийн хууль.хэдэн гишүүн санаачилж УИХ-аар хэлэлцэж өөрчлөлт оруулж болохгүй.ҮХ-ийг ард түмэн батлахгүй юм бол засгийн эрх мэдэл ард түмэнд байгаа гэж яаж хэлэх юм вэ. 2. “Үндсэн хуулийг ард түмэн өөрчилсөн тохиолдолд хэн ч засвар хийхгүй” УИХ –ийн гишүүн Ө.Энхтүвшин 2011,01,03 Үндсэн хуулийн 68,69 дүгээр зүйлд Үндсэн хуульд нэмэлт оруулах босгыг их өндөр тавьчихсан,УИХ-ын гишүүдийн 4/3 ирц байх гэх мэт., 3. “ҮХ-д гар хүрсэн шиг хүрье” Б.Түвшинтөгс 2011.01.13 УИХ-ын нэр бүхий 15 гишүүний санаачилсан ҮХ-д өөрчлөлт оруулах 2 өөрчлөлт нь эхлэл төдий байна 4.“Бид галт тэргийг л хөдөлгөлөө” УИХ-ын гишүүн Х.Тэмүүжин2011.01.13 ҮХ-ийг гажуудуулсан тэр гажуудлаас гарах гэсэн оролдлого.Өргөн өөрчлөлт оруулья гэвэл өргөн хэлэлцүүлэг явуулах ёстой.	1.Нэмэлт өөрчлөлтийг хүчингүй болгох ёстой.Үндсэн хуулийг ард түмний санал асуулгаар баталдаг. Нэмэлт өөрчлөлт хийх бол ард нийтийн өргөн хэлэлцүүлэг явуулахаас парламентийн хэдэн гишүүнд ашигтайгаар засаж болохгүй Шууд нэмэлт өөрчлөлт оруулах асуудал байхгүй, эхлээд 2000 оны нэмэлт өөрчлөлтийг хүчингүй болгох хэрэгтэй.Ер нь ҮХ-ийн алдаатай зүйлийг засч зөв горилдролд нь оруулах цаг болсон. 2. Дээрх зүйл заалтуудыг өөрчлөх боломжийг, нөхцлийг, эрхийг нь эрх бүхий субъектэд нээж өгснөөрөө -Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах журмын “ тухай хуулийг баталсан явдал. УИХ нэмэлт өөрчлөлт оруулахаас гадна нийт ард түмний санал асуулгаар ҮХ-ийг өөрчилж болно гээд заасан.Үүгээр ҮХ д нэмэлт өөрчлөлт оруулах боломжийг нь ард түмэнд нээж өгч байгаа юм,Нэгэнт ард түмэн өөрчилсөн бол ҮХ-ийн цэц хэрэг үүсгэх, Ерөнхийлөгч хориг тавих гээд бүх боломжийг нь хязгаарлаж ямар нэгэн засварыг хэнч хийхгүй болгож байгаа юм 3. Ерөнхийлөгч, УИХ, орон нутгийн гэх он дамжсан нүсэр сонгууль хийхийн оронд Ерөнхийлөгчөө парламент дотроосоо сонгодог болох 4.Санал асуулгыг ард нийтийн дунд ҮХ-ийг өөрчлөх буюу ЗГ-ын гишүүдийн 3/1 нь УИХ-ын гишүүн байх нь зөв үү? Буруу юу? Гэж явуулаад нэг талаас иргэдээ бүртгэх нөгөө талаас санал тоолох машинаа ч турших нэг боломж юм.
Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах шаардлагагүй			
№	Эх сурвалж	Гарсан шүүмжлэл	Дэвшүүлсэн санаа
1.	“Үндсэн хуулийг өөрчлөхийг журамласан хууль цоорхойтой байна” Б.Түвшинтөгс 2011.01.26	УИХ-ын хувь гишүүдийн хувьд хууль санаачлах эрхтэй гэдгээр гул барьж хүссэн үедээ төсөл өргөн барихыг нь нээлттэй үлдээсэн нь алдаа болсон юм биш үү.Ард түмний оюунаар шүүгдсэн ардчилсан үндсэн хуулийг арван хэдэн гишүүний саналаар өөрчилдөг буруу жишиг тогтох бий.	Гавьяат хуульч Б.Чимэдийн санал болгосон хуулийн төсөлд эхлээд хууль санаачлах эрхтэй субъектийн Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах саналыг парламентаар хэлэлцэж ямар нэгэн сонирхлын зөрчил байхгүй байна гэж үзвэл төслөө УИХ-д өргөн барихыг зөвшөөрдөг байх.
2.	Үндсэн хуулийн өөрчлөлтийн талаар хэн юу хэлэв УИХ-ийн дарга Д.Дэмбэрэл 2011.01.26	Үндсэн хуулийг өөрчлөхийн тулд маш олон мэргэжлийн байгууллагын санал авах шаардлагатай.	ҮХ-д өөрчлөл оруулах хуулийн төсөл боловсруулах ажлын хэсгийг 39 гишүүний бүрэлдхүүнтэй байгуулж УИХ-ын даргын захирамжаар баталсан тэд журмын тухай хуулийн дагуу төсөл боловсруулж 5 сарын 1ний дотор УИХ-д саналаа танилцуулах ёстой.

Судалгааны эмхтгэл, Х боть

3.	Үндсэн хуулийн өөрчлөлтийн талаар хэн юу хэлэв УИХ дахь МАН-ын бүлгийн ахлагч Д.Лүндээжанцан 2011.01.26	Буруу жишиг тогтох бий гэж эмзэглэж байна.ҮХ-ийн дархлаа гэдэг нэг том ухагдхууныг бодолцох хэрэгтэй.	Дур дураараа төсөл санаачлаад тэрийг нь УИХ хэлэлцээд байж таарахгүй.
4.	Үндсэн хуулийн өөрчлөлтийн талаар хэн юу хэлэв. Ч.Сайханбилэг УИХ дахь АН-ын бүлгийн ахлагч. 2011.01.26	Гэнэт л 15 гишүүн гарын үсэг зураад хуулийн төсөл санаачлаж болохгүй	ҮХ-д өөрчлөлт оруулах процесс нийгмийн зөвшилцөл дээр явах ёстой.
5.	Үндсэн хуулийн өөрчлөлтийн талаар хэн юу хэлэв П.Цагаан Ерөнхийлөгчийн зөвлөх 2011.01.26	ҮХ-д дахиан дахин өөрчлөлт оруулж нөхөөстэй дээл шиг болгож болохгүй. 2000 онд өөрчлөлт оруулж маш өндөр хувиар баталсан.Ердөө 10-хан жилийн дараа дахиад л өөрчлөлтийн асуулт хөндөж байна,ӨХ үндсэн хуулийн дархлааны асуудал хөндөгдөж байна.	Их тогтвортой ,урт хугацаанд мөрдүүлэхээр хуульчилж баталж байхдаа нэмэлт өөрчлөлт оруулах босгыг өндөр тогтоож өгсөн
6.	Үндсэн хуулийн өөрчлөлтийн талаар хэн юу хэлэв. Дашням Ардчилсан үндсэн хууль тогтоогчдын холбооны гүйцэтгэх захирал 2011.01.26	Дахин дахин өөрчлөлт оруулах шаардлагагүй	Нэмэлт хуулиар өөрчлөлт оруулж болно.Ямар ч өрчлөлт оруулсан бүх ард түмнээр хэлэлцүүлдэг, мэргэжлийн байгууллагын саналыг авдаг байх ёстой.
7.	“ҮХ-ийн өөрчлөлтийг сэтгэлийн хөөрлөөр хийдэггүй” УИХ-ын гишүүн Д.Лүндээжанцан. 2011.01.13	ҮХ-д нэмэлт өөрчлөлт оруулах асуудлаар ажлын хэсэг байгуулж ажиллах ёстой, Намуудын, нийгмийн маш олон зөвшилцлийг хангаж байж хийх ёстой.	-Оруулах өөрчлөлтийн хувьд далайцтай, өргөн хүрээнд авч үзэхийг үгүйсгэхгүй
8.	“Хоёрын хооронд гар хүрэх хэрэггүй” иргэн Д.Ламжав 2011.01.13	Хоёрын хооронд дутуу хүрэх шаардлагагүй, гишүүдийн яриад байгаа 2 заалт бол жижиг зүйл ҮХ-д зарчмын олон алдаа бий. Зарчмын гэдэгт сонгуулийн тогтолцооноос эхлээд олон багц асуудал орох ёстой.	ҮХ-ийг шинээр бичих хэрэгтэй

* * *

ХАВСРАЛТ 4

ӨДРИЙН СОНИН /1999-2011/

Танилцуулга:

Өдрийн сонины 1999-2011 онд нийтлэгдсэн Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлттэй холбоотой асуудлаар нийт 55 нийтлэлийг түүвэрлэн ашиглалаа. Нийт нийтлэгдсэн материалын агуулгаас Үндсэн хуулинд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах нь зүйтэй гэж давхардсан байдлаар 20 нийтлэлд шүүмжлэлтэй асуудлыг дэвшүүлж санал, зөвлөмж бичжээ.

УИХ-ЫН
СУДАЛГААНЫ САН

Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах шаардлагатай

№	Асуудлын ерөнхий ангилал, давталт	Гарсан шүүмжлэл, эх сурвалж	Дэвшүүлсэн санал
1.	Үндсэн хуулийн 22-р дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэг Үндсэн хуульд өөрөөр заагаагүй бол Монгол Улсын Ерөнхий сайдыг томилох саналыг Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлснээс хойш дөчин тав хоногийн дотор Улсын Их Хурал хэлэлцэн шийдвэрлэж чадаагүй бол өөрөө тарах буюу эсхүл Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Улсын Их Хурлыг тараах тухай шийдвэр гаргана. Нийт 1	1.Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлтийн талаар Ерөнхийлөгч, Цэц саналаа өглөө Ерөнхийлөгч Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах төсөл бэлтгэх комисс байгуулах саналтай байна 2000.12.13 №293/546/ 1,2-р нүүр Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах саналын тухай албан тоотыг хүргүүлсэн. Тус тоотын агуулга нь Үндсэн хуулийн 22 зүйлийн 2, 33 зүйлийн 2 дахь хэсгүүдэд хийх өөрчлөлтүүд нь Үндсэн хуульд заасан Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн “Үндсэн бүрэн эрх” –ийн заримыг хасч, цаашлан засаглал эрх мэдлийг хуваарилсан Үндсэн хуулийн агуулгыг өөрчилж, үүрэг хариуцлагын заагтай, харилцан хамааралтай, хяналттай байх зарчмыг зөрчиж байна.	1. Үндсэн хуулийг энд тэндээс нь цөөн зарим заалтыг таслан авч өөрчлөхийг ажлаж, эрх зүйн зохицуулалтыг улам боловсронгуй болгох зорилгыг нэгэн сэтгэлээр барьж Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах төслийг бэлтгэх комиссыг УИХ-аас нэн даруй байгуулж, ажлыг нь нэн даруй эхлүүлэх саналыг УИХ-д оруулж байна. Монгол Улсын тусгаар тогтнол, хөгжил дэвшил, иргэдийн эрх, эрх чөлөөний баталгаа болсон Үндсэн хуулийг дээдлэн хүндэтгэж, түүнд нэмэлт, өөрчлөлт оруулахдаа туйлын хариуцлагатай, ул суурьтай хандах нь хууль санаачлах, тогтоогч хэн бүхний үүрэг мөн.
2.	Үндсэн хуулийн 29-р зүйлийн 1 дэх хэсэг Улсын Их Хурлын гишүүн бүрэн эрхийнхээ хугацаанд улсын төсвөөс цалин авна. Улсын Их Хурлын гишүүн нь Ерөнхий сайд, Засгийн газрын гишүүнээс бусад, хуулиар тогтоосон үүрэгт нь үл хамаарах ажил, албан тушаал хавсарч болохгүй. Нийт 3	1.Ж.Сүхбаатар: Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах төслөө Ерөнхийлөгч, Ерөнхий сайдад танилцуулж саналыг нь авна Өдрийн сонин , №11, 2011-01-15 УИХ-ын гишүүн Засгийн газрын гишүүний ажлыг давхар хийж болно гэж өөрчлөлт оруулсан нь хууль тогтоох, гүйцэтгэх эрх мэдлийн хоорондын хяналт тэнцэл, хариуцлагын тогтолцоог алдагдуулж байна. Засгийн газрын бүрэлдэхүүнд орох УИХ-ын гишүүдийн тоо, хэмжээ хязгаарыг тогтоож өгөөгүй учраас бүх сайдууд нь УИХ-ын гишүүн байх тохиолдол ч гарч байсан. 2.Э.Батбаяр: Үндсэн хуульд хууль бусаар гар хүрдэг явдалд цэг тавилаа. Өдрийн сонин №11, 2011-01-13 УИХ-ын гишүүд ЗГ-ын гишүүдийн бүрэлдэхүүнийг бүхэлд нь хавсран ажилласан ч болохоор хуульчилсан. 3. Конституционализмын зүг хийж буй том алхам боллоо 2000.01.03 №02/255/ 3-р нүүр Д.Одбаяр Засаглалын хуваарилалт гэдэг нь 3 тийш нь харуулаад хол хол аваачаад тавьчихна гэсэн үг биш юм.	1. Тиймээс Засгийн газрын бүрэлдэхүүний гуравны нэгээс дээш нь УИХ-ын гишүүн байж болно гэж оруулж байгаа. 2. Энэ нь МУ-ын Үндсэн хууль дахь төрийн эрх мэдэл хуваарилах үзэл баримтлалтай зөрчилдсөн гэсэн үг. 3. Нэг нь нөгөөгөөсөө тодорхой хамааралтай байх ёстой. Тэгж байж засаглал гэдгийг бүрэлдүүлнэ. Засаглалын хяналт тэнцлийн ийм тогтолцоо байхыг үгүйсгэж болохгүй юм.
3.	68-1 Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах санаачилгыг хууль санаачлах эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтан гаргах бөгөөд саналыг Үндсэн хуулийн цэц Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлж болно. Нийт 1	1. Конституционализмын зүг хийж буй том алхам боллоо 2000.01.03 №02/255/ 3-р нүүр Д.Одбаяр -Үндсэн хуулийн Цэц өргөн мэдүүлнэ гэж Үндсэн хуульд шууд заагаагүй. -Түүнчлэн эхлээд Үндсэн хуулийн Цэцээр хэлэлцүүлээд Цэц өргөн мэдүүлэхгүй бол санаачлагчид шууд УИХ-д оруулна гэсэн заалт ч байхгүй.	1. Ингэж шууд заагаагүй болохоор хууль санаачлах эрх нь хууль санаачлагчдад нээлттэй үлдэж байгаа юм. - Өөрөөр хэлбэл дарааллын хувьд ч гэсэн энэ нь нээлттэй асуудал. Энэ бол иргэний эрх зүйн тогтолцооны сул тал, зарим улс төрчдийн утгагүй маргааны сэдэв юм.

Судалгааны эмхтгэл, Х боть

4.	<p>3-1 Монгол Улсад засгийн бүх эрх ард түмний мэдэлд байна. Монголын ард түмэн төрийн үйл хэрэгт шууд оролцож, мөн сонгож байгуулсан төрийн эрх барих төлөөлөгчдийн байгууллагаараа уламжлан энэхүү эрхээ эдэлнэ. Нийт 1</p>	<p>1.МУ-ын Ерөнхийлөгч Цахиагийн Элбэгдорж: Монгол Улсын Үндсэн Хуулийн өдрийн мэндчилгээ Өдрийн сонин, №11, 2011-01-13 Монгол Улсад төрийн эрх мэдэл зөвхөн ард түмний гарт байдаг. Энэ тухай Үндсэн хуулинд тусгайлсан заалттай. Энэ эрх мэдэл маань ард түмний гарт байж чадаж байна уу гэвэл бас тийм биш байна. Төрийн бүх шатны байгууллагын үйл ажиллагаа ил тод бус, шийдвэр гаргах, хэрэгжилтийг хангах, хяналт тавихад иргэдийн оролцоо, тэр тусмаа шууд оролцоо бараг байхгүй байна.</p>	<p>1.Аливаа зүйл цагийн аясаар өөрчлөгдөн шинэчлэгддэг жамтай. Үндсэн хууль ч үүнээс гажихгүй, зарим өөрчлөлт, баяжилтыг нэхэж байж магадгүй. Гэхдээ Үндсэн хуульд хөндөж болохгүй суурь зарчмууд гэж бий. Өөрөөр хэлбэл Үндсэн хуулийн хэн ч халдаж болохгүй үзэл санаа, зүйл заалт, үг, үсэг бүрийг тууштай хамгаалах нь бидний үүрэг. Төр засгийн эрхийг Үндсэн хуулийн бус аргаар авахаар бусдыг уриалан өдөөн хатгаж буй ямар ч улс төрийн нам, хүчин, хувь хүн, ямар ч сайхан үгээр өнгөлөн далдалсан уриа лозунгаар өөрийгөө зөвтгөх учир байхгүй.</p>
5.	<p>33-1-1 Улсын Их Хурлын баталсан хууль, бусад шийдвэрт бүхэлд нь буюу зарим хэсэгт нь хориг тавих. Ерөнхийлөгчийн тавьсан хоригийг Улсын Их Хурлаар хэлэлцэж, чуулганд оролцсон нийт гишүүний гуравны хоёр нь хүлээж аваагүй бол уг хууль, шийдвэр хүчин төгөлдөр хэвээр үлдэнэ. Нийт 1</p>	<p>1.Ерөнхийлөгч чиг үүргээсээ хальсан эрх эдэлж байна. Өдрийн сонин, №04, 2000.01.05 Эрхтэй эрхгүй гэж ярихаар энэ асуудал сунжирсан урт процесс болж мэдэх юм.</p>	<p>1. Ер нь s-c дээш хувиар баталчихсан Үндсэн хуулийн өөрчлөлтөд Ерөнхийлөгч хориг тавих нь илүү үйлдэл.</p>
6.	<p>68.1 Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах санаачилгыг хууль санаачлах эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтан гаргах бөгөөд саналыг Үндсэн хуулийн цэц Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлж болно. 68.2 Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах асуудлаар Улсын Их Хурлын гишүүдийн гуравны хоёроос доошгүйн саналаар ард нийтийн санал асуулга явуулж болно. Санал асуулгыг Үндсэн хуулийн хорин тавдугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 16-д заасан үндэслэлийн дагуу явуулна.</p>	<p>1.Ц.Шаравдорж: Үндсэн хуулийг өөрчлөх биш, журмыг боловсруулах ажлын хэсэг -Өдрийн сонин 2009.12.24 №308 2-р нүүрт Энэ нилээд ерөнхий заалт</p>	<p>1.Тийм учраас тодорхой журмаар хэн, ямар эрх, ямар хүрээнд эдлэх, процедур, өргөн барих, УИХ хэрхэн хэлэлцэх зэргийг хуульчлах шаардлага гарч байна.</p>
7.	<p>1.Ж.Сүхбаатар: Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах төслөө Ерөнхийлөгч, Ерөнхий сайдад танилцуулж саналыг нь авна Өдрийн сонин, №11, 2011-01-13</p>	<p>Д.Энхбат, З.Алтай гээд УИХ-ын 15 гишүүн хоорондоо ярилцаад нэмэлт өөрчлөлт оруулах хуулийн төсөл өргөн барихаар шийдээд байгаа. Үндсэн хууль тогтоогчдын холбоо, уг хуулийн эх баригч, иргэний хөдөлгөөнийхөн, судлаачид гээд маш олон хүн 1999-2000 онд Үндсэн хуульд оруулсан долоон өөрчлөлтийг шүүмжилж сэтгэл дундуур байдгаа олон жил илэрхийлж ирсэн. Тулгуур хуульд өөрчлөлт оруулснаас улбаатайгаар төрийн эрх мэдлийн тогтолцоонд гажуудал үүссэн.</p>	<p>1.Энэ тухай бид хэдэн сарын өмнөөс ярилцан санал солилцоод долоон өөрчлөлт бүгдээрээ болж бүтэхгүй зүйл ч биш юм байна. Хамгийн гол шүүмжлэл, гажуудал дагуулсан зарим нэг заалтыг өөрчлөхөөс аргагүй. Иймд бид энэ долоон өөрчлөлтийн хоёр заалтыг өөрчлөх нь зүйтэй гэж үзсэн. Зарим хүмүүс дордохын долоо гэж шүүмжлэн бүгдийг нь буцаан хэвэнд нь оруулах шаардлагатай гэдэг</p>

8.	Хоёр намын дарга буулт хийлээ, гэхдээ ялагдал биш бололтой //ӨС. 2000.01.05 №04/257/ 1, 2	<p>- Хуулиар бол ард нийтийн санал асуулгаар, эсвэл УИХ Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах эрхтэй. УИХ энэ эрхээ эдлэхдээ хэтэрхий явцуу хүрээнд эдэлсэн гэж Ерөнхийлөгч үзэж байгаа ажээ.</p> <p>- Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтийг эсэргүүцэж байгаа ганц гишүүн тэрээр "Цэцийн дарга чуулганд үг хэлбэ гээд байхад яагаад боломж олгоогүй юм, УИХ-аар ямар ч хуулийн төслийг хэлэлцэхдээ долоо хоногийн өмнө материалыг тараадаг хуультай. Гэтэл нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан хуулийн төслийг яагаад хэдхэн цагийн өмнө тараав.</p>	-Харин хуралдааны төгсгөлд Ерөнхийлөгчийн хоригийг хүлээж авах эсэх талаар санал хураахад Ж.Гомбожав гишүүнээс бусад нь хүлээж авахаас татгалзав.
9.	Баярцогт С. Би Үндсэн хуулийн Цэцэд хандана. //ӨС. 2000.01.05 №04/257/ 2		Үндсэн хуулийн Цэц санал хэлэх ёстой. Энэ бол формальный асуудал байгаа. Гэхдээ үүнээс болоод ҮХ-ийг өөрчлөхөө болих асуудал байхгүй.
10.	Эв нэгдэл Ерөнхийлөгчид таалагдаагүй нь юу өгүүлнэ вэ -Өдрийн сонин 2000.01.07 №06/259/ 3-р нүүрт	<p>Гэтэл эвдрэлцээд байна. Биднийг эвлэрүүлээд өгөөч" гэхэд жишим ч үгүй суудаг байсан Ерөнхийлөгч гуай харин " юу болов" гэсэн шиг сүртэй лүндэн буулгаж эвлэрсэн гишүүдийн баталсан хуульд бүхэлд нь хориг тавилаа. Парадокс гэдэг ийм л юм байдаг байх !!! Эвлэрүүлэх ёстой хүн нь шүү!!! Ингэхэд ер нь Ерөнхийлөгч Багабанди юуны төлөө тангараг өргөсөн хүн бэ ?... Эвлэрсэн үедээ монголчууд бүхнээс илүү хүчтэй болчих гээд байдгийг түүх гэрчилж байсан тул хаа нэгтэйгээс чөтгөр гараад ирэхийг үгүйсгэхгүй юм. Гэтэл харин Монголын улс төрчид эв нэгдэлтэй байгаа нь эв нэгдлийг илэрхийлэгчид таалагдахгүй болсон нь чухам юу өгүүлнэ вэ</p>	
11.	Цэц өөрийн бүрэн эрхэд үл хамаарах асуудлаар маргаан үүсгэж байна Ц.Шаравдорж 2000.11.30 №282/535/ 2-р нүүр	УИХ-ын гишүүн, ХЗБХ-ны дарга Ц.Шаравдорж: Үндсэн хуулийн цэц ард түмний төлөөллийн байгууллага УИХ-аас Үндсэн хуульд заасан журмын дагуу баталж, хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийг чандлан сахиулж УИХ, Ерөнхийлөгч, Засгийн газарт энэ дагуу үйл ажиллагаа явуулах боломж олгохгүй, Үндсэн хуулийн нэмэлт өөрчлөлтөө хамгаалах үүргээ гүйцэтгэхийн оронд түүнийг хүчингүй болгохоор зүтгэж байгаа нь Цэц өөрийн бүрэн эрхэд үл хамаарах асуудлаар маргаан үүсгэж байна.	Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Цэц өөрийн бүрэн эрхэд үл хамаарах асуудлаар маргаан үүсгэж, Үндсэн хуулийн Цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн 36 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт заасны дагуу, Цэцийн дүгнэлтийг УИХ хүлээн зөвшөөрөөгүй эсвэл зөвшөөрсөн тогтоол гараагүй байхад Цэцийн дарга Н.Жанцан их суудлын хуралдаан зарлан хийлгэж Цэцээр хууль зөрчүүлэх гэж байна.
12.	УИХ-ын гишүүн Ц.Шаравдоржийн байр суурь Д.Далай 2000.11.30 №282/535/ 1-р нүүр	Цэц Үндсэн хуульд бусад хууль нийцэж байгаа эсэхийг хянах ёстой болохоос биш Үндсэн хуулинд хяналт тавих ёсгүй.	Хууль бус хуралдаанаас хууль бус шийдвэр гарна гэж бодсон учраас УИХ-ын байр суурийг илэрхийлчихээд гараад явсан.

13.	Олонхийн хуульчид Цэцийг эрхээ хэтрүүлсэн гэж үзэв Засгийн газар нэг ч хоног эзэнгүй байхгүй 2000.11.30 №282/535/ 3-р нүүр	УИХ-ын гишүүн Ж.Бямбадорж, Д.Лүндээжанцан, Ц.Шаравдорж нар хэвлэлийн бага хурлыг "УИХ-ын гишүүний байр суурь биш зөвхөн хуульчийнхаа хувьд илэрхийлж буй байр суурь" гэдгийг сануулав. Үндсэн хуулинд оруулсан нэмэлт өөрчлөлтийг хүчингүй болгосон нь Цэц эрхээ хэтрүүлж байна. Цэцийн гаргасан шийдвэр нь тодорхой бүлгийн эрх ашигт нийцсэн захиалгат үйлдэл, Цэцийн энэ бүрэлдэхүүнийг хууль мэддэг хүмүүсээр тавих хэрэгтэй. Цэцийн дүгнэлт УИХ-ын тогтоол гараагүй байхад гарсан, мөн дунд суудлын хуралдаан шиг явагдсан. Цэцийн энэ үйлдэл гэмт хэрэг.	Цэцийг УИХ өөрөө сонгодог тул бас татаж авч болно. Цэцийн энэ шийдвэрээс үүдэн эрх зүйн акт бүрдүүлэх ёстой.
14.	Улс төржөөд буй бүлэглэлээ зарлавал яасан юм бэ /Ардчилсан хүчнийхэн Цэцийн шийдвэрийн тухай 2000.11.30 №282/535/ 3-р нүүр	Батбаяр: Цэцийн шийдвэр үндсэндээ буруу. Энэ бол хуулийн тайлбар биш. Зүгээр л улс төрийн явуулага. Цэц байгуулагдсанаасаа хойш УИХ-ын гишүүн Засгийн газрын гишүүн байж болох эсэх талаар хэдэнтээ шийдвэр гаргасан. Цэцийн энэ шийдвэр нь Засгийн газрын сулруулж, дараа нь түлхэн унагах гэсэн үндсэн бэлтгэл ажиллагаа. М.Энхсайхан: Цэцийн шийдвэр зөв буруу гэж маргах асуудал бидэнд үгүй. Энэ бол хуулиа хүндэтгэж сурах ардчиллын чухал ойлголт. Р.Амаржаргал: Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт өөрчлөлтийг агуулгын хувьд би бүрэн дэмждэг. Гэхдээ УИХ өмнө нь Цэцийн шийдвэрийг хуулийн дагуу авч хэлэлцээд хүлээн зөвшөөрсөн эсэх тухай шийдвэр гаргах ёстой. Гэтэл тэр шийдвэр гараагүй. Д.Бямбасүрэн: Үндсэн хуулийн Цэц ардчиллын зарчмаар маш чухал шийдвэр гаргалаа. Нэмэлт, өөрчлөлт ерөнхийдөө хуйвалдааны шинжтэй байсныг тухайн үед МАХН-ын дарга ч хүлээн зөвшөөрч байсан. Хямрал үүсэх боломжийг МАХН өөрөө үүсгэж байна. З.Энхболд: Цэцийн шийдвэр эцсийнх учир Ардчилсан хүчнийхэн буруу ч бай, зөв ч бай үргэлж хүндэтгэж ирсэн.	Батбаяр: Цэцийн энэ шийдвэр нь Парламентад эргээд нууц санал хураалт хуйвалдааны зам нээгдлээ. 1999 онд МАХН-тай хамтарч Үндсэн хуульд өөрчлөлт хийсэн нь Үндсэн хуулийн хямралаас гарах гэсэн оролдлого юм. Ингэхээр Үндсэн хуулийг өөрийг нь өөрчлөх зөвшилд хүрэхээс өөр аргагүй. М.Энхсайхан: Улс төрийн нөхцөл байдал өөрчлөгдөх эсэх нь эрх баригчдаас шууд хамаарна. Р.Амаржаргал: Нэгэнт хуулиа эрхэмлэх шаардлага бий учир Цэцийн шийдвэрийг дагаж мөрдөхөөс аргагүй гэж бодож байна. Д.Бямбасүрэн: МАХН-ын дарга асар их ширүүн тэмцлээр олсон суудлаа бусад улс төрийн хүчинд бэлгэнд өгнө гэж ойлголтоор ярьж байна. Гэтэл сонгууль болно шүү дээ. Тухайн тойргийн сонгогчид МАХН-д сэтгэл алдраагүй хэвээр бол түрийчийнхээрээ өгнө биз. З.Энхболд: МАХН төр засгийн бүх эрх мэдлийг барьж байна. Тэд өөрсдөө асуудлаа шийдэг.
15.	Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах ажлын хэсэг байгуулав. 2009.12.17 №302/3379/ 5-р нүүр Х.Баттөгс	Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах журмын тухай хуулийн төсөл боловсруулах ажлыг хэсэг УИХ-ын даргын захирамжаар байгуулагджээ.	
16.	Ц.Шаравдорж: Үндсэн хуулийг өөрчлөх биш, журмыг боловсруулах ажлын хэсэг 2009.12.24 №308 2-р нүүр Х.Баттөгс	Ц.Шаравдорж: Үндсэн хуулийг өөрчлөхөд зайлшгүй тодорхой журам барих хэрэгтэй гэдэг хатуу ойлголттой болсон. Шууд хэн нь, эсвэл хэдэн УИХ-ын гишүүд нэг өдөр санаачлаад Үндсэн хуулинд ийм өөрчлөлт оруулъя гээд баталчихвал дэндүү шударга бус юм болно.	Яагаад гэвэл энэ чинь Үндсэн хуулийн өөрчлөлтийн тухай асуудал байхгүй юу. Энэ хуулиар л нийгмийн бусад харилцааны хуулиуд зохицуулагдаж байгаа. Ийм санаагаар л Үндсэн хууль өөрчлөх журмын тухай хуулийн төсөл боловсруулах ажлын хэсэг байгуулсан.

17.	Хэрвээ Үндсэн хуулийг хөндөхөд хүрвэл урьдчилан тохирсон хуультай байх ёстой. 2009.12.22 №306/3383/ 2-р нүүр О.Билэгт	Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах журмын тухай хуулийн төсөл боловсруулах ажлыг хэсэг УИХ-ын даргын захирамжаар байгуулагдсан. Юуны өмнө Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах санаачлагчид нь хэн байхыг зааж өгөх шаардлагатай. Урьд нь Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулсан боловч олон түмний шүүмжлэлд багагүй өртсөн.	Тус ажлын хэсэг нь Үндсэн хуульд өөрчлөлт орох тэр журам нь ямар байх юм бэ гэдэг хуулийг боловсруулах юм байна. Гэхдээ хуулийн тулгуур зарчмыг хөндөхгүй.
18.	ҮШН тавдугаар Үндсэн хуулийн төсөл боловсруулснаа зарлалаа. 2010.02.23 №43, 2-р нүүр О.Билэгт	ҮШН-ын 10 дугаар бүгд хуралаа хийсэн байна. Тэд энэ удаагийн хуралдаанаараа шинэчлэлийг Үндсэн хуулиас эхлэх хэрэгтэй хэмээн үзэж 5 дугаар үндсэн хуулийн төсөл боловсруулснаа зарласан байна. 1992 онд батлагдсан 4 дүгээр Үндсэн хуульд хувийн эрх, эрх ашгийг онцгойлон үзээд үндэсний эрх ашгийг дээдлэх, баталгаажуулах заалтууд тусгагдаж чадаагүй гэж шүүмжилсэн байна.	Үндсэн хуулийн төслөөр Үндэсний их хуралдайг байгуулж, бас намын шалгуураар сонгогдох улсын бага хуралдайг байгуулах. Парламентаас улс төр, эдийн засгийн албан тушаалын томилгоо хийхийг болиулж, хуралдайчдаас сайдын албыг давхар хаших боломжгүй болгохоор төсөлдөө тусгажээ.

Танилцуулга:

Өдрийн сонины 1999-2011 онд нийтлэгдсэн Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлттэй холбоотой асуудлаар нийт 55 нийтлэлийг түүвэрлэн ашиглалаа. Нийт нийтлэгдсэн материалын агуулгаас Үндсэн хуулинд нэмэлт, өөрчлөлт оруулахгүй гэж давхардсан байдлаар 29 нийтлэлд шүүмжлэлтэй асуудлыг дэвшүүлж санал, зөвлөмж бичжээ.

Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах шаардлагагүй

№	Асуудлын ерөнхий ангилал, давталт	Гарсан шүүмжлэл, эх сурвалж	Дэвшүүлсэн санал
1.	22- 2 Үндсэн хуульд өөрөөр заагаагүй бол Монгол Улсын Ерөнхий сайдыг томилох саналыг Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлснээс хойш дөчин тав хоногийн дотор Улсын Их Хурал хэлэлцэн шийдвэрлэж чадаагүй бол өөрөө тарах буюу эсхүл Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Улсын Их Хурлыг тараах тухай шийдвэр гаргана.	1. Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөд Ерөнхийлөгч хориг тавилаа 2000.12.21 №301/554/ 1-р нүүр Н.Багабанди: Үндсэн хуулийн 22 дугаар зүйлд оруулсан нэмэлт нь тус хуулийн 20 дугаар зүйлтэй зөрчилдөж байна.	1. Ер нь манай Үндсэн хуулийн үзэл баримтлалаар төрийн эрх барих дээд байгууллагыг тараах эрхийг төрийн тэргүүнд олгож болохгүй.
2.	24-1 Улсын Их Хурлын дарга, дэд даргыг Улсын Их Хурлын гишүүдийн дотроос нэр дэвшүүлэн саналаа илээр гаргаж сонгоно. Улсын Их Хурлын тухайн сонгуулийн дүнд бий болсон нам, эвслийн бүлэг тус бүрээс Улсын Их Хурлын дэд даргыг сонгоно. Нийт 2	1. Ерөнхийлөгч чиг үүргээсээ хальж эрх эдэлж байна. Ж.Гомбожав, 2000.01.05 №04/257/ 2-р нүүр Нам, эвслийн бүлгээс намын дэд даргыг сонгоно гэсэн байгаа. Гэтэл энэ хуулиар бол УИХ-ын Дэд даргад гишүүд, түүнчлэн гишүүн өөрөө нэрээ дэвшүүлэх эрхтэй. 2. Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөд Ерөнхийлөгч хориг тавилаа 2000.12.21 №301/554/ 1-р нүүр Улсын Их Хурлын гишүүдийн заримынх нь УИХ-ын дэд даргаар сонгогдох хассан энэ заалт нь Үндсэн хуулийн 16.10 дахь хэсгийн заалттай зөрчилдөж байна.	1. Энэ өөрчлөлтөөр УИХ-ын гишүүний уг эрх нь хасагдаж, зөвхөн нам, эвслийн бүлэг УИХ-ын дэд даргад нэр дэвшүүлэх болж байна.
3.	27-2 Улсын Их Хурлын ээлжит чуулган хагас жил тутам нэг удаа тавиас доошгүй ажлын өдөр чуулна.		

4.	<p>27-6 Улсын Их Хурлын чуулганы болон Байнгын хорооны хуралдааныг гишүүдийн олонхи нь хүрэлцэн ирснээр хүчинтэйд үзэж, хуралдаанд оролцсон гишүүдийн олонхийн саналаар асуудлыг шийдвэрлэнэ. Ерөнхий сайд, Засгийн газрын гишүүнийг томилох тухай асуудал, түүнчлэн хуульд өөрөөр заагаагүй бол бусад асуудлыг саналаа илээр гаргаж шийдвэрлэнэ. Нийт 2</p>	<p>1. Ерөнхийлөгч Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт өөрчлөлтөд хориг тавьжээ. –Өдрийн сонин 2000.01.03. № 02/255/ 2-р нүүрт -УИХ-ын чуулганы болон байнгын хорооны хуралдааны ирцийн хувийг бууруулав. -УИХ асуудлыг хэлэлцэн шийдвэрлэхэд гишүүд саналаа зөвхөн илээр гаргаж, УИХ-ын гишүүд намынхаа удирдлагын шийдвэрийн дагуу саналаа өгч байгаа эсэхэд хяналт тавих нь Засгийн эрхийг ард түмний мэдлээс намын мэдэлд ямар нэгэн хэмжээгээр шилжүүлж, сонгогчид Үндсэн хуулийн гуравдугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан эрхээ хэрэгжүүлэх боломжийг хязгаарлаж байна.</p> <p>2. Засгийн газрын гишүүдийн гурваны нэг хүртэл хувь нь УИХ-ын гишүүн байж болох хувилбарыг Цэц дэвшүүлээ 2000.12.13 №293/546/ 2-р нүүр Тус нэмэлт өөрчлөлт нь уг чанартаа хурлын ирц нь бүрддэггүй, гишүүдээ цуглуулж чаддаггүй, сахилга зохион байгуулалтгүй, парламентад зориулж хийгдсэн өөрчлөлт болжээ. Энэ өөрчлөлт батлагдвал 76 гишүүний 39-нь хүрэлцэн ирсэнээр хурал хүчинтэйд тооцогдож 20 гишүүний саналаар хууль батлагдах болох нь.</p>	<p>1. 20-хон гишүүний саналаар хууль баталж болохоор хэт хялбарчилж байгаа нь хууль тогтоох байгууллагын үйл ажиллагааг боловсронгуй болгож байна гэж үзэх үндэслэлгүй юм. 2. Үндсэн хуулийн цэц дэлхийн олон орны парламентын чуулганы ирцийг ямар байдгийг судлан үзлээ. Төсөл өргөн баригчдын санал болгож байгаа хувиар чуулган хийдэг хэд хэдэн орон байсан боловч тэдгээр орны парламентын гишүүдийн тоо 200-600 гаруй хүнтэй байдаг тул хэзээ ч хуулийг 100-аас доош гишүүд баталдаггүй.</p>
5.	<p>29-1 Улсын Их Хурлын гишүүн бүрэн эрхийнхээ хугацаанд улсын төсвөөс цалин авна. Улсын Их Хурлын гишүүн нь Ерөнхий сайд, Засгийн газрын гишүүнээс бусад, хуулиар тогтоосон үүрэгт нь үл хамаарах ажил, албан тушаал хавсарч болохгүй. Нийт 2</p>	<p>1.Засгийн газрын гишүүдийн гуравны нэг хүртэл хувь нь УИХ-ын гишүүн байж болох хувилбарыг Цэц дэвшүүлээ 2000.12.13 №293/546/ 2-р нүүр Хууль санаачлагч Үндсэн хуулийн 29.1 дэх хэсэгт “Улсын Их Хурлын гишүүн нь Ерөнхий сайд, Засгийн газрын гишүүнээс бусад хуулиар тогтоосон тохиромжтой гэж үзсэн хувилбар байвал түүнийгээ сонгож болох нь мэдээж.</p> <p>2.Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөд Ерөнхийлөгч хориг тавилаа 2000.12.21 №301/554/ 1-р нүүр Н.Багабанди: УИХ-ын гишүүн нь Засгийн газрын гишүүнээр хавсаран ажиллах нь буруу</p>	<p>1.Тодорхой хязгаарлалтыг салбар хуулиар тогтоох боломжгүй тул аль зохимжтойг нь Үндсэн хуульдаа суулгаж өгөх ёстой. 2.Н.Багабанди: УИХ-ын гишүүн нь Засгийн газрын гишүүнээр хавсаран ажиллах талаар Үндсэн хуулийн Цэцийн санал болгосон хязгаарлалтыг зайлшгүй хийж өгөх шаардлагатай.</p>

6.	<p>33-1-2</p> <p>Улсын Их Хуралд олонхи суудал авсан нам, эвслээс нэр дэвшүүлсэн хүнийг; аль ч нам, эвсэл олонхийн суудал аваагүй бол хамгийн олон суудал авсан нам, эвсэл бусад нам, эвсэлтэй зөвшилцөн нэр дэвшүүлсэн хүнийг; хэрэв хамгийн олон суудал авсан нам, эвсэл бусад нам, эвсэлтэй зөвшилцөж Ерөнхий сайдад нэр дэвшүүлж чадаагүй бол Улсын Их Хуралд суудал авсан нам, эвсэл зөвшилцөн олонхиороо нэр дэвшүүлсэн хүнийг Ерөнхий сайдаар томилох саналыг тав хоногийн дотор Улсын Их Хуралд оруулах;</p> <p>Нийт 2</p>	<p>1. Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөд Ерөнхийлөгч хориг тавилаа 2000.12.21 №301/554/ 1-р нүүр</p> <p>Н.Багабанди:Ерөнхийлөгч зөвшөөрөх ба татгалзах эрхгүй, зөвхөн уламжлах үүрэгтэй болгож байгаа учир “Ерөнхийлөгчийн санал” гэж үзэх үндэслэлгүй, улмаар Ерөнхийлөгчийн Үндсэн бүрэн эрхэд хамааралтай заалт. Энэ заалт нь Үндсэн хуулийн үзэл баримтлалын хувьд өөрчилсөн байна.</p> <p>2.Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлтийн талаар Ерөнхийлөгч. Цэц саналаа өглөө Ерөнхийлөгч Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах төсөл бэлтгэх комисс байгуулах саналтай байна. 2000.12.13 №293/546/ 1,2-р нүүр</p> <p>Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Үндсэн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах саналын тухай албан тоотыг хүргүүлсэн. Тус тоотын агуулга нь Үндсэн хуулийн 22 зүйлийн 2, 33 зүйлийн 2 дахь хэсгүүдэд хийх өөрчлөлтүүд нь Үндсэн хуульд заасан Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн “Үндсэн бүрэн эрх” –ийн заримыг хасч, цаашлан засаглал эрх мэдлийг хуваарилсан Үндсэн хуулийн агуулгыг өөрчилж, үүрэг хариуцлагын заагтай, харилцан хамааралтай, хяналттай байх зарчмыг зөрчиж байна.</p>	<p>2. Үндсэн хуулийг энд тэндээс нь цөөн зарим заалтыг таслан авч өөрчлөхийг азнаж, эрх зүйн зохицуулалтыг болгох зорилгыг нэгэн сэтгэлээр барьж Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах төслийг бэлтгэх комиссыг УИХ-аас нэн даруй байгуулж, ажлыг нь нэн даруй эхлүүлэх саналыг УИХ-д оруулж байна. Монгол Улсын тусгаар тогтнол, хөгжил дэвшил, иргэдийн эрх, эрх эрх чөлөөний баталгаа болсон Үндсэн хуулийг дээдлэн хүндэтгэж, түүнд нэмэлт, өөрчлөлт оруулахдаа туйлын хариуцлагатай, ул суурьтай хандах нь хууль санаачлах, тогтоогч хэн бүхний үүрэг мөн.</p>
7.	<p>39-2</p> <p>Ерөнхий сайд уул асуудлыг Ерөнхийлөгчтэй долоо хоногийн дотор зөвшилцөж чадаагүй бол Улсын Их Хуралд өөрөө өргөн мэдүүлнэ.</p> <p>Нийт 1</p>	<p>Засгийн газрын гишүүдийн гурваны нэг хүртэл хувь нь УИХ-ын гишүүн байж болох хувилбарыг Цэц дэвшүүллээ 2000.12.13 №293/546/ 2-р нүүр</p> <p>Тус заалт нь нэмэлт өөрчлөлтөөр оруулсан нь Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн үндсэн бүрэн эрхээс хассан байна. Үндсэн хууль хэрэгжсэнээс хойш өнөө болтол огт хэрэгжүүлээгүй энэ заалтыг Монгол Улсын хэд дэх Ерөнхийлөгч хэний Засгийн газрын үед хэрэгжүүлэхээс болгоомжилж одоо Үндсэн хуулиас хасаж байгаа нь ойлгомжгүй байна.</p>	<p>Засгийн газрыг огцруулах саналыг Ерөнхийлөгч Парламентад оруулж бүрэн эрхтэй болох тухай заалт дэлхийн олон орны үндсэн хуульд байдаг. Засгийн газрыг огцруулах эсэх эцсийн шийдвэрийг Парламент өөрөө гаргаж байгаа манай орны нөхцөлд уг заалтыг яаравчлан хасах шаардлагагүй гэж үзэж байна.</p>
8.	<p>68-1</p> <p>Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах санаачилгыг хууль санаачлах эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтан гаргах бөгөөд саналыг Үндсэн хуулийн цэц Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлж болно.</p> <p>Нийт 1</p>	<p>1. Ерөнхийлөгч Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт өөрчлөлтөд хориг тавьжээ. –Өдрийн сонин 2000.01.03. № 02/255/ 2-р нүүрт</p> <p>Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулахдаа Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Цэц саналаа өгөх боломжийг олгоогүй нь Үндсэн хуулийн 68.1-г зөрчсөн байна.</p>	<p>УИХ.МН СУДАЛГААНЫ САН</p>

Судалгааны эмхтгэл, Х боть

9.	16-10 Нийгмийн болон өөрсдийн ашиг сонирхол, үзэл бодлын үүднээс нам, олон нийтийн бусад байгууллага байгуулах, сайн дураараа эвлэлдэн нэгдэх эрхтэй. Нам, олон нийтийн бусад бүх байгууллага нийгэм, төрийн аюулгүй байдлыг сахиж, хуулийг дээдлэн биелүүлнэ. Аль нэгэн нам, олон нийтийн бусад байгууллагад эвлэлдэн нэгдсэний төлөө болон гишүүний нь хувьд түүнийг ялгаварлан гадуурхах, хэлмэгдүүлэхийг хориглоно. Төрийн зарим төрлийн албан хаагчийн намын гишүүнийг түдгэлзүүлж болно; Нийт 1	УИХ-ын гишүүдийн заримынх нь УИХ-ын дэд даргаар сонгогдох эрхийг хязгаарласан нь хүнийг аль нэгэн нам, олон нийтийн бусад байгууллагын гишүүний нь хувьд ялган гадуурхахыг хориглоно гэсэн Үндсэн хуулийн 16.10 дахь хэсгийн заалтад харшилж байна.	
10.	Ерөнхийлөгч Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт өөрчлөлтөд хориг тавьжээ. 2000.01.03. № 02/255/ 2-р нүүрт	Үндсэн хуульд оруулж байгаа нэмэлт, өөрчлөлт нь Үндсэн хуулийн “эрх мэдлийг хуваарилах” зарчим , төр, засгийн дээд байгууллагуудын бүрэн эрхийн уялдаа, харилцан хяналт үзэл баримтлалыг гажуудуулж байна.	
11.	Манайд Ерөнхийлөгчийн эрх мэдэл харин ч хэтэрсэн Монгол Улсын Анхны Ерөнхийлөгч П.Очирбат 2000.01.13 №11/264/ 2-р нүүрт	Юуны туханд хүрэлгүй Үндсэн хуулиа өөрчлөх хандлага байж боломгүй байна.	Засаглалын эрх мэдлийг харьцангуй тэнцвэртэй байлгахыг бодож 1992 оны шинэ Үндсэн хуулийг хийсэн. Тийм учраас энэ эрх мэдлийн тэнцвэржилтийг алдагдуулмааргүй байгаа юм.
12.	Ерөнхийлөгч чиг үүргээсээ хальж эрх эдэлж байна. Ж.Гомбожав, 2000.01.05 №04/257/ 2-р нүүр	1.Эд нар нэмэлт өөрчлөлтийг хэтэрхий түргэн түүхий хийснээс маргаан дэгдэх нөхцөлийг бий болголоо. 2. Миний бодлоор бол Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт хийдээ Өршөөлийн хууль, Цахилгааны хууль, “НИК”-ийн хувьчлалаар тохиролцоо хийсэн байх гэж таамагладаг.	
13.	Цэц Үндсэн Хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийг хүчингүй болгож улс төрийн нөхцөл байдал өөрчлөгдөв /ярилцлага/ Д. Оюунцэцэг 2000.11.30 №282/535/ 1,2,3-р нүүр	Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Цэцийн их суудлын хуралдаанаар Үндсэн хуулинд 1999 оны 12 сарын 24-нд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлт нь Үндсэн хууль зөрчиж байгаа эсэх маргааныг эцэслэн шийдвэрлэх Д.Чулуунжав УИХ нь үндсэн хуулийн 8 заалтыг зөрчлөө. Үндсэн хуулийг ердийн хуультай адилтгаж үзлээ. Нэмэлт өөрчлөлтөнд Ерөнхийлөгч, УИХ, ЗГ-ын статустай тохирохгүй, концепци зөрчсөн зүйл олон орлоо. УИХ цэцийн шийдвэрийг хүчингүй гэж үзсэн нь Цэцийн бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх чадварыг алдагдахуйц тогтоол гэгчийг гаргаж Цэцээр даажигналаа. Цэц Үндсэн хууль зөрчсөн 8 заалтын 3-ыг нь зөрчсөн гэж дүгнэсэн.	УИХ-аас баталсан Үндсэн хуулинд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлт нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 1.2, 68,1, 70,1 дүгээр заалтыг зөрчсөн байх тул тус нэмэлт өөрчлөлтийг хүчингүй болгосугай. 1992 оны 01 дүгээр сарын 13-ний өдөр батлагдсан бүх заалт хүчинтэй болохыг дурьдаад Цэцийн шийдвэр эцсийнх бөгөөд гармагцаа хүчин төгөлдөр болно гэж Үндсэн хуулийн Цэцээс мэдээлсэн.

14.	Нухах уулын бэлд төрийн гэрийг барьчихлаа Д.Чулуунжав 2000.11.30 №282/535/ 2-р нүүр	Үлдсэн 5-ыг нь анхаарч үзээч. Нэмэлт өөрчлөлтөөр хэт даварсан парламентын бүгд найрамдах улсын загвар бий болсон. Бусад намууд яаж ч нэгдэж сонгуульд ороод нэмэргүй. Нурж унах гэж буй уулын бэлд төрийн гэрийг барьчихлаа. 1992 оны Үндсэн хуулийг 1960 оны Үндсэн хууль болгох чиглэлд хийсэн алхам болж байна.	Үндсэн хуулийн Цэц шийдвэрээ гаргаж үлдсэн 5 заалтыг хууль зөрчсөнийг дахин анхаарч үзээч.
15.	Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Цэцийн дарга Н.Жанцантай уулзлаа /сур/ Ж.Гангаа 2000.11.30 №282/353/ 1-р нүүр	Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Цэцийн хуралдааны дараа Цэцийн дарга Н.Жанцан сэтгүүлчийн асуусан асуултанд хуралдааны дэлгэрэнгүй тэмдэглэлээс үзээрэй гэж хариулсан байна.	Цэцийн их суудлын хуралдааны шийдвэр бол эцсийнх
16.	Р.Амаржаргал: Өнгөрснөө бус ирээдүйгээ харж ажиллаа МҮАН-ын хурлын чуулганы хуралдаан дээр намын тэргүүн Р.Амаржаргалын тавьсан илтгэл 2000.12.05 №286/539/ 5-р нүүр	УИХ-ыг дангаар бүрдүүлж байгаа улс төрийн хүчин Үндсэн хуулинд гар хүрч байгаа нь олон намын тогтолцоо бүхий парламент ёсны мөн чанарт харш үйлдэл мөн.	Бидэнд нэгдмэл эрх ашиг бий. Энэ бол Монгол Улсын эрх ашиг.
17.	Эрх баригчдаас бусад нам Засгийн газрыг хууль бус гэв Орон нутгийн хөгжлийн намын дарга Х.Ганбаатар: Нам төвтэй нийгэмийн чиглэлд хийсэн өөрчлөлт боллоо УИХ-ын гишүүн Эх орон-МАШСН-ын дарга Б. Эрдэнэбат: Монгол Улсын Засгийн газаргүй долоо хонолоо. МТН-ын дарга Л.Дашням: Ерөнхийлөгч хориг тавих байх л даа Д.Оюунцэцэг 2000.12.08 №289/542/ 3-р нүүр	Х.Ганбаатар: Үндсэн хуулийн гол үзэл санаа нь Монголд иргэний ардчилсан нийгэм байгуулах тухай байдаг. Гэтэл Үндсэн хуульд оруулж байгаа нэмэлт, өөрчлөлт нь нам төвтэй нийгмийн чиглэлд хийсэн өөрчлөлт болж байна. Б. Эрдэнэбат: Үндсэн хуулинд нэмэлт, өөрчлөлт оруулахыг үгүйсгэхгүй. Гэхдээ нэг нам хэт давамгайлсан УИХ-аар өөрчлөлт оруулах ёсгүй. Хууль тогтоох засаглал гүйцэтгэх засаглалтайгаа нэг болох гэж байна. Л.Дашням: Үндсэн хууль бол бүх ард түмний оюуны бүтээл. Тэгэхээр нэмэлт, өөрчлөлт оруулахдаа ч бас ард нийтийн санал асуулгаар шийдэгдэх ёстой. Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийг батлахдаа процедурын алдаа гаргасан гэдэг боловч концепцийг нь хөндөж, төрийн байгууллагын уялдааг өөрчилж, нэг намын эрх ашгийг тусгасан.	Х.Ганбаатар: Хуулийн төслийг бүх ард түмнээр хэлэлцүүлэх зүйтэй. Б. Эрдэнэбат: УИХ-аар хэлэлцэж, нийт ард түмний санал явуулсаны үндсэн дээр шийдвэрлэх нь зүйтэй. УИХ-ын гишүүн Засгийн газрын гишүүний албыг давхар хашиж болохгүй. Үүнийг сахин биелүүлэх ёстой. Л.Дашням: Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан ч Монгол Улсын Ерөнхийлөгч дахин хориг тавих байх. Үндсэн хуулинд нэмэлт оруулсан парламент түүнийг мөрдөхгүй гэж өмнө нь шийдсэн. Хэрэв тэгж тогтсон нь үнэн бол энэ парламент биш дараагийн парламент мөрдөх байх.
18.	Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлтийн талаар Ерөнхийлөгч. Цэц саналаа өглөө Ерөнхийлөгч Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах төсөл бэлтгэх комисс байгуулах саналтай байна 2000.12.13 №293/546/ 1,2-р нүүр	Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Үндсэн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах саналын тухай албан тоотыг хүргүүлсэн. Тус тоотын агуулга нь Үндсэн хуулийн 22 зүйлийн 2, 33 зүйлийн 2 дахь хэсгүүдэд хийх өөрчлөлтүүд нь Үндсэн хуульд заасан Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн "Үндсэн бүрэн эрх" –ийн заримыг хасч, цаашлан засаглал эрх мэдлийг хуваарилсан Үндсэн хуулийн агуулгыг өөрчилж, үүрэг хариуцлагын заагтай, харилцан хамааралтай, хяналттай байх зарчмыг зөрчиж байна.	Үндсэн хуулийг энд тэндээс нь цөөн зарим заалтыг таслан авч өөрчлөхийг ажлаж, эрх зүйн зохицуулалтыг улам боловсронгуй болгох зорилгыг нэгэн сэтгэлээр барьж Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах төслийг бэлтгэх комиссыг УИХ-аас нэн даруй байгуулж, ажлыг нь нэн даруй эхлүүлэх саналыг УИХ-д оруулж байна.
			Монгол Улсын тусгаар тогтнол, хөгжил дэвшил, иргэдийн эрх, эрх эрх чөлөөний баталгаа болсон Үндсэн хуулийг дээдлэн хүндэтгэж, түүнд нэмэлт, өөрчлөлт оруулахдаа туйлын хариуцлагатай, ул суурьтай хандах нь хууль санаачлах, тогтоогч хэн бүхний үүрэг мөн.

19.	Цөөнх хэлэлцүүлэгт оролцох ёс суртахууны эрхгүй гэж мэдэгдлээ 2000.12.11 №295/548/ 2-р нүүр	Үндсэн хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлтийн эхний хэлэлцүүлгийг УИХ-ын гишүүн Ж.Наранцацралт, С.Оюун, Б.Эрдэнэбат, Л.Гүндалай нар тэдний үгийг ч сонсолгүй, хүчээр хийж хоёрдугаар хэлэлцүүлэгт оруулсантай холбогдуулан хэвлэлийн бага хурал хийлгэсэн байна. УИХ Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлтийг санаачлах, батлах эрхтэй боловч хэлэлцэх эрхгүй. Энэ заалтыг зөрчлөө. Цэцийн шийдвэрийг хэрэгжүүлэх ёстой. Өөрсдийн алдаатай үйлдлээ нуухын тулд Үндсэн хуульдаа халдлаа.	Цэцийн шийдвэр гарснаар үүрэг гүйцэтгэгчээр Засгийн газрын танхимыг солих ёстой байсан.
20.	Үндсэн хуулиа шүтэхгүй бол өөр юуг шүтэх юм/ ярилцлага/ Б.Чимид 2002.01.11 №008/8828 2,3-р нүүр	Үндсэн хуулийг тайлбарлах эрх нь уг Цэцийн хийх ажил. Гэтэл шинэ төслөөр энэ 2 чухал заалтыг аваад хаячихсан. Одоо тэгээд хөдөлгөөнгүй мод шиг болчихсон.	Үндсэн хуулиа тухайлсан хөтөлбөрөөр улсын хэмжээнд дорвитой тайлбарлан нийтээр ойлгуулах далайцтай ажил хийснийг санахгүй байна. Үндсэн хуулиа сахин дагаж, шүтэн бишрэх ойлголтыг ард түмэнд өгөхөөсөө өмнө өөрчлөх хэрэгтэй гэсэн саналыг дээдсүүд өгөөд байгаа нь тийм ч таатай биш зүйл.
21.	Хүмүүсийн хүсч хүлээж байсан бүгдийг багтаасан хууль болсон Ж.Элбэгсайхан 2007.01.12 №008/2460/ 11-р нүүр	Ж.Элбэгсайхан: Үндсэн хууль улс төрийн дээд баримт бичгийн хувьд зарим зүйлийг нэгбүрчлэн тусгахад хэцүү байсан. Үндсэн хуулийн цэцийн хувьд ч ерөнхий заалт байгаа.	Манай Үндсэн хууль бол гар хүрч болохгүй баримт бичиг биш л дээ. Харин анх ямар ардчилсан зарчмын үндсэн дээр баталсан тэр зарчимаа л барих хэрэгтэй.
22.	Ардын их хурал “амилж” депутатууд Үндсэн хуулийн өөрчлөлтөд санаа зовлоо Б.Янжмаа 2007.01.15 №011/2663/ 2-р нүүр	Үндсэн хуулийн 15 жилийн ойн хүрээнд зохион байгуулагдсан “Үндсэн хууль 15 жил” санал солилцох уулзалтад Ардын их хурлын 330 гаруй төлөөлөгч оролцсон байна. Хуралдааны үеэр санал хэлсэн нийт төлөөлөгчид Үндсэн хуулийн өөрчлөлтөд шүүмжлэлтэй хандсан байна.	АИХ-ын төлөөлөгчид Үндсэн хуулийг хэрэгжүүлэх, хамгаалах төрийн бус байгууллага бий болгох хэрэгтэй гэж үзсэн байна. “ Улс төр, эдийн засгийн бүлэглэлүүд явцуу ашиг сонирхолд хөтлөгдөн Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулахаас сэргийлнэ” гэжээ.
23.	Б.Чимид: Үндсэн хуулийг өөрчлөхөд үндэстэй шалтгаан хэрэгтэй. 2009.07.17 №173 2-р нүүр	Үндсэн хуулийг өөрчилнө гэдэг яриа бараг үлгэр домог болж дээ. 1999-2000 онд нэг өөрчлөлтийг хоёр дахин хийсэн. Түүнийг дордуулсан 7 өөрчлөлт гэж нэрлэсэн нь ч бий. Ажиглаад байхад нийгмийн хямралт байдлаас гарах, улс төрийн хямрал, засаг төрийн байгууллагын үйл ажиллагааны хүрээнд гарч байгаа алдаа зөрчил, сонгуулийн будлиантай холбогдуулж Үндсэн хуулийг нүд үзүүрлэдэг болоо юу даа.	Даруухан хэлбэл манай үндсэн хуулийг социализмын дараах үеийн хуулиудын дотор дөнгүүртээ орно гэж гадаадын судлаачид үздэг юм билээ. Учир юу вэ гэхээр Үндсэн хуулийг өөрчилнө гэхээсээ илүүгээр түүний зүйл заалтуудыг тодруулсан хуулиуддаа сайн боловсруулж нарийсгах, засан сайжруулах хэрэгтэй.
24.	Б.Чимид: Гуйвуулж хэрэглэдэг өвчин манай парламентад аргагшжээ. 2009.01.12 №008/3398/ 2-р нүүр Д.Доржпагма	Хамааралтай, хамааралгүй болгон дээр л Үндсэн хууль л болохгүй байна гэсэн үг их цухалзах болжээ. Хамаг юмны бурууг түүнд чихэж, хариуцлагаас зайлсхийж, морь бусгадаг бул хар чулуу шиг болгоод байгаатай санал нийлдэггүй. 2000 оны эцсээр УИХ Үндсэн хуулинд өөрчлөлт оруулахдаа Ж.Гомбожав л эсэргүүцэж үг хэлсэн. Өөр гонхийх ч хүн олдоогүй, үг хэлэх боломж бараг олгоогүй.	

		Гишүүд үдийн зоогоо хүртэж ирээд шууд хоёрдугаар хэлэлцүүлэг гэх зүйлийг дүр эсгэн санал байхгүй байна гэж хэлээд л баталчихсан юм шүү дээ. Жам ёсоор хийсэн зүйлийг албан тушаалаа ахихдаа тохируулж, завших, намын эрх ашигтаа тохируулах маягаар гуйвуулж хэрэглэдэг өвчин манай улсын парламентад энэ үеэс эхэлж одоо бүр архагшжээ. Эрдэмтэн, судлаачид дүгнэлт хийгээд сонин энэ тэрд мөн ч олон удаа бичсэн дээ. Хүлээж авч байгаа зүйл алга.	
25.	МНН-ын нарийн бичгийн дарга Э.Батбаяр: Үндсэн хуульд хууль бусаар гар хүрдэг явдалд цэг тавилаа 2011.01.13 №11 Б.Хонгор	Э.Батбаяр: Шууд хэлэхэд 1999, 2000 онд УИХ-аас Үндсэн хуулинд хууль бусаар гар хүрсэн гэж дүгнэх болно. Яах аргагүй энэхүү, нэмэлт өөрчлөлтөөр Монгол Улсын Үндсэн хуулийн суурь үзэл баримтлалыг илтэд гажуудуулсан заалтууд суусан.	УИХ-аас Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах журмын тухай хуулийг батлан гаргасан. Ингэснээр Үндсэн хуульд хууль бусаар өөрчлөлт оруулдаг жишгийг таслан зогсоож, Үндсэн хуулийн тогтвортой шинжийг хадгалан, түүний үндсэн бүтэц, тулгуур үзэл баримтлалыг өөрчлөхгүйгээр нийгмийн зайлшгүй шаардлагатай асуудлаар Үндсэн хуулиа дээдлэх журам хуульчлагдаж баталгаажсан юм.
26.	Ц.Элбэгдорж:Монгол Улсын Үндсэн хуулийн өдрийн мэндчилгээ 2011.01.13, №11	Аливаа зүйл цагийн аясаар өөрчлөгдөн шинэчлэгддэг жамтай. Үндсэн хууль ч үүнийг гажихгүй, зарим өөрчлөлт баяжилтыг нэхэж байж магадгүй.	УИХ-аас баталсан Үндсэн хуулинд өөрчлөлт оруулах журмын тухай хууль болон Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалд эдгээр суурь зарчмуудыг дахин нэрлэж баталгаажуулсан нь чухал ач холбогдолтой зүйл болсон билээ.Өөрөөр хэлбэл Үндсэн хуулийн хэн ч халдаж болохгүй үзэл санаа, зүйл заалт, үг, үсэг бүрийг тууштай хамгаалах нь бидний үүрэг.

* * *

ХАВСРАЛТ 5

ӨНӨӨДӨР СОНИН /1999-2011/

Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах шаардлагатай

№	Асуудлын ерөнхий ангилал, давталт	Гарсан шүүмжлэл, эх сурвалж	Дэвшүүлсэн санал
	2000 онд ҮХ-д оруулсан нэмэлт өөрчлөлт 24-1."УИХ-ын дарга дэд даргыг УИХ-ын гишүүд дотроос нэр дэвшүүлэн саналаа илээр гаргаж сонгоно".	Ил санал хураалтын талаар: 1) 24.1 дэх хэсэгт "УИХ-ын дарга,дэд даргыг УИХ-ын гишүүдийн дотроос нэр дэвшүүлэн саналаа илээр гаргаж сонгоно...", 27.6 дахь хэсэгт "6... Ерөнхий сайд ЗГ-ын гишүүнийг томилох тухай асуудал, түүнчлэн хуульд өөрөөр заагаагүй бол бусад асуудлыг саналаа илээр гаргаж шийдвэрлэнэ" гэж төсөлд тусгажээ.	1)УИХ-ын гишүүн хэдийгээр улс төрийн намаас нэр дэвшиж, сонгуульд оролцдог боловч сонгогдсоныхоо дараа ард түмний элч болдог учир тэдний хараат бус байдлыг алдагдуулах,үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэхэд нь хяналт тавих,намын бодлогыг ҮХ-д оруулж болохгүй гэж үзэж байна.

1.		<p>МУ-ын Шинэ ҮХ-иар нам төвтэй улс төрийн тогтолцоог халсан билээ. Олон намын тогтолцоо ҮХ-иар баталгаажиж нам, төрийн үйл хэргийг тусгаарлах бодлого хүчтэй явж байгаа өнөө үед УИХ-ын гишүүдийн хэн нь ямар санал өгөхийг хянах боломжийг ҮХ-иар нээж өгөх нь ардчилсан нийгмийн үндсэн зарчимд нийцэхгүй байна.</p> <p>-ҮХЦ нэмэлт, өөрчлөлтийн эсрэг байна. (ҮХЦ-ийн гишүүд: ҮХЦ-ийн дарга Н.Жанцан, Гишүүд: Ж.Болдбаатар, Д.Чилхаажав, Ж.Бямбажав, Ж.Амарсанаа, В.Удвал, Н.Чинбат)</p> <p>-ӨН, 2000-12-13, № 289</p>	<p>- Хэрвээ ҮХ-д улс төрийн намаас нэр дэвшиж гардаг өндөр албан тушаалтнуудыг сонгохдоо илээр санал хураадаг зарчим тогтвол МУ-ын ҮХ-ийн 23.1 дэх хэсэгт байгаа “УИХ-ын гишүүн бол ард түмний элч мөн бөгөөд нийт иргэн, улсын ашиг сонирхолыг эрхэмлэн баримтлана” гэсэн заалттай зөрчилдөнө гэж үзэж байна.</p> <p>-ҮХЦ нэмэлт, өөрчлөлтийн эсрэг байна. (ҮХЦ-ийн гишүүд: ҮХЦ-ийн дарга Н.Жанцан, Гишүүд: Ж.Болдбаатар, Д.Чилхаажав, Ж.Бямбажав, Ж.Амарсанаа, В.Удвал, Н.Чинбат)</p> <p>-ӨН, 2000-12-13, № 289</p>
		<p>2) Саналаа илээр гаргаж, ердийн олонхиор асуудлыг шийдвэрлэнэ гэдэг бол УИХ дахь олонхийн таслах, шийдэх эрх монополь хийгээд үнэмлэхүй эрх болж хувирна. Чингэж нэг ба хоёрдугаар нэмэлт, тавдугаар өөрчлөлт нь засаглалыг хуваах, тэнцвэржүүлэх талаархи Үндсэн хуулийн амин чухал үзэл санааг зөрчиж, ардчилсан Үндсэн хуулийг бузарласан байна. Үндсэн хуулийн 1-р зүйлийн 2-р хэсгийн үзэл санаанд, Монгол Улсын Үндсэн хуулийн гол үзэл баримтлалд харшилж байна.</p>	<p>2/ Шахаа, дарамтын аргаар хүчлэн бүтээсэн төрийн машин хэвийн ажиллаж байсан түүхгүй. Төрийн машиныг олонхийн саналаар сонгож, олонхийн хүслээр томилж, нэр хүнд, эрх ба нөлөө бүхий хүмүүс зөвшилцөн тохирч байж бүтээх нь ардчилсан арга билээ.</p> <p>-Нам, эвслийн Улс төрийн товчоо болсон олонхийн гарт бүх зүйл орох болно. Улс төр судлаач Д.Чулуунжав Цэцэд ханджээ. -ӨН, 2000-01-12, №9.</p>
		<p>-Нам, эвслийн Улс төрийн товчоо болсон олонхийн гарт бүх зүйл орох болно. Улс төр судлаач Д.Чулуунжав Цэцэд ханджээ. -ӨН, 2000-01-12, №9.</p> <p>3) -Иргэн Д.Чулуунжав ҮХ-д оруулсан нэмэлт, өөрчлөлт бүр нь ҮХ-тайгаа бүхэлдээ зөрчилдөж байна гэв. Саналыг илээр хураах болсон нь УИХ-ын гишүүн хэмээх ард түмний элчийг намын дуулгавартай зарц болгох алхам бөгөөд улмаар намжсан төрийг дахин төрүүлэх оролдлого юм. Ерөнхийлөгчийн эрхийг илт хумьж олонхийн мэдэлд шилжүүлээ. Парламент дахь намын бүлэгт харьяалагдаагүй гишүүд УИХ-ын даргаар сонгогдох эрхгүй болов гэж үзжээ.</p> <p>Ж.Бямбажав: Үндсэн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах талаар УИХ-аас гаргасан тусгай журам бий юу?</p>	<p>Ж.Бямбажав: Үндсэн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах талаар УИХ-аас гаргасан тусгай журам бий юу?</p> <p>5/ Д.Чулуунжав: Үндсэн хуулийг хэлэлцэн баталсан АИХ сум, дүүрэг бүрийн төлөөлөлтэй болсон. Иймд бүрэлдэхүүнээр баталсан хуульд гар хүрэхдээ их бэлтгэлтэй, өөрөөр хэлбэл тусгай журмаар хэлэлцэх ёстой байсан.</p> <p>-Д.Чулуунжав: Гишүүн бүр өөрийн бодол, байр суурь дээр тулгуурлан саналаа өгөх ёстой. Дарамтанд орж саналаа өгснөө ҮХ-д нэмэлт өөрчлөлт оруулах асуудлыг шийдэлцсэний дараа зарим гишүүн олон түмний сонорт хүргэсэн.</p> <p>Ж.Бямбажав: Ил санал хураадаг болохоор төрийн ардчилал алдагдаж, намуудын ноёрхол тогтнох үндэслэл тавигдах юм биш үү?</p>

		<p>4) Д.Лүндээжанцан: -Тийм тусгай журам байхгүй.Тэгэхдээ нийт гишүүдийн 75-аас дээш %-ийн саналаар нэмэлт өөрчлөлтийг батална гэдэг бол чамлахааргүй өндөр босго.</p> <p>Н.Жанцан: Саналыг илээр хураадаг болсоноор ард түмний намын дуулгавартай зарц болголоо гэж Та яагаад үзэж байгаа юм бэ?</p> <p>5)Д.Чулуунжав: УИХ-ын гишүүд харьяалагддаг намынхаа даалгавар , дарамтаар ажилладаг болсон.Илээр санал хураадаг болсон нь үүний нэг нотолгоо.</p> <p>-УИХ-ын баталсан хууль ҮХ-ийг зөрчсөн гэж Цэц үзлээ. И.Ринчинханд -ӨН, 2000-03-16, №62</p> <p>6) УИХ-ын гишүүдийн заримых нь УИХ-ын дэд даргаар сонгогдох эрхийг хязгаарласан энэ заалт нь хүний аль нэгэн нам, олон нийтийн бусад байгууллагын гишүүний нь хувьд ялган гадуурхахыг хориглоно гэсэн Үндсэн хуулийн 10 хэсгийн заалттай нийцэхгүй байна.</p> <p>-УИХ-ын гишүүдийн санал гаргах эрхийг намын хяналтанд авах нь Үндсэн хуулийн 3.1-ийг зөрчиж байна.</p> <p>АЖ</p>	<p>- А.Ганбаатар : Ярих хийх хоёр нь зөрж байх нь ардчиллын зарчимд нийцэхгүй.Саналыг нууцаар хураахад хэлэх, хийх хоёр зөрөх нөхцөл бүрэлддэг. Түүнээс гадна бидний сонгосон хүмүүс ямар асуудлаар ямар байр суурь баримталж байна вэ гэдгээ сонгогчид мэдэж байх ёстой.Тиймээ ч одоо ихэнх санал хураалт ил байгаа.</p> <p>- С.Нарангэрэл: Санал хураалт далд байх нь ,үзэл бодлоо хэний ч дарамт шахалтгүйгээр чөлөөтэй илэрхийлэх боломжтой байх нь ардчиллын баталгаа. УИХ-ын дарга,дэд дарга,Ерөнхий сайд,Засгийн газрын гишүүдийн илээр санал хурааж сонгодог болсноор Парламент идээ бээрийг шахах механизмгүй болж байгаа юм.</p> <p>-УИХ-ын баталсан хууль ҮХ-ийг зөрчсөн гэж Цэц үзлээ. И.Ринчинханд -ӨН, 2000-03-16, №62</p>
2.	27-2 “УИХ-ын ээлжит чуулган хагас жил тутуам нэг удаа 50-иас доошгүй ажлын өдөр чуулна.”	<p>1. П.Очирбат:ҮХ-д жилдээ 150, 1 удаа 75-аас доошгүй хоног чуулна гэснийг ажил хүнд,толгой өвдлөө гэсэн шалтгаар 30 хувийг нь хасчихсан.Тэгээд 1 удаа 50 хоног чуулдаг болгосон.Үүнийг ажлын 6 өдрийг 5 болгосонтой холбон тайлбарладаг.Энгийн иргэдийн ажлын өдөр 10%-иар хасагдсан. Харин тэднийх 30%-иар хасагдсан. Эндээс дарга хүний ажлын өдөр ажилчныхаас бага байх ёстой гэсэн буруу логик гарч ирсэн. Байнгын Парламентын гол хэлбэр нь чуулган. Гэтэл манайд жилд 100 хоног ажиллаад бусад үед нь УИХ-ын гишүүд хаана яваа нь мэдэгдэхгүй,сураг тасардаг.</p> <p>-Үндсэн хуулийг *хольсны* долоон жилийн ойг тэмдэглэлээ...</p> <p>ӨН, 2007-01-15, №011/2969/</p> <p>/Ерөнхийлөгч асан П.Очирбат,гавьяат хуульч Б.Чимид нартайхийсэн ярилцлага.</p> <p>2)УИХ-ын чуулах хугацааг 50 өдөр болгосон нь УИХ-д цаашид үүрэгдэх ачааг биш, харин компанийн эзэдгишүүдийн эрх ашгийг элтээр бодсон өөрчлөлт болжээ. УИХ-ын цаашдын ачаалал болон УИХ-ын гишүүн тойргийн явцуу ашиг, сонирхлоос улам бүр залхаж, хөндийрч буй өнөөгийн байдлын алиныг нь ч тооцсон гэсэн чухал хугцааг чингэж богиносгох шалтгаан үгүй байна.</p> <p>- Ирц бүрдэх хувь, асуудал шийдэгдсэн гэж үзэх хувь, чуулах хугацаа, нууц санал хураалт зэрэг УИХ-ын хамт олны хүч, боломжийг аль болохуйцаар түлхүү дайчлах хугацааны, ирцийн, саналын нөөцийг чингэж бууруулах нь УИХ-ын гишүүн бол нийт иргэн улсын ашиг сонирхолыг эрхэмлэн баримтална гэсэн заалтад харшилж байна.</p> <p>-Нам, эвслийн Улс төрийн товчоо болсон олонхийн гарт бүх зүйл орох болно. Улс төр судлаач Д.Чулуунжав Цэцэд ханджээ. -ӨН, 2000-01-12, №9.</p>	<p>1/ П.Очирбат: Гадаадын бусад оронд ч Парламент нь жилд 30-40 хоног завсарлаад бусад үед нь байнгын бэлэн байдалд ажилладаг.</p> <p>- Жилийн 365 хоногоос 112 нь баяр,амралтын өдөр гэж бодвол 253 нь ажлын өдөр түүний (75+75=)150 өдөрт нь эрхэм гишүүд чуулж, 153-т нь бусад хурал, зохион байгуулалтын ажлаа явуулж болох л баймаар.</p> <p>УИХ-ын чуулганы болон Байнгын хорооны хуралдааны хүчинтэй байх ирцийн хувийг ердийн олонхи болгох санал юм.</p> <p>-Өөр хуулиуд байсаар байтал Үндсэн хуулиа хөндөх гэх юм:</p> <p>Засгийн газрын төлөө бүү өрсөлдөөч, цаг нь ирэхээр хүн нь олдоно.</p> <p>-ӨН,1999-12-24, № 299</p> <p>Б.Лигдэн</p> <p>- УИХ хагас жил тутуам 75-аас доошгүй чуулдаг байсныг 50 болгон багасгаж, УИХ-ын чуулганы болон байнгын хорооны хуралдааны ирцийн хувийг бууруулахаар төлөвлөжээ.</p> <p>-Үндсэн хуулийн үзэл баримтлалыг өөрчлөхүйц нэмэлт, өөрчлөлтийг санаачлагчид эл өөрчлөлтөөс үүсэх зэрэг ба сөрөг талыг судалсан танилцуулга, судалгааны материалыг хавсраагүй байна.</p>

3.	<p>27-6"УИХ-ын чуулганы болон Байнгын хорооны хуралдааныг гишүүдийн олонхи нь хүрэлцэн ирснээр хүчинтэйд үзэж, хуралдаанд оролцсон гишүүдийн олонхийн саналаар асуудлыг шийдвэрлэнэ. Ерөнхий сайд болон ЗГ-ын гишүүнийг томилох тухай асуудал, түүнчлэн хуульд өөрөөр заагаагүй бол бусад асуудлыг саналаа илээр гаргаж шийдвэрлэнэ"</p>	<p>1) 4.УИХ-ын чуулганы болон Байнгын хорооны ирцийг цөөрүүлсэн буюу ҮХ-ийн 27.6 дахь хэсэгт оруулах өөрчлөлтийн талаар Энэ өөрчлөлт нь мөн чанартаа хурлын ирц нь бүрддэггүй, гишүүдээ цуглуулж чаддаггүй, сахилга,зохион байгуулалтгүй парламентад зориулж хийгдсэн өөрчлөлт болжээ. Энэ өөрчлөлт батлагдвал УИХ-ын чуулганд 76 гишүүний 39 нь хүрэлцэн ирснээр хурал хүчинтэй болж 20 гишүүний саналаар хууль батлагдаж байх болох нь.</p> <p>2/ Байнгын хорооны хурлаар жишээ авхад өнөөдөр Аюулгүй байдал,гадаад бодлогын байнгын хороо гэхэд 9 гишүүнтэй байгаа түүний 5 нь цуглаж,3 гишүүний саналаар аюулгүй байдлын асуудлаа шийдэх болох нь.Үүний улмаас Парламент дах сахилга, зохион байгуулалтгүй байдлыг ҮХ-д өөрчлөлт хийж өөгшүүлээ.</p> <p>3/ УИХ-д 20 хүн хууль баталдаг болсноор парламент ард түмний төлөөлөл биш боллоо гэж үзэхэд хүрэхээс сэрэмжлэхийг хүсэж байна.</p>	<p>1) ҮХЦ дэлхийн олон орны Парламентын чуулганы ирцийн хувь ямар байдгийг судлан үзлээ.Гэхдээ тэдгээр орны парламентын гишүүдийн тоо нь 200-600 гаруй хүнтэй байдаг тул хэзээ ч хуулийг 100-аас доош гишүүний саналаар батлах ойлголт байхгүй байна.</p> <p>-ҮХЦ нэмэлт, өөрчлөлтийн эсрэг байна.</p> <p>(ҮХЦ-ийн гишүүд: ҮХЦ-ийн дарга Н.Жанцан,Гишүүд:Ж.Болдбаатар,Д.Чилхаажав, Ж.Бямбажав,Ж.Амарсанаа,В.Удвал, Н.Чинбат)</p> <p>-ӨН,2000-12-13, № 289</p>
		<p>Энэ өөрчлөлт нь парламентаар батлагдан гарах хуулийн чанарт нөлөөлөхийг үгүйсгэхгүй байна. Мөн Парламентад 20 суудал авсан ганц намын саналаар хууль батлагдах магадлал өндөр болж байна</p> <p>-ҮХЦ нэмэлт, өөрчлөлтийн эсрэг байна.</p> <p>(ҮХЦ-ийн гишүүд: ҮХЦ-ийн дарга Н.Жанцан,Гишүүд:Ж.Болдбаатар,Д.Чилхаажав, Ж.Бямбажав,Ж.Амарсанаа,В.Удвал, Н.Чинбат)</p> <p>-ӨН,2000-12-13, № 289</p> <p>4) Ерөнхий сайд засгийн газрын гишүүнийг томилох тухай асуудал, түүнчлэн хуульд өөрөөр заагаагүй бол бусад асуудлыг саналаа илээр гаргаж шийдвэрлэнэ гэжээ. Саналаа нууцаар гаргахаар заасан нь 1992 оны Үндсэн хуулийн дутагдал огт биш юм. Намуудийн өнөөгийн удирдлага, лидер хэмээгчдийг жинхэнэ чанар, байдлаас үзэхэд саналаа нууцаар гаргах нь тун ч зөв шийдэл мөн. Нууцаар санал хураахад гишүүд намын удирдлагын саналыг дэмжихгүй байгаа бол энэ нь мөнхүү намын өөрийн нь дотоод амьдралын асуудал, согог болохоос биш Үндсэн хууль дахь дутагдал, асуудал биш билээ.</p> <p>-Нам, эвслийн Улс төрийн товчоо болсон олонхийн гарт бүх зүйл орох болно. Улс төр судлаач Д.Чулуунжав Цэцэд ханджээ.</p> <p>-ӨН, 2000-01-12, №9.</p>	<p>4) 5-р өөрчлөлт нь өмнө дурьдсан дутагдлын зэрэгцээ түүнчлэн Засгийн газрыг огцруулах саналыг УИХ-д оруулах гэсэн ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхэд хамаарах чухал заалтыг мөн орхигдуулжээ. Энэ нь төрийн дээд өндөрлөгүүдийн харилцан хяналт тавих бүтэн системийн чухал нэгэн гэнжийг тасдаж, төрийн машинд тавих шаардлага хяналтын мөрөөр авах арга хэмжээг үгүйсгэсэн байна.</p> <p>-Тулгуур хуулийн үзэл баримтлал ба үндсэн бүдүүвчийн гол чухал санаа, шүтэлцээг ингэж өрөөсгөлөөр өөрчилж болохгүй.</p> <p>-Нам, эвслийн Улс төрийн товчоо болсон олонхийн гарт бүх зүйл орох болно. Улс төр судлаач Д.Чулуунжав Цэцэд ханджээ.</p> <p>-ӨН, 2000-01-12, №9.</p>
4.	<p>29-1 "УИХ-ын гишүүн нь Ерөнхий сайд, ЗГ-ын гишүүнээс бусад, хуулиар тогтоосон үүрэгт нь үл хамаарах ажил, албан тушаал хавсарч болохгүй."</p>	<p>1) Санал болгосон 7 нэмэлтийн 4 нь шууд Ерөнхий сайд, ЗГ-ын гишүүдийг томилохтой холбоотой бөгөөд бусад 3 нь дашрамд ҮХ-иар бататгаад авах гэсэн зүйл юм гэж ойлгогдоно. Ерөнхий сайдтай холбоотой 4 нэмэлтийн гол цөм нь УИХ-ын гишүүний эрх зүйн байдлын тухай хуульд 1998 -1-15-нд суулгаж өгсөн УИХ-ын гишүүн Ерөнхий сайд, ЗГ-ын гишүүн байж болно гэсэн заалтыг сэргээсэн хэрэг юм. Эндээс дараах хэд хэдэн зүйл ажиглагдаж байна.</p> <p>2)Ерөнхий сайд,ЗГ-ын гишүүн нь УИХ-ын бүрэлдэхүүнээс томилогдсон туршилт 2 удаа байсан бөгөөд үүнээс юу хожив? юу алдав? гэдгийг судалж үзээгүй бөгөөд давтах зайлшгүй шаардлага гарвуу гэвэл үгүй.</p>	<p>Д.Лүндээжанцан, Д.Дондог, Т.Очирхүү нарын гишүүд Засгийн газрын гишүүний албыг хавсран хашдаг УИХ-ын гишүүдийн тоог цөөлөх тухай хуулийн төсөл нь Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлт буруу байсныг УИХ хүлээн зөвшөөрч байгааг харууллаа гэж бодож байна.</p>

		<p>Зүгээр л амбиц түшсэн хийсвэр механизм үүсгэж, түүнийг бусад орны Парламентат ёсны “туршлага”, Парламент, ЗГ-ын холбоог бэхжүүлэх арга гэж үзэж байгаа болохоос “Ардчилсан холбоо” эвслийн УИХ-ын хольцгүй гурван ЗГ-аас ийм сургамж гарлаа гэсэн дүн шинжилгээ байхгүй.</p> <p>3) УИХ-ын гишүүд яагаад Ерөнхий сайд, ЗГ руу зүтгээд байна вэ гэсэн сонин асуудал гарч байна. Хүмүүс үүнийг нэг талаар нэг том юмны ард нуугдаж буй намуудын хуйвалдаан, нөгөө талаар албан тушаалын амбицад хөтлөгдөж байна гэж үзэж байна. Үүнийг ҮХ-д суулгахын цаад санаа нь ҮХЦ-ийн шийдвэрт хаалт тавих л явдал байх.</p> <p>-Өөр хуулиуд байсаар байтал Үндсэн хуулиа хөндөх гэх юм: Засгийн газрын төлөө бүү өрсөлдөөч, цаг нь ирэхээр хүн нь олдоно.</p> <p>-ӨН, 1999-12-24, № 299 Б.Лигдэн</p>	<p>-- 2000 оны өөрчлөлтөөр орж ирсэн энэ зохицуулалтын улмаас өнөөдөр 16 гишүүнтэй Засгийн газрын танхимын 13 нь УИХ-аас томилогдоод байгаа. Мөн засгийн газрыг 100 хувь парламентын гаднаас бүрдүүлэх нь гүйцэтгэх засаглалд тогтворгүй байдал үүсгэж, улс төрийн намууд ч бодлого хөтөлбөрөө хэрэгжүүлэх чадамжгүй болдог.</p> <p>- УИХ-ын гишүүн, Засгийн газрын гишүүн гэсэн 2 албыг нэг хүн хаших нь буруу гэж боддог. Унасан сайд буцаад УИХ-д орж ирэхгүй байхыг Сонгуулийн хуулиар зохицуулж болно. Тухайлбал, УИХ-ын гишүүнээс татгалзуулж байж сайд болгодог ч юм уу. Түүнээс биш хаалгаар гарсан хүн буцаад цонхоор ороод ирж болохгүй шүү дээ.</p>
		<p>4) УИХ-ын гишүүн, ЗГ-ын гишүүн гэсэн 2 албыг 1 хүн хаших нь их онцгүй. ЗГ огцорлоо гэхэд тэр кабинетын гишүүд итгэл хүлээсэнгүй гэсэн үг. Хэрэв кабинетын гишүүн нь УИХ-ын гишүүн байвал буцаад л УИХ-даа ирнэ. Нөгөө итгэл хүлээгээгүй гишүүн нь эргээд дараачийн ЗГ-ыг байгуулалцах нь.</p> <p>-Д.Ламжав: Ардчиллыг бэхжүүлэх чиглэлээр ҮХ-д хийх өөрчлөлтийг алгуурлаж болохгүй.</p> <p>И.Ринчинханд</p> <p>-ӨН, 2000-12-22, №297</p> <p>5) Маргаад байгаа асуудлаа шийднэ гээд ҮХ руугаа дайрч ороод байвал төрийг төвхнүүлж чадахгүй, харин ч хямралыг гүнзгийрүүлж мэднэ. ҮХ маань нийгэм дэх улс төрийн хүчнүүдийн харьцаа, тэнцвэрийг зохицуулдаг юм.</p> <p>Парламент, Засгийн газар тусдаа байх ёстой. Учир нь одоо бид төрийн эрх мэдэл хуваарилах зарчим баримталж байгаа.</p> <p>-Б.Чимид: Маргаантай асуудлыг органик хуулиудаар зохицуулж болно. Ярилцсан Т.Тунгалаг</p> <p>-ӨН, 2000-07-24, №170/1023/</p> <p>6) МУ-ын ҮХ-д байгаа өөр 1 гүнзгий алдаа бол Засаглалыг хувааж, тэдний хооронд эрхийн тэнцвэртэй харьцаа тогтоож, төрийн засаглалыг ардчиллыг хангаж чадаагүй. Үүнээс болж харилцан бие биенээсээ хараат бус байгуулагдаж эрхийн тэнцвэрт харьцаа тогтсон төрийн засаглалууд нь ҮХ-иар олгогдсон эрхээрээ ҮХ-ийн хүрээнд зангидагдаж, зөвхөн ҮХ-иас хараат байж, түүгээр шүүгдэж, бие биенээ хазаарлан тогтоож байх чанар нь алдагджээ.</p> <p>7) Гэвч өмнөх хуулиудаас шинэ ҮХ-д давтагдан үлдсэн зарчмын гол алдаа бол төрийн засаглалын байгууллагуудыг тус тусад нь харилцан хараат бусаар ард түмнээр байгуулахаар тогтоогоогүйд оршино.</p>	<p>- Засгийн газрын үйл ажиллагааг УИХ-ын зүгээс хянах, түүнд хатуу шаардлага тавих, алдаа оноог нь илчилж зэмлэх, сайшаах, авилга, мафи, сөрөг үр дагвар авчрах, лобби зэргээс сэргийлэх, хууль тогтоох засаглалыг гүйцэтгэх засаглалаас зааглаж биеэ даасан байдлыг нь бэхжүүлэх зэрэг, зорилго, бодлогын үүднээс УИХ-ын гишүүн хүн Засгийн газрын гишүүний үүргийг хавсран гүйцэтгэх нь зохистой, ашигтай биш юм. Улсын Ерөнхийлөгч Дээд шүүхийн ерөнхий шүүгчийн ажлыг хавсран гүйцэтгэх, Цагдаагийн дарга Улсын ерөнхий прокурорын үүргийг хавсрах УИХ-ын дарга Ерөнхий сайд хавсран гүйцэтгэх. УИХ-ын гишүүн засгийн газрыг гишүүний үүргийг хавсрах зэрэг нь үндсэндээ нэг зүйлүүд.</p> <p>- Улс төрийн ажил, албан тушаалыг бизнесийн хамгийн ашигтай төрөл мэтээр үзэж, ашиг завшаан горилхийлж, идэх өмчилхийг хүсэмжлэгч улстөрчдийн нүдэнд Монголын шилдгийн шилдэг мэрэгжилтэй ч тээгэлдэггүй, торддоггүй ажээ.</p> <p>-</p> <p>-Нам, эвслийн Улс төрийн товчоо болсон олонхийн гарт бүх зүйл орох болно. Улс төр судлаач Д.Чулуунжав Цэцэд ханджээ.</p> <p>-ӨН, 2000-01-12, №9.</p>

		<p>8/ УИХ-ын гишүүн ажил хийж чадахгүй байгааг нь учир мэдэх хүмүүс хэлсээр, мэдсээр байхад дээр нь бас сайдын мөр их ажилыг хавсруулж хийлгэх гээд зүтгээд байна. Өөрөө ч бас хийе гээд мэрийгээд байгаа тэр цөөн хэдэн хүнээс 2-3 дахин их мэдлэг бэлтгэл бүхий хүмүүс тэдний намд өөрт нь ч намд ч, нам бусуудын дотор ч өнөөдөр гэхэд хэдэн арваараа бэлээхэн байж байна.</p> <p>-ҮХ-ийн үзэл санаанд гажуудал их бий.</p> <p>-ӨН,1997-01-11,№ 008/046/ МУИС-ийн багш: Л.Мөнх-Эрдэнэ</p> <p>9) МУ-ын ҮХЦ, ҮХ-ийн 68.1 дэх хэсэгт заасан бүрэн эрхийнхээ хүрээнд МУ-ын ҮХ-д оруулах нэмэлт,өөрчлөлтийн төслийн талаар УИХ-д дараах саналыг өргөн мэдүүлж байна.</p> <p>ҮХ-ийн 29.1 дэх хэсэгт оруулах өөрчлөлтийн талаар</p> <p>ҮХЦ-д ҮХ дахь эрх мэдэл хуваарилах үндсэн үзэл баримтлалтай холбогдсон маргаан удаа дараа гарч байсны улмаас энэ асуудлыг Цэцийн гишүүд дэлхийн 40 гаруй орны ҮХ-д хийсэн харьцуулсан судалгаанаас судалсан . Хууль санаачлагч дэлхийн зарим орны туршлага болон МУ-ын онцлогоос хамаарч,УИХ-ын гишүүн нь ЗГ-ын гишүүнийг хавсран ажиллаж болно гэж үзэж байгаа,тухайлж хэлбэл 1 хүн засаглалын давхар эрх мэдэл авч болно гэх нөхцөлд үүнд зайлшгүй хязгаарлалт тавих шаардлагатай.</p> <p>10/ Одоогийн санаачилсан төсөлд УИХ-ын гишүүд,ЗГ-ын гишүүдийн бүрэлдэхүүнийг бүхэлд нь хавсран ажилласан ч болохоор томъёолсон байна.Энэ нь манай ҮХ дахь эрх мэдэл хуваарилах үндсэн үзэл баримтлалтай зөрчилдөж байна.</p> <p>-ҮХЦ нэмэлт, өөрчлөлтийн эсрэг байна.</p> <p>(ҮХЦ-ийн гишүүд: ҮХЦ-ийн дарга Н.Жанцан,Гишүүд:Ж.Болдбаатар,Д. Чилхаажав, Ж.Бямбажав,Ж.Амарсанаа,В.Удвал, Н.Чинбат)</p> <p>-ӨН,2000-12-13, № 289</p> <p>11/ Б.Чимид: Одоо мөрдөж байгаа 300 орчим хуульд ҮХ-ийнхаа заалтыг ягштал ойлгож,гүнзгийрүүлсэн танин мэдэхүй,арга зүйн үндэс бүхий нь ховор.Энэ нь ҮХ-ийн эрхзүйн үндэстэй холбоотой.Үүнээс шалтгаалан хуулиа ухаж мэдэхээс өмнө гуйвуулж тайлбарлаад, тэрэндээ орооцолдож,өөртөө тохируулан өөрчлөх гэсэн оролдлого нуухын аргагүй болсон.</p> <p>Монгол улс ҮХ-т байгуулалттай.ҮХ-иар тоглоно гэдэг галаар тоглохтой адил.Үүнийг ойлгоогүйн гайгаар дээрх өөрчлөлтийг хийсэн. 2000 онд ҮХ-нд өөрчлөлт оруулна гэхэд АИХ-ын депутатууд эрс эсэргүүцэж, нэн даруй зогсоо, ядаж, УИХ,ЗГ 2-оо салга гэж шаардсан.Тэр үед 7 зүйлд өөрчлөлт оруулсан.Үүнийг би “Дордуулсан 7 өөрчлөлт” гэж нэрлэсэн.</p>	<p>- Хэрэв заавал хавсаргах бодлого баримталж байгаа бол хууль тогтоогч ҮХ-даа дараах хязгаарлалтыг хийх хувилбарууд байж болохоор:</p> <p>-Зөвхөн Ерөнхий сайд УИХ гишүүн байж болохоор</p> <p>-Ерөнхий сайд, ЗГ-ын гишүүдийн гуравны нэг хүртэл %-нь УИХ-ын гишүүн байж болохоор</p> <p>-Хууль тогтоогч дээрх 2 хязгаарлалтаас илүү тохиромжтой гэж үзсэн хувилбар байвал түүнийгээ сонгож болох нь мэдээж.</p> <p>-Харин тодорхой хязгаарлалтыг салбар хуулиар тогтоох боломжгүй тул аль зохимжтойг нь ҮХ-даа суулгаж өгөх ёстой.</p> <p>-ҮХЦ нэмэлт, өөрчлөлтийн эсрэг байна. (ҮХЦ-ийн гишүүд:ҮХЦ-ийн дарга Н.Жанцан,Гишүүд:Ж. Болдбаатар,Д.Чилхаажав, Ж.Бямбажав,Ж.Амарсанаа,В. Удвал, Н.Чинбат)</p> <p>-ӨН, 2000-12-13, № 289</p>
--	--	--	--

		<p>Гэтэл тэд 2-р давхарт ирж хуралдаад УИХ-ын, 3-р давхарт ирж гарч хуралдаад ЗГ-ын гишүүн болж байна.Эндээс л хямрал үүдэлтэй.Учир нь ЗГ-ын тэргүүн нь намын дарга, Парламентын бүлэг нь намынхаа талд орох учиртай тул намын дарга нь парламентыг захирах болчихсон.Үүнийгээ Герман, Англид ингэдэг гэж тайлбарладаг.Дууриахад учир бий.</p> <p>12/ Улс төр судлаач ,цөөнгүй гишүүн, гуравдагч хүчний намуудын байр суурийг нэгтгэсэн хүсэл нь биелэх цаг ойртов.Энэ нь ҮХ-д 2000 онд оруулсан М У Парламентын тогтолцоотой юу,ЗГ нь илүү билүү гэх мэтээр засаглалын тогтолцоог “бантан” болгосон заалтууд. 2000 онд АН, МАХН хамтраад 24 цагийн дотор ҮХ-д долоон заалт бүхий өөрчлөлт оруулсан байдаг. Тухайн үеийн УИХ буюу АН,МАХН –ынхан ийм өөрчлөлт хийх төслөө 12 сарын 23 нд өргөн бариад 24-нд нь баталчихсан юм билээ.Өргөн барьснаас хойш 7 хоногийн дотор хэлэлцэнэ энэ тэр гэсэн заалтыг сануулах “тэнэг”амьтан улс төрийн томоохон хуйвалдааны үед гарахгүй нь мэдээж.ЗГ-ын гишүүн УИХ-ын гишүүн байж болно гээд л эхэлдэг эдгээр заалтын “ид шид” –ийг өнгөрсөн 10 жилийн турш амсаад “дордохын долоо”гээд нэрлэчихсэн.Үүнийг хүсэн хүлээсэн ньолонхи байна.ЗГ уг нь гүйцэтгэгч.Одоогийн ЗГ-ын 16 сайдын 3 –аас бусад нь УИХ-ын гишүүн.</p> <p>–“Дордохын долоон өөрчлөлтийг” цуцлах галт тэрэг хөдлөв. 2011-1-15 № 12</p>	<p>11/ Б.Чимид: Жнь: Английн Парламент 2 танхим,1800 гишүүнтэй, Герман 700 гаруй гишүүнтэй.Энд ЗГ-ийн 10 гаруйхан хүн ямарч хувь эзэлж чадахгүй.Гэтэл манайд 16 сайд нь ороод л хуучнаасаа 3 хүн нэмээд л хууль баталчихаж байна.Ө/х: 20 хүн хууль баталдаг болчихсон ийм нөхцөлд 1 хүн 5%-ийн санал санал эзэлнэ.Тэгэхээр бусад УИХ-ын гишүүний хэрэг ч алга. Үүнийг л шүүмжилж байна.Халдварын голомт гэж юу вэ гэж та асуух байх.Энэ бол Төрийн эрх мэдлийг 1 хүн,1 байгууллагын мэдэлд оруулахгүйн тулд гаргасан зарчим.ҮХ-д оруулсан өөрчлөлтийн лайг одоо бид амсаж байна.</p> <p>12/ Ингээд ЗГ-т хяналт тавих УИХ-ын үүрэг бүдгэрч хэн нь хууль тогтоогч, хэрэгжүүлэгч гэдгээ ч мэдэхээ байсан.</p> <p>–“Дордохын долоон өөрчлөлтийг” цуцлах галт тэрэг хөдлөв. 2011-1-15 № 12</p>
5.	23-1 Улсын Их Хурлын гишүүн бол ард түмний элч мөн бөгөөд нийт иргэн, улсын ашиг сонирхлыг эрхэмлэн баримтална.	<p>1/ Дутагдлынхаа сөрөг үр дагварт уцаарлахдаа Үндсэн хуульд халдаж боломгүй санагдана. Ард түмний элч төлөөлөгчийг дан ганц намын дуулгавартай зарц болгох оролдлого хийх нь Үндсэн хуулийн 23.1. мөн 1.2-т харшилж байна.</p> <p>-Нам, эвслийн Улс төрийн товчоо болсон олонхийн гарт бүх зүйл орох болно. Улс төр судлаач Д.Чулуунжав Цэцэд ханджээ. -ӨН, 2000-01-12, №9.</p>	<p>1/ Тохилдлын гэхээр хүмүүс нэр дэвшиж УИХ-д сонгуулчихаад түүнийхээ сөрөг үрийг амсаж байгаа нь тухайн намын удирдлагын буруу, түүний боловсон хүчний бодлогын алдаа болно.</p>
6.	33-1 УИХ-ын баталсан хууль, бусад шийдвэрт бүхэлд нь буюу зарим хэсэгт нь хориг тавих. Ерөнхийлөгчийн тавьсан хоригийг УИХ-аар хэлэлцэж, чуулганд оролцсон нийт гишүүний гуравны хоёр нь хүлээж аваагүй бол уг хууль, шийдвэр хүчин төгөлдөр хэвээр үлдэнэ;	<p>1. П.Очирбат: ҮХ-ийн өөрчлөлтийн асуудлаар ҮХЦ дунд суудлынхаа хурлаар буруу гэсэн шийдвэр гаргасан. Хуулиараа 15 хоногийн дотор УИХ хариу өгөх ёстой байтал хэдэн сар өнгөрсөн.11 сарын 30-нд дахин их суудлынхаа хурлаар хэлэлцээд эцсийн шийдвэр гаргасан. Ерөнхийлөгч ч хориг тавьсан.Тиймээс тэр нэмэлт хүчингүй.Ийм байхад 2000 оны 12 сарын 14-нд хүчингүй болгосон нэмэлтийг тэр чигээр нь УИХ-аар баталсан. Тиймээс УИХ өөрөө ҮХ-иа зөрчсөн.</p> <p>-Үндсэн хуулийг *хольсны* долоон жилийн ойг тэмдэглэлээ...</p> <p>ӨН, 2007-01-15, №011/2969/</p> <p>/Ерөнхийлөгч асан П.Очирбат,гавьяат хуульч Б.Чимид нартайхийсэн ярилцлага</p> <p>2) МУ-ын ҮХ-ийн нэмэлт, өөрчлөлтийг УИХ баталсан ба Ерөнхийлөгчийн хоригийг УИХ хүлээж авсангүй.Энэ асуудлыг тойрч үүссэн маргааны талаархи ҮХЦ-ийн шийдвэр хараахан гараагүй байна.МУ-ын ҮХ-д оруулсан нэмэлт,өөрчлөлтийн агуулга, арга хэлбэр нь улс төрийг улам бүр хурцатгасан төдийгүй Монголын төрд хямралт байдлыг үүсгэж, улс төрийн ноцтой үр дагаварт хүргэж болзошгүй болоод байна.</p>	<p>5/ МУ Ерөнхийлөгчийн эрх хэмжээг нэмэх эсхүл хязгаарлахад чиглэсэн заалтыг ҮХ-д оруулахдаа аль алинд нь туйлын болгоомжтой хандах хандах нь чухал байна.Төсөлд байгаа МУ-ын Ерөнхийлөгчийн эрх хэмжээг хязгаарлахад чиглэсэн 39.2 дахь хэсэгт орсон нэмэлт, 33.1 дэх хэсгийн 2-т орох өөрчлөлтийг хасахын зэрэгцээ Ерөнхийлөгчийн эрх хэмжээг нэмэгдүүлэхээр заасан 22.2 дахь хэсэгт оруулах нэмэлтийг нэгэн адил хасах шаардлагатай гэж үзэж байна.</p> <p>-ҮХЦ нэмэлт, өөрчлөлтийн эсрэг байна.</p> <p>(ҮХЦ-ийн гишүүд: ҮХЦ-ийн дарга Н.Жанцан,Гишүүд:Ж.Болдбаатар,Д.Чилхаажав, Ж.Бямбажав,Ж.Амарсанаа,В.Удвал, Н.Чинбат)</p> <p>-ӨН,2000-12-13, № 289</p>

		<p>3/ ҮХ-ийн тулгуур үзэл санаа, зарчмууд түүний дотор эдүгээ нэгэнт төлөвшиж эхэлсэн, төрийн эрх мэдлийн тэнцвэртэй хуваарилалтийг доголдуулж байна. Ийм эгзэгтэй өөрчлөлтийг зөвхөн парламентын намуудын удирдлагын хүрээнд яаруу давчуу шийдвэрлэсэн нь улс төрийн хувьд хөнгөн гоомой, ҮХ-ийг өөрийн нь зөрчсөн алхам боллоо гэж үзэхээс өөр аргагүй.</p> <p>4/ Өнөөгийн УИХ-д төрийн мэргэн ухаан, алсыг харсан төвшин нуруутай, төв тулхтай бодлого, улс төрийн үйл ажиллагааны соёл яах аргагүй дутагдаж байдгийн нэгэн тод илрэл боллоо.</p> <p>-МАХН-ын гишүүд, судлаачид уриалга гаргав. Тэд ҮХ-д оруулсан өөрчлөлтийг ҮХ-ийг өөрийг нь зөрчсөн алхам боллоо гэж үзэж байна.</p> <p>-ӨН, 2000-01-22, № 42</p>	<p>6/ Аль ч ангийн үндсэн хуульд Үндсэн хуульд яаран сандран гар хүрээд байдаггүй нь нийтлэг жишиг гэлтэй. Үүний тулд тусгайлсан хамгаалалтууд хийж өгдөг ажээ.</p> <p>- Грек, Норвег, Финлянд, Швед зэрэг улсад дараалж сонгогдсон хоёр парламентаар дамжуулан хэлэлцэж байж Үндсэн хуулийг шинээр батлах, нэмэлт өөрчлөлт ор байна.</p> <p>уулах асуудлыг шийддэг</p>
		<p>5) ҮХ-ийн 39.2 дахь хэсэгт оруулах нэмэлт, 33.1 дэх хэсгийн 2-т оруулах өөрчлөлтийн талаар:</p> <p>Хууль санаачлагч ҮХ-ийн 33.1 дэх хэсгийн 2-т өөрчлөлт хийснээрээ өмнө нь энэ хэсэгт байсан “Түүнчлэн Засгийн газрыг огцруулах саналыг УИХ-д оруулах” гэсэн заалтыг МУ-ын Ерөнхийлөгчийн үндсэн бүрэн эрхээс хассан байна. МУ-ын ҮХ хэрэгжсэнээс хойш өнөө болтол огт хэрэгжүүлээгүй энэ заалтыг МУ-ын хэд дэх Ерөнхийлөгч хэний ЗГ-ын үед хэрэгжүүлэхээс болгоомжилж одоо ҮХ-иас хасаж байгаа нь ойлгомжгүй байна. ЗГ-ыг огцруулах эсэх эцсийн шийдвэрийг Парламент өөрөө гаргаж байгаа манай орны нөхцөлд уг заалтыг ҮХ-иас яаравчлан хасах шаардлагагүй гэж үзэж байна.</p> <p>-ҮХЦ нэмэлт, өөрчлөлтийн эсрэг байна.</p> <p>(ҮХЦ-ийн гишүүд: ҮХЦ-ийн дарга Н.Жанцан, Гишүүд: Ж.Болдбаатар, Д.Чилхаажав,</p> <p>Ж.Бямбажав, Ж.Амарсанаа, В.Удвал, Н.Чинбат)</p> <p>-ӨН, 2000-12-13, № 289</p> <p>6/ Ерөнхийлөгч түмний өмнө хүлээсэн үүргээ биелүүлж хуулиар олгосон эрхээ эдлэн хориг тавив. Хоригийг хүлээн авах эр зориг, ердийн ухамсар энэхүү Их хуралд байсангүй. Харин Ерөнхийлөгчийг үндсэн хуульд хориг тавих эрхгүй гэж зарим гишүүн мэдэмхийрч, хориг тавьсаны нь төлөө Ерөнхийлөгчийг үндсэн хуулийн цэцэд өргөн мэдүүлж байдаг цагаандаа гарчихсан гишүүн ч байдаг байна. Ийм Парламент зөвхөн монголд л байж дахин будилаан тарилгүй шиг байж байгаад энэ хавар хугацаагаа дуусгах болтугай.</p> <p>7/ Харин иргэн би Монгол Улсын Үндсэн хуулийг нүд цавчилгүй хамгаалж өмгөөлж байх үүргээ биелүүлж чадаагүй нь төлөө Улсын Ерөнхийлөгч Н.Багабандийг Үндсэн хуулийн цэцэд өгмөөр байна.</p> <p>-Харин Н.Багабандийг Үндсэн хуулиа хамгаалж чадаагүйнх нь төлөө Цэцэд өгмөөр байна.</p> <p>-ӨН, 2000-01-31-28</p>	<p>- Сонгуулийн бүрэн эрхийн хугацааны сүүлчийн чуулганаар Үндсэн хуультай холбоотой асуудлыг авч хэлэлцэхгүй нь нийтлэг зүйл гэж хэлж болно.</p> <p>- Гэтэл Дани зэрэг оронд Үндсэн хуулийг парламентаар хэлэлцэж баталсны дараа зургаан сарын дотор ард түмний санал асуулга явуулж, сонгогчдын 40 %-ийг дэмжлэг авбал монарх батламжлан сая мөрдөж эхэлдэг аж. Иймэрхүү жишгийг Ирланд, Испани, Франц зэрэг орнууд дагадаг.</p> <p>- Харин Франц Улсан ерөнхийлөгч Парламентаар хэлэлцүүлэхээр шийдвэрлэж, парламентын гишүүдийн 3-ний 5-ын санал авсан бол референдумаар санал хураалгахгүй байж болдог онцлогтой.</p> <p>- Сонгогчдын санал асуулгаар Үндсэн хуулиа баталдаг улс ч бий. Сенегал 1963 онд, Гамби, 1970 онд, Камерун, Филиппин 1972 онд Үндсэн хуулиа ийм зарчмаар баталжээ.</p> <p>-Харин Н.Багабандийг Үндсэн хуулиа хамгаалж чадаагүйнх нь төлөө Цэцэд өгмөөр байна.</p> <p>-ӨН, 2000-01-31-28</p>

7.	<p>39-2 “МУ-ын Ерөнхий сайд ЗГ-ын бүтэц, бүрэлдэхүүн, түүнд өөрчлөлт оруулах саналаа Ерөнхийлөгчтэй зөвшилцөн УИХ-д өргөн мэдүүлнэ.</p> <p>Ерөнхий сайд уул асуудлыг Ерөнхийлөгчтэй 7 хоногийн дотор зөвшилцөж чадаагүй бол УИХ-д өөрөө өргөн мэдүүлнэ.”</p>	<p>1/ УХ-ийн 33.1 дэх хэсгийн 2-т оруулах өөрчлөлтийн талаар: УХ-ийн нэмэлт оруулахаар төсөлд тусгасан 39.2 дахь хэсгийн заалт нь үндсэндээ УХ-д байгаа өмнөх заалтаа бүрэн үгүйсгэсэн байна. Тухайлбал, Ерөнхий сайд нь төрийнхөө тэргүүнд саналаа тулган 7 хоногт зөвшилцөөгүй тохиолдолд УИХ-д өөрөө өргөн барьж байхаар болжээ.МУ-ын Ерөнхийлөгч төрийн тэргүүн болохынхоо хувьд гүйцэтгэх эрх мэдлийн бүтэц, бүрэлдэхүүнийг тодорхойлоход голлох үүрэгтэй оролцох нь түүний үүрэг байх ёстой.</p> <p>Энэ нэмэлтээр Ерөнхийлөгч МУ-ын Төрийн тэргүүний хувьд ЗГ-ын бүтэц, бүрэлдэхүүн түүнд өөрчлөлт оруулах асуудалд Ерөнхий сайдтай санал зөрсөн тохиолдолд өөрийн саналаа тусгуулах боломж үндсэндээ хаагдсан.</p> <p>-УХЦ нэмэлт, өөрчлөлтийн эсрэг байна. (УХЦ-ийн гишүүд:УХЦ-ийн дарга Н.Жанцан,Гишүүд:Ж.Болдбаатар,Д.Чилхаажав, Ж.Бямбажав,Ж.Амарсанаа,В.Удвал, Н.Чинбат) -ӨН, 2000-12-13, № 289</p>	<p>1/ УХ-д тусгагдсан агуулгаараа “зөвшилцөх” хэмээх ойлголт нь төрийг хямралгүй байлгах үндэс мөн.Энэ утгаараа зөвшилцөх нь тэдний үүрэг байх ёстой. Харин 7 хоногийн хугацаа тавьж, нэг нь нөгөөгөө үл тоомсорлох нь төрийг хямрал руу түлхэх аюултай.Үүгээрээ энэ заалт УХ-ийн 30.1 дэх хэсгийн “МУ-ын Ерөнхийлөгч бол төрийн тэргүүн. Монголын ард түмний эв нэгдлийг илэрхийлэгч мөн” гэсэн заалттай зөрчилдөж байна.</p> <p>-УХЦ нэмэлт, өөрчлөлтийн эсрэг байна. (УХЦ-ийн гишүүд:УХЦ-ийн дарга Н.Жанцан,Гишүүд:Ж.Болдбаатар,Д.Чилхаажав, Ж.Бямбажав,Ж.Амарсанаа,В.Удвал, Н.Чинбат) -ӨН, 2000-12-13, № 289</p>
8.	<p>67 “Үндсэн хуулийн цэцийн шийдвэр гармагцаа хүчин төгөлдөр болно.”</p>	<p>1)П.Очирбат: УХ-ийн өөрчлөлтийн асуудлаар УХЦ дунд суудлынхаа хурлаар буруу гэсэн шийдвэр гаргасан. Хуулиараа 15 хоногийн дотор УИХ хариу өгөх ёстой байтал хэдэн сар өнгөрсөн.11 сарын 30-нд дахин их суудлынхаа хурлаар хэлэлцээд эцсийн шийдвэр гаргасан.</p> <p>-Үндсэн хуулийг *хольсны* долоон жилийн ойг тэмдэглэлээ... ӨН, 2007-01-15, №011/2969/ /Ерөнхийлөгч асан П.Очирбат,гавьяат хуульч Б.Чимид нартай хийсэн ярилцлага</p>	
9.	<p>68-1 “УХ-д нэмэлт, өөрчлөлт оруулах санаачилгыг хууль санаачлах эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтан гаргах бөгөөд саналыг УХЦ УИХ-д өргөн мэдүүлж болно</p>	<p>1) 68-1 тухайлбал Ерөнхийлөгч,УИХ-ын гишүүн,ЗГ гаргаж саналыг УХЦ УИХ-д мэдүүлэх эсвэл ард нийтийн санал асуулгаар явуулах тухай УХ-д заасан байгаа.Гэтэл нэмэлт өөрчлөлтийг УИХ-ын гишүүн ч гэсэн Парламентад суудалтай намуудын дарга нар санаачилж байгаа нь намын онц эрхийг бий болгож буй мэт.</p> <p>- Өөр хуулиуд байсаар байтал Үндсэн хуулиа хөндөх гэх юм: Засгийн газрын төлөө бүү өрсөлдөөч, цаг нь ирэхээр хүн нь олдоно. 1999-12-24, № 299 Б.Лигдэн</p> <p>3) 68.1-р заалтыг дэлгэрүүлж, нэмэлт тодотгол хийсэн органик хууль,албан ёсны тайлбар үгүй нөхцөлд ямарч зөрчил, дур зоргын асуудал алхам хийгдэж болох талтай ч энэ талаарх жишээ,туршлага болсон Францын УХ-ийн Зөвлөлийн тогтсон жишиг бидний мөрдөх,дагах ёстой үзэл баримтлал, үлгэр дууриал байх учиртай.Мэргэжлийн улс төрчид, хуульчид маргаж болохгүй юм.</p> <p>-МУ-ын Үндсэн хуулийн 68-р зүйлийн 1-р заалтыг учир утга. 2000 оны 2-24, №044/897/ Д.Чулуунжав /Улс төр судлаач/</p>	

		<p>4) Ж.Бямбажав: Үндсэн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах талаар УИХ-аас гаргасан тусгай журам бий юу?</p> <p>-Д.Лүндээжанцан: -Тийм тусгай журам байхгүй. Тэгэхдээ нийт гишүүдийн 75-аас дээш %-ийн саналаар нэмэлт өөрчлөлтийг батална гэдэг бол чамлахааргүй өндөр босго.</p> <p>5) Д.Чулуунжав: Үндсэн хуулийг хэлэлцэн баталсан АИХ сум, дүүрэг бүрийн төлөөлөлтэй болсон. Иймд бүрэлдэхүүнээр баталсан хуульд гар хүрэхдээ их бэлтгэлтэй, өөрөөр хэлбэл тусгай журмаар хэлэлцэх ёстой байсан.</p> <p>Н.Жанцан: Үндсэн хуульд оруулах нэмэлт өөрчлөлтийг хэлэлцэх, батлах тусгай журам байхгүй тохиолдолд УИХ-ын хуралдааны дэгийн тухай гэх мэт хуулийг мөрдөх ёстой юу?</p> <p>6/ Д.Лүндээжанцан: Мөрдөх ёстой.</p> <p>Н.Жанцан: Тийм бол УИХ-ын хуралдааны дэгийн тухай хуулийн 40-р зүйлд тухайн асуудлыг хэлэлцэхээс 7 хоногийн өмнө гишүүдэд тараана ...төслийн талаархи санал дүгнэлтийг Засгийн газар болон холбогдох бусад байгууллагаас авна гэсэн заалт бий. Үүнийг мөрдөөгүйн учир юу вэ?</p> <p>7/ Д.Лүндээжанцан: Бүлэг тус бүр дээрээс хэд хэдэн удаа хэлэлцээд 64 гишүүн нь уг төслийг санаачилж, хүлээн зөвшөөрч гарын үсэг зурсан тохиолдолд бусад хуулийн адил энэхүү журмыг заавал баримтлах шаардлагагүй гэж үзэцгээсэн.</p> <p>В.Удвал: 64 гишүүн төслийг нь санаачилсан юм гээд түүнийг хэлэлцэлгүй шууд баталдаг хуулийн ямар заалт байна вэ?</p> <p>8/ Д.Лүндээжанцан: Уг төслийн нэгэнт нь урьд ярилцаж тохироод хэлэлцсэн бол түүнийг хэлэлцэх үед гишүүд заавал уг хэлэх шаардлагагүй шүү дээ. Олон хүн уг хэлээгүй болохоор Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт өөрчлөлтийг ажил хэрэгч бусаар хэлэлцсэн гэж үзээд байх шиг байна.</p> <p>Д.Дэмбэрэлцэрэн: Үндсэн хуулийн албан ёсны тайлбар байхгүй байгаа нөхцөлд УИХ-ын баталсан хууль, Цэцийн гаргасан дүгнэлт нэг ёсны тайлбар болж байдаг гэж би ойлгодог. Тэгвэл Үндсэн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах тухай асуудлыг хэлэлцсэн чуулганы протоколыг мөн тайлбарлаж байгаа баримт бичиг гэж үзэж болох уу?</p> <p>9/ Д.Чулуунжав: Албан ёсны тайлбар гэж үзэж болохгүй. Ер нь хуулийн бүтээдэг хэрэглэдэг байгууллага тайлбар гаргах ёсгүй. Энэ үүднээс авч үзвэл Цэцийн шийдвэрийг л тайлбарын ач холбогдолтой гэж үзэж болох юм.</p> <p>10/ С.Нарангэрэл: Протокол нь түүхэн ямар нөхцөлд уг хууль батлагдав гэдгийг мэдэхэд тус болно.</p> <p>11/ А.Ганбаатар: Хэлэлцүүлэгийн үед гишүүдийн гаргасан санал хожмоо их ач холбогдолтой байдаг учраас протокол нь баримт нотолгоо болно.</p> <p>Н.Жанцан: Үндсэн хуульд намын аргаар өөрчлөлт хийлээ гэснээ тайлбарлна уу?</p>	<p>1) Тэгвэл минийхээр хамгийн гол баримтлах зарчим бол 68.1-д “ҮХ-д нэмэлт, өөрчлөлт оруулах санаачилгыг хууль санаачлах эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтан гаргах бөгөөд саналыг ҮХЦ УИХ-д өргөн мэдүүлж болно” гэсэн заалт юм.</p> <p>-УИХ-ынхан “болно” гэсэн үгээр тоглох л үлджээ: Ерөнхийлөгчийн алдааг ашиглах нь ашиглав бололтой.</p> <p>-ӨН, 2000-01-06 №04/857/ Б.Лигдэн</p>
--	--	--	--

		<p>12/ Н.Баасанжав: Нам эвслийн бүлгүүд дээрээ урьдчилан ярьж тохирчихоод гарын үсэг зурчихаад чуулган дээр бараг шууд баталчихсан.УИХ үйл ажиллагаа явуулах гол хэлбэр нь чуулган шүү дээ.Гарын үсэг зурж асуудлыг шийдэх ёсгүй.</p> <p>-УИХ-ын баталсан хууль ҮХ-ийг зөрчсөн гэж Цэц үзлээ. И.Ринчинханд -ӨН, 2000-03-16, №62</p> <p>13) ҮХ-ийн 68-р зүйлийг "...саналыг ҮХЦ УИХ-д өргөн мэдүүлж болно" гэж заасан. Гэтэл УИХ энэ удаа ҮХ-д нэмэлт өөрчлөлт оруулахдаа ҮХЦ саналаа гаргах эрхийг цаг хугацаагаар хавчиж,эдлүүлэх ямарч ч боломжгүй болгож ҮХ-ийг зөрчсөн.Түүнчлэн Ерөнхийлөгчтэй зөвшилцөлгүй түүнээс санал авалгүй, орон нутагт томилолтоор явж байхад нь ар хударгаар нь ҮХ-д өөрчлөлт оруулсан явдал нь ҮХ-ийн 30.1 дэх хэсэгт заасан заалтыг зөрчсөн.</p> <p>- МУ-ын ҮХЦэцэд,ҮХ-д нэмэлт өөрчлөлт оруулсантай холбогдуулж Монголын өмгөөлөгчдийн Холбооны ерөнхийлөгч,хуульч С.Нарангэрэл ҮХЦ-д хандсан байна. /1999.12.25./ -ӨН, 2000-01-03,№1/854</p>	
10.	<p>68-2 Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах асуудлаар Улсын Их Хурлын гишүүдийн гуравны хоёроос доошгүйн саналаар ард нийтийн санал асуулга явуулж болно.</p>	<p>1)ҮХ-ийн 68-р зүйлийн 2 дахь заалтын "болно" гэдгээр халхавчлан УИХ, ард нийтийн санал асуулга авах зориг байхгүй. Нэгэн иргэний бичсэн "Парламентын түрэмгийлэл" гэдэг нь ортой ч юм шиг.</p> <p>-УИХ-ынхан "болно" гэсэн үгээр тоглох л үлджээ: Ерөнхийлөгчийн алдааг ашиглах нь ашиглав бололтой.</p> <p>ӨН, 2000-01-06 №04/857/ Б.Лигдэн</p>	
11.	<p>69-1 Үндсэн хууль, түүнд оруулах нэмэлт, өөрчлөлтийг Улсын Их Хурлын нийт гишүүний дөрөвний гурваас доошгүйн саналаар батална.</p>	<p>1) ҮХ-ийн 68, 69-р зүйлд МУ-ын ҮХ-д нэмэлт өөрчлөлт оруулах тухай 6 заалтын эхний 2 нь ямар процедураар эхлэх, дараагийн 4 нь хэрхэн батлах, яаж дагаж мөрдөх тухайд холбогдох юм шиг байна.</p> <p>УИХ 69-р зүйлийн 1-ээр бүх асуудлыг шийджээ.</p> <p>Энгийн логигоор "мэдүүлнэ" гэж яагаад идэвхтэй хэлсэнгүй вэ, бас "мэдүүлж болно" гэж яагаад идэвхгүй хэлж байна вэ гэдэг асуулт гарах нь.Харсаар байтал Санаачилгыг гурван субъект гаргах нь, саналыг Цэц УИХ-д өргөн мэдүүлж болох нь.</p> <p>-УИХ-ынхан "болно" гэсэн үгээр тоглох л үлджээ: Ерөнхийлөгчийн алдааг ашиглах нь ашиглав бололтой.</p> <p>-ӨН,2000-01-06 №04/857/ Б.Лигдэн</p> <p>2) Цэцийн гишүүн Ж.Амарсанаа маргаан үүсгэн хянан шалгасны хувьд үндсэн илтгэлийг тавив. Түүний илтгэлээс үзвэл иргэн -С.Нарангэрэл өргөдөлдөө өнгөрсөн оны 12 сарын 24-нд ҮХ-д оруулсан өөрчлөлт нь ҮХ-ийн 3.1. дэх,16.16 дахь ,68.1дэх,69.1 мөн 30.1 заалтуудыг тус тус зөрчсөн гэж үзсэнбайна.</p>	

		<p>Н.Жанцан: Үндсэн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах асуудлыг хэлэлцэхэд УИХ-ын 76 гишүүн бүрэн бүрэлдэхүүнээрээ байх ёстой гэж та үзэж байна уу?</p> <p>3) С.Нарангэрэл: Үндсэн хуулийн 69-р зүйлийн 1-д нэмэлт өөрчлөлт оруулахдаа нийт гишүүдийн 4-ний 3-аас доошгүй нь (энэ нь 57 гишүүн гэсэн үг) зөвшөөрснөөр батална гэж байгаа. Нийт гишүүд гэдгийг УИХ-ын 76 гишүүн бүрэн байх ёстой гэж ойлгодог. Гэтэл санал хураалтад ердөө 61 гишүүн оролцсон.</p> <p>-УИХ-ын баталсан хууль ҮХ-ийг зөрчсөн гэж Цэц үзлээ. И.Ринчинханд -ӨН, 2000-03-16, №62</p>	
12.	<p>25-2 -ын....</p> <p>4. Улсын Их Хурлын бусад бүрэн эрх, зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны журмыг хуулиар тогтооно.</p>	<p>1) УИХ-ын чуулганы болон Байнгын хорооны хуралдааны хүчинтэй байх ирцийн хувийг ердийн олонхи болгох санал юм. Үүнээс үзвэл, 76 гишүүний 39 нь хуралдаанд оролцож, хэрэв хууль батлахад ердийн олонхи болбол 20 нь хууль хэлэлцэн батлаж гаргаад байх нь. Энэ нь УИХ-ын гишүүдийн бараг дөрөвний нэг нь гэсэн үг.</p> <p>2/ Монголын Парламент заримынх нь үздэгээр шинэ гэгддэг. Шинэ тусмаа хууль тогтоох туршлага төдийлөн суугаагүй нөхцөлд иймэрхүү байдлаар ажиллавал хуулийг лоббидох боломж их гарна. Гэхдээ саналд хууль хэлэлцэн батлах хувийг хэлээгүй байгаа нь эрхбиш дийлэнх олонхи гэсэн ойлголт хэвээр байхыг үгүйсгэхгүй. Тэгвэл 39 гишүүний 27 нь санал өгнө гэсэн үг. Дээр дурьдсан бүхнээс үзэхэд ҮХ-д бусад хууль, дотоод журмаар зохицуулж болохоор ийм гол биш зүйлийг түрээ барин өөрчлөлт оруулах гээд байх нь ийм том намууд, ийм том удирдагчдын сонирхлыг чухам юу татаад байна вэ? гэсэн зүй ёсоор гарна биз дээ. Энэ Парламент ядаж хугацааныхаа дунд үед асуудлыг тавиад чуулганаараа ёс журмаар нь хэлцэх ёстой гэсэн бол өөр хэрэг. Ер нь их дуулгаваргүй Парламент л даа.</p> <p>-Өөр хуулиуд байсаар байтал Үндсэн хуулиа хөндөх гэх юм:</p> <p>Засгийн газрын төлөө бүү өрсөлдөөч, цаг нь ирэхээр хүн нь олдоно.</p> <p>1999-12-24, № 299 Б.Лигдэн</p>	<p>1) Энэ 7 нэмэлт нь ҮХ-ийн “УИХ-ын бусад бүрэн эрх, зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны журмыг хуулиар тогтооно” гэсэн 25-2 дахь хэсгийн 4 дэх заалтад хамааруулан жич буюу хэвшиж сурснаар нь бусад хуулиар зохицуулж болох асуудал юм. Б.Чимидтэй санал нэг байна.</p> <p>2/ Аль нь амьдралд илүү тохирох тухай асуудлыг УИХ бусад хуулиар туршиж байж нягтлан судлаад дараа нь шалгарсан тэр механизмгүйг ҮХ-даа суулгаж өгөх хэрэгтэй.</p> <p>3/ Нөгөө 3 нэмэлтийн тухайд УИХ-тай холбоотой асуудлыг заавал ҮХ хөндөхгүйгээр УИХ-ын болон Дэгийн тухай, бусад хуулиар зохицуулж бас болох юм.</p> <p>-Өөр хуулиуд байсаар байтал Үндсэн хуулиа хөндөх гэх юм:</p> <p>Засгийн газрын төлөө бүү өрсөлдөөч, цаг нь ирэхээр хүн нь олдоно.</p> <p>1999-12-24, № 299 Б.Лигдэн</p>
13.	<p>66-1 Үндсэн хуулийн цэц нь Үндсэн хуулийг зөрчсөн тухай маргааныг иргэдийн өргөдөл, мэдээллийн дагуу өөрийн санаачилгаар буюу Улсын Их Хурал, Ерөнхийлөгч, Ерөнхий сайд, Улсын дээд шүүх, Улсын ерөнхий прокурорын хүсэлтээр хянан шийдвэрлэнэ.</p>	<p>1) Д.Сугар /УИХ гишүүн/: Цэц бол ҮХ-ийн биелэлтэд дээд хяналт тавих эрхтэй, түүнийг чандлан сахиулах баталгаа болохынхоо хувьд өөрийн эрх мэдлийн хүрээнд зөв шийдвэр гаргасан. Энэ шийдвэр эцсийн бөгөөд хүчин төгөлдөр учир бид биелүүлэх үүрэгтэй. Хамгийн гол нь төрийг хямруулалгүйгээр зохицуулах олон гарц бий. Уг шийдвэрийг гэмт хэрэг гэж тооцохын тулд Эрүүгийн хуульдаа шинэ зүйл анги нэмэх болох байх.</p> <p>-ҮХЦ гэмт хэрэг үйлдсэн үү? Ярилцлага, 2000-12-01, №279</p>	

		<p>2)Д.Солонго: МУИС-ийн ХЗДС-ийн багш: ҮХЦ-ийн шийдвэр парламентын *санаанд* тэр бүр нийдэггүй нь дэлхий дахинд нийтлэг ажиглагддаг зүйл.Мөн ЗГ-ын үйл ажиллагаанд хяналт тавих явдал нэг үүрэг нь болсон манай ҮХЦ-ийн бүрэлдэхүүнд ЗГ-ийн 2 агентлагийн захирал байж л байна шүүдээ.Энэ бол маш буруу.Цэцийн шийдвэр төрийг хямрал руу түлхэж байна гэж үзээд *гэмт хэрэг* гэснийг нь би хувьдаа буруутгахгүй.</p> <p>-ҮХЦ гэмт хэрэг үйлдсэн үү?Ярилцлага, 2000-12-01,№279</p> <p>3) - Иргэн Н.Хайдав УИХ-ыг ҮХЦ-д олгосон онц эрхэд халдаж,ҮХ-д өөрчлөлт хийхдээ Цэцийн оролцоог хайхраагүй гэжээ.</p> <p>4/ Иргэн Н.Баасанжав ҮХ-д намын аргаар өөрчлөлт оруулсан гэсэн байр суурьтай байв.</p>	<p>2)Д.Солонго: МУИС-ийн ХЗДС-ийн багш: Дашрамд хэлэхэд дэлхийн улс орнууд ҮХ-ийнхаа эх баримт бичигт гар хүрэхээс ихэд болгоомжилдог.Өөр бусад хуульд өөрчлөлт оруулах, тайлбар хийх зэргээр зохицуулах олон аргыг хэрэглэдэг. ҮХ-ийн тухайд *Амьд хууль* гэсэн нэр томъёог ч хэрэглэдэг.</p> <p>-ҮХЦ гэмт хэрэг үйлдсэн үү?Ярилцлага, 2000-12-01,№279</p>
14.	<p>66-2 Хууль, зарлиг, Улсын Их Хурал,... бусад шийдвэр, Үндсэн хуульд нийцээгүй гэж Үндсэн хуулийн цэц шийдвэр гаргавал зохих хууль, зарлиг, батламж, шийдвэр хүчингүй болно.</p>	<p>1) ҮХ-ийн нэмэлт өөрчлөлт нь ҮХ зөрчсөн эсэх тухай асуудлыг Цэц хэлэлцээд “Үндсэн хууль зөрчсөн” гэсэн 03 тоот дүгнэлтийг 2000-3-15-ны өдөр гаргасан.Үүнийг нь УИХ 15 хоногийн дотор хэлэлцэж “зөвшөөрнө”, “зөвшөөрөхгүй” гэсэн 2 шийдвэрийн аль нэгийг гаргах байсан боловч 100 хоногийн дараа хэлэлцсэн.Олонхи гишүүдийн дэмжсэнээр “ҮХЦ нь өөрийн бүрэн эрхэд үл хамаарах асуудлаар дүгнэлт гаргасан учир ҮХЦ-ийн 03 тоот дүгнэлтийг зөвшөөрөх, зөвшөөрөхгүй байх талаар ямар нэгэн шийдвэр гаргах боломжгүй” гэж УИХ үзэв.</p> <p>-Цэц бүрэн эрхдээ үл хамаарах асуудлаар дүгнэлт гаргасан гэж УИХ үзлээ.</p> <p>Ц.Нямдорж: УИХ Цэцийн дүгнэлийг биш ҮХЦ-ийн бүрэлдэхүүнийг авч хэлэлцэх шаардлагатай.</p> <p>Ярилцсан Д.Оюун-Эрдэнэ.</p> <p>2000-7-29, №175</p> <p>2) ҮХ-д өөрчлөлт оруулах саналыг УИХ дахь МАХН-ын бүлэг санаачлан Парламентын хуралдаанд яаравчлан оруулж,дөчин хэдхэн хором хэлэлцэн шийдвэр гаргуулсан.Эрхэм гишүүдийн энэхүү шийдвэр нь олон түмний дургүйцлийг хүргэж,маргаан ҮХЦ-д хүрч,Цэц хянан хэлэлцээд шийдвэрээ гаргалаа.</p> <p>-УИХ дахь МАХН-ын бүлэг ҮХ-д өөрчлөлт оруулахаар хэлэлцсэн протокол.</p> <p>-ӨН,2000-03-21,№66</p> <p>3) С.Нарангэрэл: УИХ-ын 1999 оны 12-24нд баталсан ҮХ-ийн нэмэлт өөрчлөлт нь дараах хуулийн заалтуудыг ноцтой зөрчсөн учраас хүчингүй болгож өгөхийг хүсэж, ҮХЦэцэд хандлаа.</p> <p>ҮХ-ийн 3.1 дэх заалтыг ноцтой зөрчсөн.</p> <p>УИХ-ын дарга Гончигдорж өргөн барьж,1 гишүүнээс бусад нь санал гаргалгүй яаран ахар богино хугацаанд баталсан бөгөөд эл асуудал чуулганы энэ удаагийн хэлэлцэх хэргийн төлөвлөгөөнд тусгагдаагүй байсан.</p> <p>4) 23-р зүйлийн 1 дэх хэсгийн заалтыг ноцтой зөрчсөн нь дараах байдлаар нотлогдсон.</p> <p>5) УИХ-д суудалтай намууд нийт иргэд,улсын ашиг сонирхол,үндэсний эрх ашгийг бүрэн төлөөлж чадахгүй байгаа.</p>	<p>4) УИХ-д суудалтай зөвхөн 3 намд ҮХ-ийн нэмэлт оруулах эрх байгаа гэж үзсэн нь өрөөсгөл.Дээд шүүхэд бүртгэлтэй 20 шахам улс төрийн нам хэлэлцэж зөвшилцөлд хүрэх ёстой.</p>

		<p>6) ҮХ-д яаран сандран "хуйвалдааны" замаар өөрчлөлт оруулсан нь ҮХ-ийн 16.9 дэх хэсгийн заалтыг ноцтой зөрчсөн.</p> <p>7) ҮХ-д нэмэлт өөрчлөлт оруулах тухай төслийг иргэд сонгогчдод шүүн тунгаах ямарч боломж олгохгүйгээр УИХ-д хэлэлцэж баталсан нь 16.16-р заалтыг ноцтой зөрчсөн.</p> <p>8) ҮХ-ийн 69.1 дэх заалтыг ноцтой зөрсөн. Учир нь ҮХ-ийн 21.1-д заасан "УИХ 1 танхимтай, 76 гишүүнтэй байна" гэж заасан. Гэтэл энэ удаагийн УИХ хичнээн гишүүнтэй болсон, хэдэн гишүүн санал хураалтад оролцсоноос үзэхэд тодорхой болж байна.</p> <p>9) ҮХ-ийн 68-р зүйлийг "....саналыг ҮХЦ УИХ-д өргөн мэдүүлж болно" гэж заасан. Гэтэл УИХ энэ удаа ҮХ-д нэмэлт өөрчлөлт оруулахдаа ҮХЦ саналаа гаргах эрхийг цаг хугацаагаар хавчиж, эдлүүлэх ямарч ч боломжгүй болгож ҮХ-ийг зөрчсөн. Түүнчлэн Ерөнхийлөгчтэй зөвшилцөлгүй түүнээс санал авалгүй, орон нутагт томилолтоор явж байхад нь ар хударгаар нь ҮХ-д өөрчлөлт оруулсан явдал нь ҮХ-ийн 30.1 дэх хэсэгт заасан заалтыг зөрчсөн.</p> <p>- МУ-ын ҮХЦ-ээд, ҮХ-д нэмэлт өөрчлөлт оруулсантай холбогдуулж Монголын өмгөөлөгчдийн Холбооны ерөнхийлөгч, хуульч С.Нарангэрэл ҮХЦ-д хандсан байна.</p> <p>/1999.12.25./</p> <p>-ӨН, 2000-01-03, №1/854</p>	
15.	<p>20-р зүйл "УИХ бол төрийн эрх барих дээд байгууллага мөн бөгөөд хууль тогтоох эрх мэдлийг гагцхүү УИХ-д хадгална"</p>	<p>1) Шинэ ҮХ төрийн тогтолцоог бүхэлд нь эрхийн үүднээс ардчилж, ард түмэн, үндэстний эрх төгөлдөр байдлыг хангасан эрх барих дээд байгууллага болж чадаагүй юм. Энэ нь ҮХ-ийн үзэл санаа, мөн чанарыг ойлгоогүй, түүнийг зөвхөн улсын гол хууль гэж үздэг хуульчийн нүдээр харж байсан, нөгөө талаар дагуулийн дэглэм ноёрхож байх үед ҮХ-ийг бараг Хөгжлийн мөрийн хөтөлбөр мэт ойлгодог сэтгэлгээнээс бүрмөсөн ангижраагүй байсны уршиг болов уу.</p> <p>2) Түүнээс гадна ҮХ-ийн "Их цааз" төсөл харьцангуй дэвшилттэй үзэл санааг агуулж байсан боловч АИХ-аар батлагдахдаа энэ шинжээ ихээхэн алдсан нь тухайн АИХ-ын Депутатуудын бүрэлдэхүүн, боловсрол, чадвараас шалтгаалсан бизээ. Эдгээр хүчин зүйлээс шалтгаалан МУ-ын ҮХ-д ҮХ-ийн хамгийн гол үзэл санаа болох ҮХ бол дээд эрх, эрх барих дээд байгууллага байх ёстой зарчим тодорхой тусгагдаж чадаагүй.</p> <p>3) ҮХ-д "УИХ бол төрийн эрх барих дээд байгууллага мөн бөгөөд хууль тогтоох эрх мэдлийг гагцхүү УИХ-д хадгална" гэж тогтоосон нь ҮХ-ийн үзэл санааг зөрчиж байгаа төдийгүй тэр нь ҮХ-иар тогтоож хязгаарласан хууль тогтоох эрх мэдлийг бус, ерөөс хууль тогтоох эрх мэдлийг эдэлж байгаагаараа парламент бус, харин онцгой хууль тогтоох эрх мэдлийг хадгалсан төрийн эрх барих дээд байгууллага болж хувирчээ.</p> <p>-ҮХ-ийн үзэл санаанд гажуудал их бий.</p> <p>-ӨН, 1997-01-11, № 008/046/</p> <p>МУИС-ийн багш: Л.Мөнх-Эрдэнэл</p>	<p>1) УИХ-ыг Ерөнхийлөгч тараах шийдвэр гаргах нэмэлтийг Үндсэн хуульд оруулах нь Үндсэн хуулийн 20 зүйлийн "Монгол Улсын Их Хурал бол төрийн эрх барих дээд байгууллага мөн" гэсэн заалттай зөрчилдөж байна.</p> <p>2) -Ерөнхийлөгч зөвшөөрөх эрхгүй зөвхөн уламжлах үүрэгтэй болгож байгаа учир "Ерөнхийлөгчийн санал" гэж нэрлэх үндэсгүй, ингэхлээр Ерөнхийлөгчийн "үндсэн бүрэн эрх-д хамааралгүй болж байна.</p>

	<p>4) Үндсэн хуульд 2000 онд оруулсан долоон өөрчлөлтийг олон хүн шүүмжилдэг.</p> <p>Таныхаар энэ өөрчлөлтийг эерэг ,сөрөг тал нь юу вэ?</p> <p>Монголын төрийг энэ долоон өөрчлөлт бүрэн дампуурсан. Засгийн газар нь УИХ-аа бараг хянах хэмжээнд очсон.Засгийн газар нь зохион байгуулалтайгаар УИХ-ын гишүүддээ авлига өгдөг болсон.Эерэг тал харагдахгүй байна. Тиймээс тэр гайтай долоон заалтын үйлчилгээг хамгийн түрүүнд зогсоох ёстой.</p> <p>Хууль тогтоогч ,гүйцэтгэх засаглалын гишүүн гээд хэн нь мэдэгдэхгүй ,хариуцлага хүлээх чадамжгүй их эрх мэдэлтэн бий болгочихоод байна.</p> <p>5/ 1992 оны Үндсэн хуулийг хэр болсон гэж Та үздэг вэ?</p> <p>1992 онд зах зээлийн эдийн засгийн орчин ,дэлхий дахины нийтлэг хандлагыг мэдээгүй ,ардчиллын утгыг гүйцэд ойлгоогүй нөхцөлд Үндсэн хууль баталсан л даа.Тиймээс нэг харахаар Парламентын нэг бол Ерөнхийлөгчийн засаглалтай ч юм шиг болсон.Гэвч түүнийг тэр хэмжээнд нь мөрдсөн бол ямар нэг хэмжээгээр хяналттай байх байсан.</p> <p>Одоо бол УИХ-ын гишүүн Засгийн газрын гишүүн гэдгээрээ гэдгээрээ бусдадаа дарамт үзүүлж байна.</p> <p>6/ ҮХ-д 20 жил тутамд өөрчлөлт оруулж ирсэн гэдэг.Таны бодлоор одоогийн Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах шаардлага байгаа юу?</p> <p>Өнөөдөр олон хүн төр орлохоор зүтгэж байна,энэ нь тэр хэмжээгээр төрийн удирдлага сарнихын шинж.</p> <p>Эрх зүйн дэглэмийг тогтоох ёстой.УИХ нь төрийн дээд эрхийг барьж бүх асуудлыг хэлэлцэх гээд Засгийн газрын эрх мэдлийг ч булаагаад байна. ҮХ-ийн төрийн тогтолцоог буруу хийснээс Монгол Улсын төрийн байгууламж сүйрэлд орно гэж олон хүн үзэж байна.</p> <p>7/ Тэгэхээр бид гадаад ,дотоод ертөнцийн байдлыг зэрэгцүүлж харах ёстой.Бид үнэхээр сайн ҮХ-тай , төрт ёс зөв явж байгаа бол ард түмний амьдрал дээшилж ,гадаад ертөнцөд Монголын нэр хүнд хоног хоногоор дээшилнэ.</p> <p>8/ Ард түмний санал асуулга явуулж байж шийдэх ёстой.Үүний тулд улс төр,эдийн засаг ,нийгэм дэх одоогийн ҮХ-ийн нөлөөллийн талаар дүн шинжилгээ хийх ёстой. Ардчилсан ҮХ баталснаас хойших олот,амжилтыг дүгнээд түүндээ үндэслээд уг ҮХ-ийн эерэг ,сөрөг талыг ард түмэндээ танилцуулах ёстой.Тэгэхгүйгээр ганцаарчилсан тоглолт хийх хэрээр алдаа гарна.</p> <p>ҮХ-д өөрчлөлт оруулахаар ҮШН-ын боловсруулсан төсөлтэй та танилцсан уу? Засаглалын хэлбэр өөрчлөх,үндэсний үзэлд суурилсан хуультай болох гэх мэт энэ төслийн зарчимтай Та санал нийлж байгаа юу?</p>	<p>4/ Ер нь дэглэмийн хяналтын систем болсон шүүх засаглалыг шударга ажиллуулах бүх нөхцөлийг ҮХ-иар бүрдүүлэх ёстой.Одоо бол Засгийн газар шүүх засаглалаа захирах гээд байна шүү дээ. Уг нь ЗГ-ын гүйцэтгэх үйл ажиллагааны дэглэмд хуулийн хэрэгжүүлэлтээр шүүх засаглал хяналт тавих ёстой.</p> <p>Хуулийг замбараагүй болгосон энэ үйл ажиллагааг яаралтай цуцлахгүй бол цаашаа юунд хүргэж мэднэ.</p> <p>6/ 1992 онд би “Монгол түүхэн уламжлалаа бодоод Ерөнхийлөгчийн засаглалтай улс байх ёстой”гэсэн санал хэлж байсан юм.Ерөнхийлөгч нь Гүйцэтгэх засаглалын тэргүүн бөгөөд төрөө удирддагйх, хууль тогтоох байгууллага нь төрдөө хяналт тавьдаг байх учиртай.Төрийн ажиллах нөхцөл,дэглэмийг УИХ тогтооно.</p> <p>-Ц.Хурц: (Ардчилсан Үндсэн хууль тогтоогчдын Холбооны дэд тэргүүн)</p> <p>Ард түмний саналыг сонсож байж үндсэн хуулийг өөрчлөх ёстой.Ярилцлага. –ӨН, 2010-03-23, №68</p> <p>8/ Дэлхийд системийн анализ гэж бий болсон.Нэг системийг үнэлэхийн тулд 20-30 үзүүлэлт гаргаж, хамаарал, үл хамаарлаас шалтгаалж зөв яваа эсэхийг тодорхойлдог болсон.Ийм системийн анализ хийх эрдэмтэд , залуу боловсон хүчнүүд манайд бий болчихсон.</p>
--	--	--

		<p>9/ Төсөлд зайлшгүй анхаарах авах юм олон байна. Болохгүй зүйл ч байна.Болохыг нь олон талаас нь нягтлан хэлэлцэж ,сайжруулж болно.Энэ төслийг боловсруулахад оюунлаг хүмүүс оролцож ,их ухаан заржээ.Тэгэхээр үүнийг шүүн тунгааж , цаашид боловсруулахад оюунлаг хүмүүс оролцож,их ухаан заржээ.Цаашид үүнийг шүүн тунгааж, цаашид боловсруулах ҮХ-ийн төслийн нэгэн тулгуур материал болгож болно.Зарчмыг нь дэмжиж байгаа.</p> <p>10/ Ерөнхийлөгчийн засаглалыг Та дэмждэг гэлээ.Нэг хүний ноёрхол тогтчих юм биш үү? Манай уламжлалт төрт ёс нь хаант засаглал. Ерөнхийлөгчийг яаж сонгох,ямар үед эгүүлэн татах, ямар үйл ажиллагаа явуулбал дэмжих, эс дэмжих гэх мэтийг хуульдаа тусгаж,зохицуулах ёстой.</p> <p>Монголд хариуцлага алга.Хэн ч ямар ч хэрэг өдүүлсэн бараг хайхрахаа больсон. Ялангуяа УИХ бүр хяналтгүй болсон.Өнөөдрийн УИХ-ын танхимд юу дуртайгаа хийж шийдэж байхад “боль” гэж хэлэх хэн ч алга ,гаргасан шийдвэр нь буруу байхад хариуцлага хүлээх эзэн ч байхгүй.</p> <p>11/ 2000 оны Үндсэн хуулийн өөрчлөлтийг АН,МАХН нийлж хийсэн гэдэг.Одоо энэ хоёр нам эрх барьж байгаа.Тэгэхээр Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах хэцүү юм биш үү.Бас УИХ-ыг тарааж ,үндэсний хувьсгал хийж байж Үндсэн хуулийг өөрчилнө гэж ҮШН үзээд байна.Үндсэн хуульд өөрчлөлт хийхийн тулд заавал хувьсгал хийх ёстой юм уу? Хувьсгал нь юу юм.Монголчууд төрт ёсыг дэндүү сайн мэднэ.Дуулиан шуугиант мөргөлдөөн, тэмцлээр төр тогтоомооргүй байна.Тиймээс ширээний ард сууж хэлэлцээд ард нийтээрээ яриад зохицуулж болно.</p> <p>Бузгай хувьсгал хийлээ гэсэн чинь дээд зэрэглэлийн харгислал тогтоочихыг үгүй гэх газаргүй.Тиймээс Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах ажилд тун болгоомжтой хандах ёстой.</p> <p>-Ц.Хурц: (Ардчилсан Үндсэн хууль тогтоогчдын Холбооны дэд тэргүүн) Ард түмний саналыг сонсож байж үндсэн хуулийг өөрчлөх ёстой.Ярилцлага. –ӨН, 2010-03-23, №68</p>	<p>9/ Хоёр шатлалтай. Парламенттай байх саналыг би 1992 онд ярьж байсан.</p> <p>10/ Ардчилсан нийгмийн замаар дэлхий замнаж буй нөхцөлд дэг журамтай, хариуцлагатай төрт ёсыг бий болгохын тулд юу хийх ёстой вэ гэдгээ бодох нь чухал.</p> <p>- Хоёр танхимтай УИХ байх нь хяналт, хариуцлагын г бий болгох зорилготой.</p> <p>11/ Жирийн хар ухаантай малчин өвгөдийн яриа төрт ёс тогтооход илүү чимэг , үндэслэл болно.</p> <p>-Ц.Хурц: (Ардчилсан Үндсэн хууль тогтоогчдын Холбооны дэд тэргүүн) Ард түмний саналыг сонсож байж үндсэн хуулийг өөрчлөх ёстой.Ярилцлага. –ӨН, 2010-03-23, №68</p>
16.	Бусад	<p>1)Хууль батлагдсаны дараах хяналтын тухай тодорхой заалтууд ч манай ҮХ-д бий.Ийм заалтын тоонд 70.1-р, 64.1-р, 66.1-р, мөн зүйлийн 2-ын 1-р , мөн зүйлийн 4-р хэсгийг хамруулан үзэж байна. Ингэж Монгол улс бол ҮХ-ийн хяналтын хувьд хууль батлагдахын өмнөх ба батлагдсаны дараах хяналтын аль алиныг нь хэрэгжүүлдэг улс мөн юм.</p> <p>-МУ-ын Үндсэн хуулийн 68-р зүйлийн 1-р заалтыг учир утга. 2000 оны 2-24, №044/897/ Д.Чулуунжав /Улс төр судлаач/</p> <p>2) ҮХ-ийг өөрчлөхөөс өөр аргагүй бодит шаардлага үндэс гэж байна.1992 оны ҮХ-ийн хувьд түүнийг өөрчлөх зайлшгүй гэхээр олон согог дутагдал бий.1992 оны ҮХ нь дараах объектив болон субъектив олон шалтгаан нөхцөлтэйгээр мэндэлсэн.</p>	<p>1)ҮХ-д оруулж байгаа нэмэлт, өөрчлөлт ҮХ-иас урган гарах органик хуулиуд,ердийн хуулиуд,хуулийн хүчинтэй тогтоол, зарлиг,шийдвэр зэрэг нь ҮХ-д бүрэн нийцэж байна уу эсвэл харшилж байна уу гэдгийг зарим улс орон уг хууль, шийдвэрүүд батлагдаж, үйлчилж эхлэхээс бүр өмнө дээд хэмжээнд хянан үзэж,үнэлж дүгнэдэг. Ийм урьдчилсан хяналтыг хэрэгжүүлэх улсын тоонд Франц, Иран зэрэг орон орно.</p>

	<p>3) Ардчилсан төрийн тогтолцооны талаархи зөв үзэл, онолын орчин үеийн төвшинд боловсрогдож чадаагүй</p> <p>4) Монгол үндэстэн, монгол төр, МУ-ын уламжлал, онцлогийг олон талаар зохиц хэмжээнд тусгаж шингээгээгүй</p> <p>5) “төрийн дээд эрхийн жолоог ард түмний гарт, ард түмний мэдэлд үлдээж чадсан байх” сайн ҮХ-ийн гол шаардлагыг хөсөрдүүлсэн</p> <p>6) Төрийн машины хэмжээ, зардлыг зөвшөөрч болох зохистой хэмжээнээс нь 3-4 дахин ихэсгэж нүсэрдүүлсэн.</p> <p>7) Үл биелэх шинжтэй, үл хэрэгжих нөхцөлтэй олон заалт агуулсан</p> <p>8) Колони, хараат байсан орныг шинэ эзэд, “ивээн тэтгэгчдийн” нь эрхшээл, нөлөөнд түргэн автуулах, цаашид холдохооргүй болгоход зориулж зохиомжилсон засаглалын тийм улбагар, сүржин атлаа даржин хэлбэрийг сонгосон</p> <p>9) Буруу нэр томъёо, олон салаа утгатай хэллэг олон агуулсан г.м.</p> <p>Гурван намын удирдагчдын санал болгож буй зүйлүүд нь зөвхөн л УИХ-ын өдөр тутмын үйл ажиллагаанд шинэ ҮХ-ийн үзүүлж буй зарим нэг бэрхшээлийг л багасгахад чиглэгджээ. Гэхдээ хүн бүрийн нэгэнт мэддэг, ил болсон хэдхэн зөрчлийг л гэтлэхэд зориулагджээ. Энэ бол 1992 оны ҮХ-д өөрчлөлт оруулах хэрэгцээ шаардлагын зөвхөн “хамрын үзүүр дээр байгаа нь” гэж дүрсэлж болох ялихгүй согог.</p> <p>-Хэнд зориулсан өнгөц өөрчлөлт юм болоо?</p> <p>-ӨН, 1999 оны 12-24 №299</p> <p>Д.Чулуунжав /Улс төр судлаач/</p> <p>10) МУНН дарга Ү.Хүрэлсүх: Үндсэн хуульд гар хүрэх ийм суурь асуудлыг МАХН гэнэт гарган тавьж тулгалт хийж буйд гайхаж байна.</p> <p>Тулгалт гэдгийг би цаг хугацааны хүчин зүйл, уг асуудлыг ярих өмнөх боломжит нөхцөл байдлуудтай нь холбон хэлмээр санагдлаа. МАХН-ын хувьд УИХ –ын ирэх сонгуульд олонхи нь болно гэдэгтээ дэндүү эрт тооцож байгаа бололтой. Харин УИХ-д суудалтай бусад нам нь энэ асуудалд тохиролцоонд хүрсэн бол тэр нь хуйвалдаан л байж таараа. Яагаад гэвэл УИХ-д суудал бүхий намууд сонгуулийн өмнөхөн Үндсэн хуульдаа нэмэлт өөрчлөлт оруулах нэрээр өөрсдөө ашигтай засвар хийгээд байх нь ийм оролдлого хийх нь зохисгүй юм.</p>	<p>- Хууль батлагдахаас өмнө эсвээс тухайн хуулийг Парламентаар хэлэлцэж эхлэхээс өмнө, зарим тохиолдолд батлах эсэх талаар санал хураалт явагдахаас өмнө уг хууль нь ҮХ-д нийцэж буй эсэхэд ҮХ-ийн зөвлөлөөс, ҮХ-ийн Шүүх (ҮХЦ)-ээс санал, дүгнэлт гаргаж Парламентад өгдөг. Хэрвээ хууль, шийдвэр нь ҮХ-д нийцэхгүй байна гэж ҮХ-ийн зөвлөл, Цэц үзвэл тэдгээрийг Парламент авч хэлэлдэггүй, санал хураалт, санал асуулга явуулдаггүй.</p> <p>-МУ-ын Үндсэн хуулийн 68-р зүйлийн 1-р заалтыг учир утга.</p> <p>2000 оны 2-24, №044/897/</p> <p>Д.Чулуунжав /Улс төр судлаач/</p> <p>-Гурван намын удирдагчдын санал болгож буй зүйлүүд нь зөвхөн л УИХ-ын өдөр тутмын үйл ажиллагаанд шинэ ҮХ-ийн үзүүлж буй зарим нэг бэрхшээлийг л багасгахад чиглэгджээ. Гэтэл цаана нь улс орны ашиг тус, үндэстний эрх ашиг, монгол төрийн хувь заяа, жирийн иргэдийн амьдрал, ирээдүйтэй холбоо бүхий нэн гүнийн, нэн чухал, нэн тулгарсан олон өөрчлөлт хүлээгдсэн хэвээрээ, Монголын нийгмийг түгшээж, ан цав үүдсэн янзаараа үлдэх байна.</p> <p>-Хэнд зориулсан өнгөц өөрчлөлт юм болоо?</p> <p>-ӨН, 1999 оны 12-24 №299</p> <p>Д.Чулуунжав /Улс төр судлаач/</p> <p>10/ МУНН-ын дарга Ү.Хүрэлсүх: Үндсэн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах асуудлыг бүх ард түмний хэлэлцүүлгийн үндсэн дээр авч үзэх нь бодитой хандлага болох бизээ</p>
--	--	--

	<p>11/ Монголын Либерил Алдчилсан Намын дарга Т.Төрмөнх: МАХН-ын санаачилга бол УИХ-ын 2000 оны сонгуульд МАХН л бүх тойрогт авах юм шиг бодоод одооноос ширээ судлаа хувиарлах талаар санаа зовж байгаа юм шиг харагдаж эхэллээ.Тийм л байсан юм бол анх Үндсэн хууль хэлэлцэж байхад яагаад үүнийг оруулж нэг мөр батлаагүй юм бэ гэдэг асуудал гарч байна.Нийгэм ийм байдалд орно гэж тодорхой тооны хүмүүс тэр дотроо С.Зориг тэргүүтэй ардчилсан хүчин хэлээд хэлээд МАХН ойлгохгүй байсан нь түүх болон үлдсэн. Монголын парламент хууль гаргаад дор дор нь солиод байвал монголчуудад хэн ч итгэхээ болино шүү дээ.</p> <p>-Улс төрчид дүргүй байна.-ӨН,1999-12-23 № 298</p> <p>12) П.Очирбат: 1990 оноос өмнөхтэй харьцуулбал дэвшилттэй боловч ҮХ-ийн чадамж, боломжтой харьцуулбал тулсан үр дүнд хүрээгүй.2000 онд зарим нэмэлт өөрчлөлт оруулснаас хойш хэрэгжих эрч саарсан.Зарим тохиолдолд хүрсэн дэвшилээсээ ухарсан.</p> <p>13/ П.Очирбат: ҮХ-д оруулсан нэмэлтийн гайгаар 2004 оны сонгуулийн дараа ЗГ-аа байгуулах гэж хичнээн юм болов.Эцэст нь 1992 оны хууль ч, 2000 оны нэмэлт ч үгүй болов. Намуудын хоорондын зөвшилцлийн дагуу 2 жилээр ээлжлэн ЗГ-аа барих болсон. Аль нь ч биелдэггүй 2 хуультай.</p> <p>-Үндсэн хуулийг *хольсны* долоон жилийн ойг тэмдэглэлээ...</p> <p>2007-01-15, №011/2969/</p> <p>/Ерөнхийлөгч асан П.Очирбат,гавьяат хуульч Б.Чимид нартайхийсэн ярилцлага.</p> <p>14) а/1924,1940,1960 мөн 1992 оны Үндсэн хуулиудад алинд нь ч өөрийгөө хамгаалах механизм байдаггүй.Хамгаалах механизм өөрт нь байхгүй тохиолдолд ҮХ-ийн Шүүх/Цэц/-ийн үүрэг чухал болдог.Бүх эрхийн эхлэл эх сурвалж нь "Хүний үнэлэмж халдашгүй" байх тухай заалт гэж гэж хууль зүйн ертөнцөд үздэг.Халдашгүй байдал буюу иммунитетийг улс орнууд ҮХ-иараа хүлээн зөвшөөрсөн байдаг ч "эрүүгийн" шинжтэй үйлдэлд холбогдуулан шалгах үед энэ эрхийг эдлэх нь зүй бус гэж үздэг.</p> <p>-Өөрийгөө хамгаалах механизм манай үндсэн хуульд байхгүй. -ӨН, 2008-01-10.</p> <p>Ярилцлага өгсөн: Ц.Сарантуяа.(ҮХЦ,Ханс Зайделийн сан)</p> <p>15) Эдгээр ҮХ-д оруулсан өөрчлөлтөөс болж төрийн эрх мэдлийн хуваарилалт алдагдсан нь өнөөдрийн улс төрийн хямралын шалтгаан гэж үзэв.Нэмэлт өөрчлөлт оруулах санааг МАХН 1999 онд УИХ-д суудалтай байхдаа МАХН,АН,МСДН хуйвалдан санаачилсан гэж буруутгав.</p> <p>-ҮХ-д оруулсан өөрчлөлтийг цуцлахыг шаардав.</p> <p>2007-2-14, № 037/2995/</p>	<p>11/ МЛАН-ын дарга Т.Төрмөнх: Үндсэн хуульд гэнэт гар хүрэхдээ тулсан юм бол үүнийг хэвлэл мэдээллээр нээлттэй байдлаар өргөн олонд мэдээлж ,нийгмийн идэвхтэй давхаргаар хэлэлцүүлэх нь зүйтэй.</p> <p>-Улс төрчид дүргүй байна.-ӨН,1999-12-23 № 298</p> <p>12) П.Очирбат: ҮХ-ийн гол үзэл баримтлалын дундуур нэмэлт оруулаагүй бол илүү хөгжих байсан.</p> <p>13/ П.Очирбат: ҮХ хямралын түвшинд орлоо.Тиймээс одоогийн УИХ үүнийг хүчингүй болгоод, 1992 оны ҮХ-ийг 2008 оны сонгуулиас эхлэн мөрдөх учиртай.</p> <p>- П.Очирбат: Сонгуулийг мөнгөөр хийдгээ болих хэрэгтэй.Мөн 1990 оны анхны ардчилсан сонгуулийн зарчмаар явуулах нь зөв. Авлигыг сонгууль эхлүүлсэн юм шүү дээ. Мөн Төрийн байгууллагыг намаас ангижруулах ёстой.(1960 оны үндсэн ҮХ-д МАХН удирдан жолоодогч хүчин байна гэсэн заалт байсан.Үүнийг сэргээчихээд байна)</p> <p>-Үндсэн хуулийг *хольсны* долоон жилийн ойг тэмдэглэлээ...</p> <p>2007-01-15, №011/2969/ /Ерөнхийлөгч асан П.Очирбат,гавьяат хуульч Б.Чимид нартайхийсэн ярилцлага.</p> <p>14) Жнь:хамгаалах механизмаа өөртөө агуулсан үндсэн хуулиуд байдаг.Жнь: Хүний үнэлэмж халдашгүй байх тухай, төр ардчилсан, нийгмийн баримжаат болох тухай,төрийн эрх мэдлийг хуваарилах талаархи заалтыг хөндөхийг ийм ҮХ-иар хориглодог. мөн Төрийн байгууламжийн хэлбэрийг өөрчлөхийг ч хориглох тохиолдол байна.</p> <p>-Өөрийгөө хамгаалах механизм манай үндсэн хуульд байхгүй. -ӨН, 2008-01-10.</p> <p>Ярилцлага өгсөн: Ц.Сарантуяа.(ҮХЦ,Ханс Зайделийн сан)</p> <p>15) Эрүүл нийгэм-иргэний хөдөлгөөнийхөн УИХ,Ерөнхийлөгч,Цэцээс ҮХ-д оруулсан хууль бус нэмэлт өөрчлөлтийг цуцлахыг шаардав.</p> <p>-ҮХ-д оруулсан өөрчлөлтийг цуцлахыг шаардав.</p> <p>2007-2-14, № 037/2995/</p>
--	--	--

	<p>16) МАХН-ын удирдлагын санаачилсан ҮХ-д нэмэлт оруулах тухай зөвшилцөөнд Парламентад суудалтай 3 намын удирдагч нарын гарын үсэг зурсан зүйл, заалт сэтгэлд нийцэхгүй байна. Зөвшилцөөнд “МУ-ын ҮХ-ийн үзэл санааг улам гүнзгийрүүлэх, зарим зүйл, заалтыг боловсронгуй болгох үүднээс... ҮХ-д нэмэлт оруулахаар харилцан тохиролцож зөвшилцөв.” гээд 2000-7-15-наас эхлэн мөрдөнө гэж мэдэгджээ. Энэ ерөнхий оршлоос үзэхэд ҮХ-ийн үзэл санааг улам гүнзгийрүүлэх гэсэн өгүүлбэр нь 7 нэмэлтээс харагдахгүй байна.</p> <p>- Өөр хуулиуд байсаар байтал Үндсэн хуулиа хөндөх гэх юм: Засгийн газрын төлөө бүү өрсөлдөөч, цаг нь ирэхээр хүн нь олдоно. –ӨН, 1999-12-24, № 299 Б.Лигдэн 17) Н.Багабанди: “Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах төслийг бэлтгэх комиссыг УИХ-аас байгуулж, ажлыг нь нэн даруй эхлүүлэх саналыг УИХ-д оруулж байна. Үндсэн хуульд дахин оруулах гэж байгаа нэмэлт, өөрчлөлтийн зарим нь Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал, зарчмыг гажуудуулж, тодорхой зарим өөрчлөлт нь одоо байгаа заалттай нийцэхгүй зөрчил үүсгэж байгаа тухай 1999 оны 67, 2000 оны 01 тоот бичгүүддээ энэ тухай тодорхой бичсэн” 2000.12.138, №289.</p> <p>18) 1Удирдлагын академийн захирал, МАХН-ын тэргүүн Д.Бямбасүрэн: “Үндсэн хуулийг аль нэг явцуу эрх ашигт зохицуулан өөрчилж болохгүй.” №297. 2000.12.22</p>	<p>16) ҮХ-иа жам ёсны нь дагуу, Монгол төр ёсны уламжлал, ард түмнийхээ нийгэм сэтгэл зүйн онцлог хийгээд нийгмийн харилцааны өнөөгийн бодит байдалдаа сайтар нийцүүлэн бүх нийтээрээ хүлээн зөвшөөрөхүйц тийм үзэл санаа, арга хэлбэрээр боловсронгуй болгох түүхэн зорилт цаашид ч тавигдсаар байх болно. - МАХН-ын гишүүд, судлаачид уриалга гаргав. Тэд ҮХ-д оруулсан өөрчлөлтийг ҮХ-ийг өөрийг нь зөрчсөн алхам боллоо гэж үзэж байна. 2000-01-22, № 42 17/ Н.Багабанди: УИХ-ыг Ерөнхийлөгч тараах шийдвэр гаргах нэмэлтийг Үндсэн хуульд оруулах нь Үндсэн хуулийн 20 зүйлийн “Монгол Улсын Их Хурал бол төрийн эрх барих дээд байгууллага мөн” гэсэн заалттай зөрчилдөж байна. -Ерөнхийлөгч зөвшөөрөх эрхгүй зөвхөн уламжлах үүрэгтэй болгож байгаа учир “Ерөнхийлөгчийн санал” гэж нэрлэх үндэсгүй, ингэхлээр Ерөнхийлөгчийн “үндсэн бүрэн эрх-д хамааралгүй болж байна. -УИХ-ын гишүүдийн заримых нь УИХ-ын дэд даргаар сонгогдох эрхийг хязгаарласан энэ заалт нь хүний аль нэгэн нам, олон нийтийн бусад байгууллагын гишүүний нь хувьд ялган гадуурхахыг хориглоно гэсэн Үндсэн хуулийн 10 хэсгийн заалттай нийцэхгүй байна. -УИХ-ын гишүүдийн санал гаргах эрхийг намын хяналтанд авах нь Үндсэн хуулийн 3.1-ийг зөрчиж байна. -УИХ хагас жил тутуам 75-аас доошгүй чуулдаг байсныг 50 болгон багасгаж, УИХ-ын чуулганы болон байнгын хорооны хуралдааны ирцийн хувийг бууруулахаар төлөвлөжээ. -Үндсэн хуулийн үзэл баримтлалыг өөрчлөхүйц нэмэлт, өөрчлөлтийг санаачлагчид эл өөрчлөлтөөс үүсэх эерэг ба сөрөг талыг судалсан танилцуулга, судалгааны материалыг хавсраагүй байна.</p>
--	---	---

	<p>19) Ерөнхий сайд асан М.Энхсайхан:</p> <p>“Үндсэн хууль гэх мэт тулгуур асуудалд хичнээн ч хүч амтагдавч, хичнээн ихийг мэдэж байвч өөрчлөлтийг хийхдээ туйлын болгоомжтой байх учиртай сан. Наад зах нь Үндсэн хуулийн институтууд, парламентад суудалтай намууд Үндсэн хуульдаа оруулах өөрчлөлтийнхөө асуудлаар нэгдмэл саналтай байх нь чухал” №289. 2000.12.13</p> <p>20) УИХ-ын гишүүн Н.Ганбямба “Төрийн зүгээс зах зээлийн эдийн засгийн харилцаанд хэт хутгалдан орж байгаа механизмыг нэн даруй шийдвэрлэх шаардлагатай.” №07/539/ 2007.01.11</p> <p>21) Б.Мандах-сэтгүүлч.</p> <p>“Үнэндээ Үндсэн хууль гэдэг нь батлагдан гарах бүхий л хууль, шийдвэрүүдийг ямар байх ёстойг зааж өгсөн, өөрөөр хэлбэл ямар хэлбэртэй байх вэ гэдгийг тогтоосон хэв загвартай тун төстэй зүйл аж. Хууль тогтоогчид хүссэн бүхнээ батлаад байх боломжийг Үндсэн хуулиар хаасан гэсэн үг. Энгийнчилж хэлбэл Үндсэн хууль гэдэг нь хууль тогтоогчдоос иргэдийг хамгаалах баталгаа л юм.” №10. 2011.01.14</p> <p>22) МУИС-ийн Хууль зүйн сургуулийн дэд захирал, дэд доктор Н.Лүндэндорж:</p> <p>“Үндсэн хуулийг тийм цаг үед өөрчилнө гэсэн жор байдаггүй. Хамгийн наад зах нь одоогийн зохицуулж буй Үндсэн хуулийн эерэг, сөрөг талыг баттай олж харсан тэр нөхцөлд л хуулийг өөрчлөх учиртай”</p> <p>№ 1999.12.21</p>	<p>-18/ Улс орны язгуур эрх ашгийн үүднээс Үндсэн хуульд өөрчлөлт хийх зүйл бий юү гэвэл бий. Тухайлбал, Ерөнхийлөгчийн засаглал тогтоох гэх юм уу, хоёр шаттай парламент бий болгох гээд өөрчлөлт оруулбал дорвитой өөрчлөлт хийх тухай асуудал байж болох юм. Түүнээс биш өнөөдөр МАХН-ын зүгээс УИХ-д тавьж байгаа шиг цаг зуурын шаардлагаар Үндсэн хуульд халдаж болохгүй.</p> <p>19) Үндсэн хуульд оруулах өөрчлөлтөө</p> <p>ардчилсан бус загнаж байж хийхэд хүрвэл Монголын төрийг цаашид хэврэгшүүлэх жишиг тогтоно гэж сэтгэл зовж байна.</p> <p>20/ Ер нь манай төрийн үйл ажиллагаанд шударга ёсны зарчим Үндсэн хуулийн дагуу үйлчилж байна уу” гэсэн сэдвээр ард түмний</p> <p>хэлэлцүүлэг явуулах нь зүйтэй.</p> <p>21) Үндсэн хуулийн зарчимд хүний жам ёсны эрхийг тусгасан болоод өөрчлөгдөн хувирах нь бага, хүлээн зөвшөөрөгдсөн байдаг. Ийм дээ ч Америкийн 200 жилийн настай Үндсэн хуульд орсон өөрчлөлтийн тоо манай 20 хүрэхгүй жилийн хугацаанд оруулсан өөрчлөлттэй бараг ижил. Мөн Японы Үндсэн хууль 1947 оны 5 сарын 3-наас хүчин төгөлдөр үйлчилж буй бөгөөд өдийг хүртэл нэг ч удаа нэмэлт өөрчлөлт оруулаагүй байна. Өх: жам ёсны эрх, Үндсэн хуулийн гол зарчим дээр тулгуурласан тохиолдолд л хууль урт настай оршдог аж.</p> <p>22) Үндсэн хууль гарган гэдэг аль нэгэн улс төрийн хүчин, хэн нэг хувь хүний шийдчих асуудал биш. Нийгмийн амьдралын хүрээнд хүлээн зөвшөөрөгдөх хэмжээнд очсон бүлэглэлүүд нийлж байж Үндсэн хууль гаргадаг. Тэгж байж Үндсэн хууль, төрийн тогтолцоо, эрх зүйн тогтолцоо хүлээн зөвшөөрөгдөнө. Тиймээс улс төрийн хүчнүүдийн саналыг үгүйсгэх хэрэггүй.</p>
--	---	--

		<p>23) МУ-ын ҮХ-ийн 70 дугаар зүйлд “ Үндсэн хуульд хууль, зарлиг, төрийн байгууллагын бусад шийдвэр, нийт байгууллага, иргэний үйл ажиллагаа бүрнээ нийцсэн байвал зохино” гэжээ. Тэгэхлээр Үндсэн хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлт бүр Үндсэн хуулийн “бие ба сэтгэлд” харшлах “ биеийг нь гэмтээх сэтгэлийг нь бузарлах” Үндсэн хуулиар нэгэнт тогтоосон эрх мэдлийн тэнцвэр ба шүтэлцээг эвдлэх ёсгүй.</p> <p>-Нам, эвслийн Улс төрийн товчоо болсон олонхийн гарт бүх зүйл орох болно. Улс төр судлаач Д.Чулуунжав Цэцэд ханджээ.</p> <p>-ӨН, 2000-01-12, №9.</p>
--	--	---

* * *

Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах шаардлагатай

№	Асуудлын ерөнхий ангилал, давталт	Гарсан шүүмжлэл, эх сурвалж	Дэвшүүлсэн санал
1.	29-1 “УИХ-ын гишүүн нь Ерөнхий сайд, ЗГ-ын гишүүнээс бусад, хуулиар тогтоосон үүрэгт нь үл хамаарах ажил, албан тушаал хавсарч болохгүй.”	<p>Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулахаар Д.Энхбат тэргүүтэй УИХ-ын 15 гишүүн төсөл боловсруулсан байна. Тэд төсөлдөө санал авахаар Засгийн газарт хүргүүлжээ. Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах журмын тухай хууль баталсны дараа “эцэг” хуульд гар хүрэх анхны төсөл боловсруулсан нь энэ. Гишүүд төсөлдөө 2000 онд уг хуульд оруулсан долоон өөрчлөлтийг өөрчлөхөөр тусгажээ. Энэ талаар төсөл санаачлагчдын нэг Д.Энхбатаас тодрууллаа.</p> <p>-Үндсэн хуульд 2000 онд оруулсан долоон өөрчлөлтийг цэгцлэхээр төсөлд тусгасан гэсэн. Гол зохицуулалт нь юу вэ?</p> <p>1) Бид Үндсэн хуульд орон нутгийн засаг захиргаа гэх мэт том асуудал ярихаас илүү, өмнө нь хийсэн, нийгэмд шүүмжлэл дагуулаад буй долоон өөрчлөлтийг цэгцлэх байр сууринаас хандсан. Ингэхдээ Монголын засаглалын тогтолцоог гажуудуулж буй хоёр үндсэн заалтыг анхаарсан.</p> <p>2) Одоо Засгийн газрын бараг бүх гишүүн УИХын гишүүн байна. 38 хүн ажилдаа ирснээр УИХ асуудлыг шийддэг. Гэтэл тухайн намын хамгийн гол 15 хүн Бүлгээ үүсгээд, Засгийн газар, УИХ-аа “барьчихаар” УИХ бие даасан байдлаа алдчихаж байгаа юм. Дээрээс нь улсын төсвийг шүүмжилж, засах гэхээр Засгийн газрын гол хүмүүс УИХ-д сууж байдаг. Тэгэхээр Засгийн газраа УИХ хянаж чадахаа больдог.</p> <p>-Үндсэн хуульд 2000 онд оруулсан “дордохын долон өөрчлөлт”-ийг засна. -ӨН, 2011-01-12</p>	<p>1) Энэ бүхнийг засъя гэсэн юм. Гэхдээ практик ач холбогдлыг нь авч үзээд “Засгийн газрын нийт бүрэлдэхүүний гуравны нэг нь УИХын гишүүн байж болно” гэж тусгасан. Гадаад харилцааны, Хууль зүй, дотоод хэргийн, Ерөнхий сайд, Сангийн сайд нар УИХ-ын гишүүн байж болно гэж үзэж байгаа.</p> <p>-Үндсэн хуульд 2000 онд оруулсан “дордохын долон өөрчлөлт”-ийг засна. -ӨН, 2011-01-12</p>

Судалгааны эмхтгэл, Х боть

<p>2. 22-2 “ҮХ-д өөрөөр заагаагүй бол МУ-ын Ерөнхий сайдыг томилох саналыг УИХ –д өргөн мэдүүлснээс хойш 45 хоногийн дотор УИХ хэлэлцэн шийдвэрлэж чадаагүй бол өөрөө тарах буюу эсхүл МУ-ын Ерөнхийлөгч УИХ-ыг тараах тухай шийдвэр гаргана.”</p>	<p>1) ҮХ-д оруулах гэж буй өөрчлөлтүүд нь МУ-ын төр гацалгүй, хэвийн тогтмол ажилладаг байх эрх зүйн нөхцөлийг хангах явдал. Ингэж ажиллаж байж л төр хүчтэй байна гэж бид үздэг. 1996 оноос сонгуулиас хойш Монголын төр хэд хэдэн удаа гацсан. Үүний 1 баримт нь үүрэг гүйцэтгэгч Ерөнхий сайдтай хагас жил болсон. Энэ нь ҮХ-д тодорхой бус зүйл цөөнгүй байгаа дээр ашиг сонирхлын бүлгүүд тоглож буйн жишээ ч болж чадах баримт юм.</p> <p>-Н.Энхбаяр: Үндсэн хуульд бид зарчмын, томоохон өөрчлөлт оруулах гэжгүй.</p> <p>1999 оны 12-24, № 299/849/</p> <p>И.Ренчинханд</p>	<p>1) Ерөнхий сайдаа томилж чадахгүй удаж дэлхий дахиныг гайхуулсан. Ийм арчаагүй байдал гаргахгүй байх үүднээс Ерөнхий сайдыг 45 хоногийн дотор томилж чадахгүй бол УИХ өөрөө тарах, эсвэл Ерөнхийлөгч түүнийг тарааж байх нь зүйтэй гэж үзсэн.</p> <p>-Н.Энхбаяр: Үндсэн хуульд бид зарчмын, томоохон өөрчлөлт оруулах гэжгүй.</p> <p>1999 оны 12-24, № 299/849/</p> <p>И.Ренчинханд</p>
<p>3. 3-зүйлийн 1 дэх заалт МУ-д засгийн бүх эрх ард түмний мэдэлд байна... 20-р зүйл Монгол Улсын Их Хурал бол төрийн эрх барих дээд байгууллага мөн бөгөөд хууль тогтоох эрх мэдлийг гагцхүү Улсын Их Хуралд хадгална.</p>	<p>1) Нам гишүүнээ сонгуульд нэр дэвшүүлдэг, тэд хууль батлах эрхийг ард түмнээс авдаг. Гэтэл 76 хүн УИХ-ын болон Байнгын хорооны даргыг өөрсдөө сонгож чадахгүй, намын Бүлгээс асууж байна. Тухайлбал, хоёр нам Засгийн газар байгуулахдаа албан тушаалуудаа тохиролцсон. Байгаль, орчин, Хүнс, Хөдөө аж ахуйн байнгын хорооны даргын суудал АН-ынх. Тиймээс АН-ын бүлгээс л нэр дэвшүүлнэ. МАН-ынхан үүнд саналаа өгөх эрхгүй. Энэ бол төрийн эрх мэдэл ард түмний гарт байна, УИХ төрийн эрх барих дээд байгууллага гэсэн заалтыг зөрчиж, гишүүний бүрэн эрхэд халдаж буй хэрэг. Гишүүд УИХ-ын бүтцийг байгуулахдаа санал өгөх эрхээ хасуулчихаж байгаа юм. Нам нь шийдсэн тул дуугүй сууна.</p> <p>-Үндсэн хуульд 2000 онд оруулсан “дордохын долон өөрчлөлт”-ийг засна. -ӨН, 2011-01-12</p> <p>2) Улс төр судлаач, цөөнгүй гишүүн, гуравдагч хүчний намуудын байр суурийг нэгтгэсэн хүсэл нь биелэх цаг ойртов. Энэ нь ҮХ-д 2000 онд оруулсан М У Парламентын тогтолцоотой юу. ЗГ нь илүү билүү гэх мэтээр засаглалын тогтолцоог “бантан” болгосон заалтууд. 2000 онд АН, МАХН хамтраад 24 цагийн дотор ҮХ-д долоон заалт бүхий өөрчлөлт оруулсан байдаг. Тухайн үеийн УИХ буюу АН, МАХН –ынхан ийм өөрчлөлт хийх төслөө 12 сарын 23 нд өргөн бариад 24-нд нь баталчихсан юм билээ. Өргөн барьснаас хойш 7 хоногийн дотор хэлэлцэнэ энэ тэр гэсэн заалтыг сануулах “тэнэг” амьтан улс төрийн томоохон хуйвалдааны үед гарахгүй нь мэдээж. ЗГ-ын гишүүн УИХ-ын гишүүн байж болно гээд л эхэлдэг эдгээр заалтын “ид шид” –ийг өнгөрсөн 10 жилийн турш амсаад “дордохын долоо” гээд нэрлэчихсэн. Үүнийг хүсэн хүлээсэн нь олонхи байна. ЗГ уг нь гүйцэтгэгч. Одоогийн ЗГ-ын 16 сайдын 3 –аас бусад нь УИХ-ын гишүүн. Ингээд ЗГ-т хяналт тавих УИХ-ын үүрэг бүдгэрч хэн нь хууль тогтоогч, хэрэгжүүлэгч гэдгээ ч мэдэхээ байсан.</p> <p>-“Дордохын долоон өөрчлөлтийг” цуцлах галт тэрэг хөдлөв. 2011-1-15 № 12</p>	<p>1) Бид төсөлдөө намыг Парламентаас тусгаарласан. Намын бүлэг зөвхөн УИХ-ын доторх хүрээнд ажиллана, дээр нь гарахгүй.</p> <p>- Улс төрийн өнөөдрийн нөхцөл байдлыг харж үзээд 2012 оны сонгуулийн дараа буюу наймдугаар сараас уг хуулийг мөрдөхөөр тусгасан. Уг өөрчлөлтөөр УИХ-ын бие даасан байдал, Засгийн газраа хянах чадвар, гишүүдийн болон улс төрийн намын хоорондох харилцааг илүү ил тод болгосон. Гишүүд УИХ-ын хуулийн хүрээнд л намтайгаа харьцана. Бусад таван заалт дээрх хоёроо бодоход нөлөө нь бага учир хөндөөгүй.</p> <p>-Үндсэн хуульд 2000 онд оруулсан “дордохын долон өөрчлөлт”-ийг засна. -ӨН, 2011-01-12</p>

4.	27-2 "УИХ-ын ээлжит чуулган хагас жил тутуам нэг удаа 50-иас доошгүй ажлын өдөр чуулна."	<p>1.УИХ-ын гишүүн Ша.Батбаяр: "УИХ-ын хуралдааны дэгтэй холбоотой заалтууд парламентын үйл ажиллагаанд зарим талаар саад болж байна. Жнь: гишүүд хуралдаандаа дандаа оролцох нь тэдний хариуцлагатай холбоотой асуудал мөн боловч ирц бүрдээгүйгээс улс орны эрх ашиг хохироход хүрч байна." АЖ</p> <p>2.УИХ-ын гишүүн Ч.Сайханбилэг: "УИХ-ын гишүүн ерөнхий сайд болон Засгийн газрын гишүүн байж болох тухай заалтаар л лав хязгаарлагдахгүй. Тухайлбал: УИХ-ын нэг удаагийн (хавар намар) чуулган 75-аас доошгүй хоног хуралдах ёстой. Гэтэл ажлын 5 өдөрт шилжсэнээр нэгэн удаагийн чуулганы хуралдах хугацаа сунаж, чуулгануудын хооронд бараг амрах боломжгүй болоход хүрч байна."</p> <p>-Парламентын намууд санал нэгдчихсэн юм байна. ӨН,1999.12.21</p>	
5.	Бусад	<p>1)УХ-д нэмэлт ,өөрчлөлт оруулах журмын тухай хуулийн төслийг УИХ-ын чуулганы өчигдрийн хуралдаанаар баталлаа.10 гаруй жил ярьж байж түүхэн хууль гаргасан нь энэ.УХ-д нэмэлт өөрчлөлт оруулахдаа ямар зарчим баримтлахыг үүгээр зохицуулжээ.</p> <p>3/ Журмын тухай хуульд УХ-ийн хөндөж болохгүй заалтуудыг тодорхойлсон.Үүнийг хууль санаачлах бүрэн эрхийг хязгаарлаж байна гэсэн шүүмжлэл хэлэлцүүлэгийн үеэр гарсан...</p> <p>Бусад улсад ч ийм хязгаарлалт бий.</p> <p>4/ УХ-д үндсэн бүтэц , суурь үзэл баримтлал гэж байдаг.Үүнийг л өөрчилж болохгүй гэсэн үг.Тухайлбал МУ ардчилсан Бүгд Найрамдах Улс байна.Монгол хэл төрийн хэл байна.гэх мэт заалтыг өөрчлөхийг зөвшөөрөхгүй шүү дээ.</p> <p>5/ УХ-д нэмэлт өөрчлөлт оруулах хуулийн төслийн чуулганаар хэлэлцэх эсэхийг 3-ны 2 батлахдаа заалт бүрээр нийт гишүүний 4-ний 3 –ын саналаар шийднэ.</p> <p>6/ Мөн заавал гурван удаа хэлэлцүүлнэ.</p> <p>Эдгээрийг нэлээд өндөр босго гэж үзэх гишүүд ч байсан.</p> <p>7/ Харин ч Б.Чимид гуайн ахалсан Дэд ажлын хэсгийн өгсөн 40 хуудас төслөөр бол ямар ч өөрчлөлт оруулах боломжгүй байсан.Нийт сум дүүрэг , багийн 50 %-с дээш зөвшөөрөл авсан байх гэх мэт заалт байсныг харьцуулахад гайгүй.Одоо Ерөнхийлөгч , Цэц ,ЗГ-аас санал аваад л төслөө чуулганд оруулна.</p> <p>Журмын хуулийг баталсан учир УХ-д 2000 онд оруулсан дордуулсан долоон өөрчлөлтийг цуцлах боломжтой боллоо гэсэн үг үү?</p> <p>Журмын тухай хуулийн төсөл боловсруулж оруулж ирээд дээрх процедурын дагуу хэлэлцүүлнэ.Шууд хүчингүй болгох үндэс байхгүй.</p>	<p>1)Санал хураах үеэр танхимд 10-хан гишүүн суугаад л нэгнийхээ өмнөөс товчлуур дарж хууль батлах нь бий.Ийм тохиолдолд хариуцлага тооцох зохицуулалт байдаг уу?</p> <p>-Чуулган нээхэд 39 хүнээс дээш ирцтэй байх учиртай.Тэгээд тухайн хүн гараад явсан бол картыг нь сугалахгүй ,ээрэг санал өгсөнд тооцоод л явна.</p> <p>- Зарим тохиолдолд гишүүд "Гадны хүнтэй уулзах ажилтай байна .10 минут гарчихаад ирье би уг асуудлыг дэмжиж байгаа миний өмнөөс дараарай" гээд баталгаа өгөөд танхимаас гарах нь бий.</p> <p>- УХ-д өөрчлөлт оруулах хуулийн журмын тухай хуульд "УХ-д нэмэлт өөрчлөлт оруулах төслийн хэлэлцэж буй бол гишүүн нэг л саналыг эрх эдэлнэ.Бусдын өмнөөс товчлуур дарахыг хориглоно.гэж тусгасан.57-гоос дээш гишүүн байж хуулийг хэлэлцэнэ гэх мэт процедурыг тодорхой заасан.</p> <p>-Ө.Энхтүвшин: Үндсэн хуульд 2000 онд оруулсан өөрчлөлтөд "гар хүрэх "боломжтой болсон. 2010-12.24 № 297</p> <p>4) Аль ч ангиллын үндсэн хуульд Үндсэн хуульд яаран сандран гар хүрээд байдаггүй нь нийтлэг жишиг гэлтэй.Үүний тулд тусгайлсан хамгаалалтууд хийж өгдөг ажээ.</p> <p>- Грек,Норвег,Финлянд ,Швед зэрэг улсад дараалж сонгогдсон хоёр парламентаар дамжуулан хэлэлцэж байж Үндсэн хуулийг шинээр батлах,нэмэлт өөрчлөлт оруулах асуудлыг шийддэг байна</p>

	<p>8/ Тэр 7 өөрчлөлт оруулах төслийг 2000 оны 12 сарын 23-нд өргөн бариад 24-нд нь баталчихсан. Ерөнхийлөгч,Цэцээс ч санал аваагүй.Хуулийн төслийг өргөн барьснаас долоо хоногийн дараа хэлэлцэнэ гэдэг процедурыг ч зөрчсөн байдаг. Арай л эргэлзээтэй юм болсон.Тэр үед Журмын хууль ч гэж байсангүй.Тиймээс л ийм хууль хэрэгтэй гэж үзсэн.</p> <p>-Ө.Энхтүвшин: Үндсэн хуульд 2000 онд оруулсан өөрчлөлтөд “гар хүрэх “боломжтой болсон.</p> <p>2010-12.24 № 297</p> <p>9)Монгол улсад одоо мөрдөж байгаа нэн шинэ Үндсэн хууль батлагдсанаас хойш 19 жилийн хугацаанд 2000 онд нэг дор долоон өөрчлөлт оруулсан. Нийгмийн хурдацтай хөгжил бодит байдлын өөрчлөлт ,цаг үеийн шаардлагад Үндсэн хуулийн зарим зүйл заалт төдийлөн нийцэхгүй болсныг нийгмийн амьдралын 20- иод жилийн үр дүн харуулах болсныг УИХ-ын дарга Д.Дэмбэрэл хүлээн зөвшөөрчээ.</p> <p>10/ УИХ-ын Төрийн байгуулалтын байнгын хорооны даргаар ахлуулсан 40 хүний бүрэлдэхүүнтэй, 108 хоногийн томилолттой “Ажлын хэсэг” байгуулагдсан.</p> <p>11/ УИХ МУ-ын ҮХ-д нэмэлт, өөрчлөлт оруулах Ажлын хэсгийнхэнд зориулж, “МУ-ын ҮХ-д нэмэлт,өөрчлөлт оруулах журам” – ыг нь хуульчилж өгсөн.</p> <p>12/ Энэ хуулиар ҮХ-ийн хэн ч халдашгүй халдашгүй амин сүнс-үзэл баримтлал, үндсэн бүтэц, хөдөлшгүй зарчмыг өөрчлөхийг хязгаарлажээ.</p> <p>13/ ҮХ-д оруулах нэмэлт,өөрчлөлт нь ҮХ-иар хүлээн зөвшөөрсөн хүний үндсэн эрх, эрх чөлөөг дордуулахгүй байх,</p> <p>-14/ Төрийн эрх мэдлийг хуваарилсан зарчим, МУ-ын тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдал,</p> <p>- Нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал,</p> <p>15/ Ардчилсан ёс, шударга ёсыг сахих, хууль дээдлэх,</p> <p>16/ Монгол Улс төрийн байгууламжийн хувьд нэгдмэл улс бөгөөд нутаг дэвсгэр нь зөвхөг засаг захиргааны нэгжид хуваагдах,</p> <p>17/ Засгийн бүх эрх ард түмний мэдэлд байх,</p> <p>18/ Нийтийн болон хувийн өмчийн аливаа хэлбэрийг хүлээн зөвшөөрч олон хэвшил бүхий эдийн засагтай байх,</p> <p>19/ Монгол хэл төрийн албан ёсны хэл мөн болох,</p> <p>20/ Энхийг эрхэмлэсэн гадаад бодлого явуулах зэрэг 25 зүйл, хэсэгт нэмэлт өөрчлөлт оруулахыг хориглосон.</p> <p>Дээрхээс бусад зүйл,заалтыг өөрчлөх, сайжруулах нь нээлттэй гэсэн үг.</p> <p>Харин иргэд УИХ-аас Үндсэн хуульд гар хүрэхдээ улс төрийн хонжоогоор гурилдахгүй урт настай өөрчлөлт хийхийг хүлээж байна.</p> <p>-Улс төрийн хонжоогоор “гурилдаж “болохгүй Өнөөдөр 2011-1-19 № 15</p>	<p>- Сонгуулийн бүрэн эрхийг хугацааны сүүлчийн чуулганаар Үндсэн хуультай холбоотой асуудлыг авч хэлэлцэхгүй нь нийтлэг зүйл гэж хэлж болно.</p> <p>- Гэтэл Дани зэрэг оронд Үндсэн хуулийг парламентаар хэлэлцэж баталсны дараа зургаан сарын дотор ард түмний санал асуулга явуулж , сонгогчдын 40 %-ийг дэмжлэг авбал монарх батламжлан сая мөрдөж эхэлдэг аж.Иймэрхүү жишгийг Ирланд,Испани ,Франц зэрэг орнууд дагадаг.</p> <p>-Харин Франц Улсан ерөнхийлөгч Парламентаар хэлэлцүүлэхээр шийдвэрлэж , парламентын гишүүдийн 3-ний 5 ын санал авсан бол референдумаар санал хураалгахгүй байж болдог онцлогтой.</p> <p>- Сонгогчдын санал асуулгаар Үндсэн хуулиа баталдаг улс ч бий. Сенегал 1963 онд ,Гамби,1970 онд,Камерун, Филиппин 1972 онд Үндсэн хуулиа ийм зарчмаар баталжээ.</p> <p>-Харин Н.Багабандийг Үндсэн хуулиа хамгаалж чадаагүйнх нь төлөө Цэцэд өгмөөр байна.</p> <p>-ӨН,2000-01-31.28</p> <p>9) Иргэний эрүүл амьдрал ,аюулгүй орчинд ажиллах амьдрах ,амьд явах нөхцөлийг баталгаатай бүрдүүлэх , нутгийн өөрөө удирдах ёсыг бэхжүүлж,орон нутгийн засаг захиргааны байгууллагын эрх мэдлийг өргөтгөх ,засаг захиргаа нутаг дэвсгэрийн нэгжийг оновчтой болгох ,Үндсэн хуулийн хамгаалалт ,хяналтыг бэхжүүлэх зэрэг нийгмийн санаа бодлыг талцуулсан олон асуудлыг УИХ-ын ажлыг хэсэг ултай судлан , төсөл боловсруулах шаардлагатай.</p> <p>-Улс төрийн хонжоогоор “гурилдаж “болохгүй Өнөөдөр 2011-1-19 № 1</p> <p>- Өөрчлөлт хийх гарцыг зөв тодорхойлох ёстой.</p> <p>2010-2-25 №46</p>
--	---	---

	<p>21/ Р.Гончигдорж: ҮХ-ийг өөрчлөх нь зайлшгүй хийх алхам.</p> <p>Ажлын дундуур улс төрийн хүчнүүдийн хооронд яс хаяж буй нь Монгол орны нэгэнт сонгож авсан шинэтгэлийг удаашруулж, түүн дээр хожих гэсэн хамгийн явуургүй улс төрийн бодлого.</p> <p>/Өдрийн сонинд саяхан өгсөн ярилцлага/</p> <p>22/ Р.Гончигдорж: Нэг үг, үсэг ч өөрчлөх хэрэггүй</p> <p>ҮХ-ийн нэг үг, үсгийг өөрчлөх нь Монголын хууль тогтоомжуудад хэдэн зуун мянган өөрчлөлт оруулах тийм үр дагаврыг бий болгоно. Энэ бол асуудлын нэг тал.</p> <p>- Нөгөө талаас нь авч үзвэл бид хэрэгжүүлэх асуудлаа хэлбэрэлтгүй туйлд нь хүргэж амжаагүй үедээ бий болсон тодорхой бэрхшээлийн өмнө сөгдөөд ҮХ-иа өөрчлөх гэж хялбарчлаад байвал төрийн байгууллагын тогтвортой байдал, манай хөгжлийг тодорхойлсон тэр ҮХ-ийнхаа үзэл баримтлалын хэлбэрэлтгүй байдлыг хангаж чадахгүйд хүрнэ.</p> <p>/ҮХ-ийн ойд зориулсан ЭШ-ний хуралд 1997 оны эхээр хэлсэн үг/</p> <p>/Өдрийн сонинд саяхан өгсөн ярилцлага/</p> <p>-Их хурлын даргын төрөл арилжсан нь.</p> <p>-ӨН, 2000-01-13, №10/863/</p> <p>ҮШН-аас боловсруулсан Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах төслийн талаар зарим нам , хөдөлгөөнийхний байр суурийг сонирхсон.</p> <p>23) Улс төр судлаач Л.Эрдэнэтуул:</p> <p>-ҮШН-аас дэвшүүлсэн санаа цаг үеэ олсон ,нийгэмд дуншиж байсан асуудлыг хөнджээ гэж үзэж байна. Тэр тусмаа үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах үндэсний хувьсгал бол нийгэм , улс төрийн хямралыг тайлах гарц болно. Өөрчлөх цаг болсон. 1992 оны Үндсэн хууль Оросын социализмын загварыг барууны хөрөнгөт загвараар солих шилжилтийн үеийн нөхцөлийг хангах зорилготой байсан. 20 жилийн алдаа, оноог дэнслэхэд барууны загварын сайн гэхээс илүү сөрөг тал нь Монголд наалджээ.</p> <p>24/ Б.Батболд/МУНН-ын дарга/</p> <p>Хамгийн гол нь Үндсэн хуулийн өөрчлөх тухай бид санал нэгдэж байгаа. Хууль өөрчлөх тухай илтгэгчийн саналаас авах, гээх зүйл олон байна. "Хүчтэй Ерөнхийлөгчтөй Парламентын засаглалтай байна." Гэсэн. Гүйцэтгэх засаглалын хүчтэй болгон гэж үгүй. Халуун байхад хүйтэн байдаг. Энэ хоёрын яг голоор нь байх нь зөв. Гэтэл заавал хүчтэй засаглалтай байна гэдэг нь халуун , хүйтний аль нэг туйл руу явж байна.</p>	<p>21/ Р.Гончигдорж: ҮХ-ийг өөрчлөх нь зайлшгүй хийх алхам.</p> <p>Олонхи нь олонхи шиг, цөөнхи нь нь цөөнх шиг байж зөвшилцөж ажлаа явуулахыг хуйвалдлаа гэдэг нь ямар сонирхол вэ? МУ улс төр, эдийн засгийн хос том шилжилтийг хийж байна. Улс төрийн шинэтгэл дэх том асуудлыг сая шийдлээ. /ҮХ-д хийх өөрчлөлтийг хэлж байна. Ред./</p> <p>- Мөн их хувьчлалыг явуулах ёстой. Аль аль нь улс орны эрх ашгийн үүднээс зайлшгүй хийгдэх учиртай алхмууд. Хийх үүрэг нь УИХ-д ноогдсон.</p> <p>-Их хурлын даргын төрөл арилжсан нь.</p> <p>-ӨН, 2000-01-13, №10/863</p> <p>23/Л.Эрдэнэтуул: Тэр тусмаа үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах үндэсний хувьсгал бол нийгэм , улс төрийн хямралыг тайлах гарц болно. Өөрчлөх цаг болсон. Монголд хүчтэй төвлөрсөн засаг хэрэгтэй.</p> <p>- Хэдийгээр ардчилал эрх чөлөө олсон ч хөгжиж дэвжээгүй. Бидэнд жинхэнэ Монгол бүтээгч загвар хэрэгтэй байна. Монгол үндэстний мөхлийн аюулаас аврах үндэсний үзэлд тулгуурласан загвараа гаргахын тулд гарцаагүй Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах ёстой.</p> <p>- Төрийн зохицуулалттай зах зээлийн эдийн засаг, монгол хүний чанарыг дээшлүүлэх нийгмийн бодлого хэрэгтэй. Хувьсал хийхийн зорилго нь энэ гурван зүйл .</p> <p>24/ Б.Батболд/МУНН-ын дарга</p> <p>УИХ-ыг хоёр танхимтай болгох санал гарлаа.</p> <p>Ерөнхийлөгчийн засаглалтай үед энэ нь Гүйцэтгэх засаглалд чөдөр тушаа л болно. Улс төр бол шинжлэх ухаан . Тиймээс шинжлэх ухааны талаас харж үндэслэлтэй саналууд дэвшүүлэхгүйгээр таамгаар явж болохгүй гэсэн байр суурьтай байна.</p>
--	--	--

		<p>25/ Л.Цог/Үндсэн хууль тогтоогчдын холбооны Удирдах Зөвлөлийн гишүүн/ Одоо монголд ардчилсан биш ард түмний эсрэг дэглэм тогтсон байгаа.Үүнийг өөрчлөх үйлсийг 1992 оны Үндсэн хуультай холбож байгаа нь харин төөрөлдсөн хэрэг.1992 оны Үндсэн хуультай холбож байгаа нь харин төөрөлдсөн хэрэг.1992 оны Үндсэн хуульд 2000 онд өөрчлөлт оруулчихсан шүү дээ.Үүгээр 1992 оны хуулийн гол судсыг тасалчихсан.Тиймээс 2000 оны Үндсэн хуульд тулгуурлаж өөрчлөлтөө хийнэ гэвэл би 100 хувь санал нийлнэ.</p> <p>26/ Хоёр танхим гэдэг нь хууль зүйн ойлголт. Монгол хоёр Парламенттай болоод нэгнийх нь баталсныг нь нөгөө нь дэмжихгүй байдал руу орно.1990 онд байгуулсан АИХ-ын дараа УБХ байгуулсан.Үүн шиг байна гэвэл асуудал өөр.Хэрэв хоёуланг нь байгуулна гэвэл одоо 76 гишүүнээ тэжээж чадахгүй байгаа ард түмний нуруунд ачаа нэмэгдэнэ.1992 онд Ерөнхийлөгчийн ,хаант засаглал,сонгодог парламент гэх мэт олон хувилбар ярьсаар эцэст нь тухайн түүхэн нөхцөлдөө нийцүүлж,одоогийн хувилбарыг сонгосон.</p> <p>27/ Д.Энхбат/ Эрс шинэчлэл хөдөлгөөний ерөнхий зохицуулагч/ 1992 оны үндсэн хууль ардчиллын баталгаа болж ,үүргээ гүйцэтгэлээ.Үндсэн хуулийн зарим заалтыг өөрчлөх ёстой гэсэн үзэл бодлыг хуваалцдаг.ҮШН-ын боловсруулсан төсөлтэй танилцсан.Хүчтэй Ерөнхийлөгчтэй,парламентын засаглалтай байхаар томьёолж байна.Байж болох хувилбар. Засгийн газар хүчгүй байгаа.ҮШН уг засаглалыг Ерөнхийлөгчөөс хамаатай ч хүчтэй болгохоор томьёолж байна.</p> <p>28/ Ази ,Дорно дахины ард түмэн хүчирхэг засаглалтай байхыг илүүд үздэг.Харин засаглалын хуваах,хуваарилах нь баруун Европоос гаралтай үзэл.Бид өнгөрсөн 20 жилд либерал үзлийг хэтэрхий шүтсэн.Ийм үзэлд тулгуурласан дэлхийн эдийн засаг төгс биш байна.</p> <p>- Өөрчлөлт хийх гарцыг зөв тодорхойлох ёстой. 2010-2-25 №46</p>	<p>25/ Л.Цог/Үндсэн хууль тогтоогчдын холбооны Удирдах Зөвлөлийн гишүүн/ 2000 оны Үндсэн хуульд тулгуурлаж өөрчлөлтөө хийнэ гэвэл би 100 хувь санал нийлнэ. Монголын нөхцөлд ямар хувилбар хэрэгтэйг л сайн ойлгох ёстой.2000 онд Үндсэн хуульд оруулсан өөрчлөлтүүдийг хүчингүй болгох хэрэгтэй.Тэгэхгүй бол дахиад л туршилт хийхэд хүрнэ.Болохгүй байгаа нь үнэн гарцыг зөв тодорхойлох хэрэгтэй.</p> <p>27/ Д.Энхбат/ Эрс шинэчлэл хөдөлгөөний ерөнхий зохицуулагч/ Тиймээс монгол үндэсний үзлийг гаргаж байгаа нь зөв.Харин дан Ерөнхийлөгчийн засаглалтай байхыг дэмжихгүй.Парламент муу ч сайн ч олон нийтээс сонгогддог,асуудлыг ганц хүн биш олноороо шийдэх нь илүү л дээ.</p> <p>- Өөрчлөлт хийх гарцыг зөв тодорхойлох ёстой. 2010-2-25 №46</p>
6.	68-1	<p>1) -Ц.Нямдорж: ҮХЦ-ийн дунд суудлын хуралдаан болж УИХ-ын чуулганаар хэлэлцэнҮХ-д оруулсан нэмэлт,өөрчлөлт нь түүний өөрийнх нь заалттай зөрчилдсөн гэсэн дүгнэлт гаргав. Үүнд: Асуудлыг шийдвэрлэх гол баримт нотолгоо болох Монгол төрийн түүхэнд үлдсэн Улсын Бага Хурал (УБХ), АИХ-ын хуралдаанаар ҮХ-ийн 68-р зүйлийг хэлэлцсэн протокол, уг зүйлийн 5 удаагийн томъёолол, тэдгээрээс үүдэлтэй дүгнэлтийг олон нийтэд хүргэсэн.</p> <p>-Ц.Нямдорж: ҮХ-ийн Цэц улстөржсөн шийдвэр гаргасан. ӨН-2000-03-23, №68 Р.Жаргалант</p>	<p>1/ Маграантай гол асуудал бол 68.1 дэх заалт.Гэвч үүнийг ҮХЦ үл хайхран нотлох баримтын эсрэг шийдвэр гаргасан гэж Ц.Нямдорж үзээд уг хуулийг хэлэлцэн батлах үеийн хүмүүсийн санал бодлын зарим онцлогийг харуулсан материалыг сэтгүүлчдэд тараав.</p>

***

1992 - 2011 онуудад “Өнөөдөр” сонинд гарсан Үндсэн хууль болон түүний үзэл баримтлалтай холбоотой нийтлэгдсэн нийтлэлүүдэд хийсэн дүгнэлт

Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах шаардлагагүй			
№	Холбогдох зүйл, заалтууд	Гарсан шүүмжлэл, эх сурвалжийн (тоо)	Дэвшүүлсэн санал
1	24-1.”	6	7
2	23-1	1	1
3	27-2 “	3	4
4	27-6”	4	3
5	29-1	12	13
6	33-1	7	7
7	22-2	1	0
8	39-2 “	1	1
9	67	1	0
10	68-1	13	1
11	68-2	1	0
12	69-1	4	0
13	25-2 -ын.... 4.	2	4
14	66-1	4	1
15	66-2	9	1
16	20-р зүйл	11	9
17	Бусад	22	23
Бүгд:		102	75

Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах шаардлагатай			
	Холбогдох зүйл, заалтууд	Гарсан шүүмжлэл, эх сурвалжийн (тоо)	Дэвшүүлсэн санал
1	22-2	1	
	29-1	2	1
1	3-зүйлийн 1 дэх заалт, 20-р зүйл	2	2
2	33-1	1	0
3	27-2	2	0

Судалгааны эмхтгэл, Х боть

4	Бусад	28	19
Бүгд:		36	22
Тайлбар: Нийт 120 нийтлэлээс уншиж, судалж сонгож авсан			

***

ХАВСРАЛТ 6

НИЙГМИЙН ТОЛЬ /2009-2011/

№	Асуудлын ерөнхий ангилал, давталт	Гарсан шүүмжлэл, эх сурвалж	Дэвшүүлсэн санал
1.	2000 онд хийсэн долоон зүйлийн өөрчлөлтийг хийх шаардлагатай /4/ 22 –р зүйл 2-1, 24-р зүйл 1-1, 27-р зүйл 6-1, 29-р зүйл 1-1	Л.Цог. Долоон зүйлийн нэмэлт хийгээд анхны Үндсэн хуулийг танихын аргагүй болгочихсон.2010-01-14 1. УИХ-ыг 76-аас доошгүй гишүүнтэйгээр хуралддаг байсныг 50-аас доошгүй болгосон. Бүр болоогүй 50-иас дээш байсныг болиулж 20 хүн хууль баталдаг болгочихлоо. 2. УИХ-ын гишүүн Засгийн газрын гишүүн байж болдог ийм сонин холилдсон юм хийчихээд гүйцэтгэх эрх мэдлийг, хууль тогтоох эрх мэдэлтэй нийлүүлж хяналтгүй болгосон. 3. Дээр нь Ерөнхийлөгчийн эрх мэдэлд халдсан. 4. Мөн УИХ-ын дарга нарыг нууц санал хураалтаар сонгодог байсан бол одоо эд нар ил санал хураагаад сонгодог болсон. 5. Хамгийн гол авч хаясан үг, өгүүлбэр бол “Шаардлагатай гэсэн нөхцөлд Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Засгийн газрыг огцруулах санал”-ыг УИХ-д оруулдаг байсан. Үүнийг үг дуугүй аваад хаячихсан. Ингээд долоон зүйлийн нэмэлт өөрчлөлт хийгээд бидний баталсан анхны Үндсэн хуулийг танихын аргагүй болгочихсон. 6. Үндсэн хуульд нууцаар халдсан. Тухайн үед Монголд 14 нам байхад зөвхөн гурван нам нь хуйвалдаад л ийм юм хийсэн.	1. Хэрэв нэмэлтээр оруулсан зүйлүүд нь болохгүй байна гээд өөрчлөх гэж байгаа бол ойлгож болж байна. Гэтэл өөр юм болохгүй байна гээд юу оруулахаа мэдэхгүй хий дэмий суугаад байгааг ойлгохгүй байгаа юм. 2. Өөрөөр хэлбэл одоогийн эрх баригчид өөрсдийнхөө хариуцлагагүй үйл ажиллагааг нууж хаахын тулд амьгүй Үндсэн хууль руу асуудлыг чихэж байна. 3. Үндсэн хууль бол нийгмийн амьдралын суурь, араг яс нь байдаг. Гэхдээ үүнд гар хүрч огтхон ч болохгүй гэсэн үг биш. Ном журмын дагуу, хийгээд 2000 онд хийсэн хууль бус зүйлээ нэн даруй цуцлах ёстой гэж бодож байна.

***

АРДЧИЛАЛ /1996-1997/, /2009-2011/

№	Асуудлын ерөнхий ангилал, давталт	Гарсан шүүмжлэл, эх сурвалж	Дэвшүүлсэн санал
1.	Үндсэн хуульд өөрчлөлт хийх шаардлагатай. /9/ 29-р зүйл 1-2, 24-р зүйл 1-1, Журам гаргах талаар 6	Иргэн Д.Ламжав. УИХ-ын гишүүд ТББ-ыг удирдаад хуулиа зөрчөөд явж байгаа. Ярилцлага авсан Б.Билгүүн 2009-08-21 1. Үндсэн хуулийн 66-ын 2-т Улсын дээд шүүхийн шийдвэрийг Үндсэн хуулийн шүүхийн хяналтад оруулаагүй. Энэ бол ноцтой том алдаа байгаа юм. 2. 35-ын 2-т шүүхийг мөн хөгийн байдалд оруулчихсан. 3. Үндсэн хуулийн 29-мйн 1-т Засгийн газрыг дан УИХ-ын гишүүдээр бүрдүүлж болох заалтыг нэмэлтээр оруулчихсан байгаа юм. 4. Өөр нэг сонин алдаатай заалт бол 50-ийн 1.4-т Үндсэн хуулиас бусад хуульд Улсын дээд шүүх албан ёсны тайлбар хийж болох тухай юм.	1. Үндсэн хуулийн 1-ийн 1 дэх өгүүлбэрийг "Монгол Улс төрийн шашингүй, Парламентийн Бүгд найрамдах улс" хэмээн томъёолж ийм заалт хиймээр байна. 2. Үндсэн хууль Нэгдүгээрт: нийт ард түмний санал асуулгаар батлагддаг байх ёстой. Хоёрт: хугацаагаар хамгаалах ёстой. Гуравт: УИХ-д өндөр хувиар батлагддаг байх. Энэ бол төслийг батлахаас биш Үндсэн хуулийн өөрчлөлтийг батлах юм биш. Эцсийн батлах нь ард түмэн байх ёстой гэдэг зарчмаар.
2.		Л.Дашням. Ардчилсан Үндсэн хууль тогтоогчдын үндэсний холбооны гүйцэтгэх захирал. Үндсэн хуулийн долоон нэмэлт өөрчлөлтөөс болж монголын төр хэврэгшсэн. 2010-01-13 1. 2000 онд хийсэн өөрчлөлт бол төрийн эрхэнд байгаа намуудын хуйвалдаан маягаар үндсэн хуулийнхаа гол утга санаанд халдсан өөрчлөлт байсан. Энэ өөрчлөлтөөс болж Монгол төр их хэврэгшсэн. 2. Хууль тогтоох субъект гурав л байдаг. Ерөнхийлөгч, Засгийн газар, УИХ-ын гишүүн. Гэтэл энэ өөрчлөлтөөс болж хууль тогтоох субъектууд хойлджон. 3. Одоогийн УИХ-ын гишүүд өөрсдийн эрх ашгаа төрийн эрх ашгаас дээгүүр тавьж тэр ашгаа хуульчлан баталгаажуулахыг оролддог болжээ. 4. Ерөнхийлөгч хууль батлах үйл явцад хүлээж байгаад хориг тавих биш, хууль тогтоож байгаа процесст оролцох боломжтой байсан. Энэ боломж хаагдсан.	1. УИХ-аас Үндсэн хуульд нэмэлт оруулбал ямар журмаар хийх талаар хууль гаргаад дараа нь өөрчлөлтийн талаар ярих нь зөв байх. 2. Яг хуулиараа ярих юм бол УИХ дотор намын бүлэг байх ёсгүй. 3. Гэтэл УИХ-ын тухай хуулиар намын бүлэгтэй байхаар тогтсон. Нам нь УИХ-ын үйл ажиллагаанд оролцоод бүр цаг аваад бүлгээр хэлэлцдэг болчихсон. 4. Уг нь нам ямар ч хамаагүй. УИХ хуулиа баталж Хуульдаа төрийн бодлогыг шингээх ёстой шүү.
3.		Э.Баяр. /Ер нь Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах зайлшгүй шаардлагатай эсэх талаар гишүүдийн байр суурь/ 2010-01-13 УИХ-ын гишүүн Б.Чойжилсүрэн. Бүхэлд нь өөрчлөх хэрэгтэй. Үндсэн хуульдаа засвар өөрчлөлт оруулахдаа хоёрын хооронд жижиг сажиг зүйл тусгахын оронд нэг мөсөн шинээр гаргах хэрэгтэй.	16 Парламентын засаглал уу Ерөнхийлөгчийн засаглал уу гэдгийг тодорхой болгох хэрэгтэй. 2. Английн хуулийг орчуулаад хэрэгжүүлбэл үр дүнтэй юм шиг санагддаг.

4.	<p>УИХ-ын гишүүн Д.Энхбат. /Өөрчлөлт оруулах тодорхой журамтай болох нь хамгийн чухал./ 2010-01-13</p> <p>1.Том хуульдаа өөрчлөлт оруулах бодит шаардлага байгаа.</p> <p>2.Үндсэн хуультай зайлшгүй холбоотой зүйл ялангуяа Монгол Улсын парламент 76-хан гишүүнтэй. Үүний 13 нь буюу олонхи болсон намын гишүүд сайд болох хир зохимжтой вэ.</p>	<p>1.20 жил явсан зарчмаа задалж ор үндсээр нь өөрчилж байхаар засч сайжруулаад л явах нь зүйтэй.</p> <p>2. Юуны түрүүнд өөрчлөлт оруулах тодорхой журамтай болох нь хамгийн чухал.</p>
5.	<p>УИХ-ын чуулган. Ү.Одбаяр. Намрын чуулганаар Үндсэн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулна./УИХ-ын даргын дэргэдэх зөвлөл хуралдаж намрын чуулганаар хэлэлцэх асуудлын дараалал тогтоосон захирамж гаргажээ./ 2010-09-27</p>	<p>1. Намрын чуулганаар нийтдээ 27 асуудал хэлэлцэхээр болжээ.</p> <p>2. Үүний 19 дүгээрт. Монгол Улсын Үндсэн Хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах журмын тухай хуулийн төсөл байна.</p>
6.	<p>Э.Мөнгөн.</p> <p>/УИХ-ын чуулган/ Үндсэн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах журамтай боллоо. 2010-12-03</p> <p>1. Шинэ үндсэн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах зайлшгүй шаардлагатай гэж үзэх хүн олон болсон.</p> <p>2. Тиймээс Монгол Улсын Үндсэн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах журмын тухай хуулийн төслийг нэр бүхий 9 гишүүн санаачлан өргөн барьсан юм. Дэд ажлын хэсгийг Б.Чимэд ахлан хуулийн чиглэлээр мэргэшсэн 20 гаруй эрдэмтэн ажилласан бөгөөд 6 бүлэг 34 зүйлтэй хуулийн төсөл боловсруулан УИХ-ын ажлын хэсэгт гардуулжээ.</p>	<p>1. Төрийн байгуулалтын байнгын хороогоор хэлэлцэх үед гишүүн Н.Энхболд, Су. Батболд, Г.Баярсайхан нар Үндсэн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах журмын тухай хуулийн төсөлд тавих шаардлага, ард нийтийн санал хураалтаар Үндсэн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах журмын талаарх холбогдох зүйл заалтуудыг хэлэлцүүлгийн шатанд нарийвчлан авч үзэх шаардлагатай гэсэн санал гаргажээ.</p>
7.	<p>Л.Номин.</p> <p>Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулж, парламент алдаагаа засч эхлэх нь. 2011-01-13</p> <p>1.Сүүлийн 10 жилд Үндсэн хуулийн өөрчлөлтийн талаар зөвхөн 15 гишүүн дэмжиж байгаа бус бусад нь ч мөн өөрчлөх нь чухал гэж үзэж байгаа хэмээн төсөл санаачлагчдын нэг УИХ-ын гишүүн З.Алтай хэлсэн юм.</p> <p>2.Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах төслөө гишүүд Ерөнхийлөгч, ерөнхий сайд нарт санал авахаар хүргүүлжээ.</p>	<p>1. Засгийн газрын гишүүдийн гуравны нэг нь УИХ-ын гишүүн байж болно гэсэн заалтыг оруулахаар болсон байна.</p> <p>2. Ерөнхий сайд болон чиглэлийн яамдыг тэргүүлэх сайд нар нь байж болно гэж заасан гэв.</p> <p>3.УИХ-ын дарга, дэд дарга, байнгын хороодын дарга нарыг сонгохдоо нууц санал хураалтаар шийдэх аж.</p>
8.	<p>П.Ариун. Монголчууд хамгийн ардчилсан хуулиа 19 жилийн өмнө баталсан 2011-01-14</p> <p>1. Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах журмын тухай хуулийг баталсан.УИХ-ын нэр бүхий 15 гишүүн</p> <p>2. Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах хуулийн төсөл боловсруулаад байна.</p> <p>3. Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулахдаа “Гишүүдийн гуравны хоёр нь Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулахыг дэмжвэл хэлэлцэх, дөрөвний гурвын саналаар хуулийн төслийг батлах” гэх мэт заалт оржээ.</p>	

9.		П.Ариун. АИХ-ын депутат асан. Ц.Өөлд. 2011-01-14 1. УИХ саяхан Үндсэн хуульд оруулах журмын тухай хууль баталлаа. 2. УИХ-ын 15 гишүүн Үндсэн хуульд ганц хоёрхон өөрчлөлт хийхээр хуулийн төсөл өргөн барьсан байна.	1. Улс орныг цаашдаа авч явах арга замыг тодорхойлсон төрийн тогтвортой байх заалтыг улам бэхжүүлсэн байх гэх мэт цогц байдлаар энэ хуульд өөрчлөлт оруулах хэрэгтэй. 2. Өмнөх Засгийн газрын Монгол орон, ард түмний төлөө хийж байсан зүйлийг хууль ёсоор үргэлжлүүдэг байхыг хуульчилж өгөөсэй. 3. Ёс зүйтэй төртэй болохын тулд л Үндсэн хуулиа өөрчлөх ёстой.
10.	Бусад /2/	Ц.Хас /Коммунист дарангуйллыг халсан үндсэн хууль/ 2010-01-13 1. Улсын бага хурал ч биш, АИХ ч биш, МАХН ч биш Монголын нийт ард түмэн нийтээрээ хэлэлцэж санал бодлоо нэмэрлэн байж баталсан энэ хуулийн ачаар дэлхий дахинаа бүрэн эрхт, тусгаар тогтносон Монгол Улс хэмээн нэрлүүлж таван тивийн улс гүрнүүдтэй эрх тэгш харилцаж байна.	1. Улс төрийн элдэв хүчин, эрх мэдэл, хувийн ашиг завшаан хөөгчид хэн дуртай нь дур мэдэн хасч янзлаад, хайчилж засаад байхгүй бол энэ үүргээ биелүүлсээр ч байх болно.
11.		УИХ-ын гишүүн Д.Лүндээжанцангийн байр суурь. Үндсэн хууль бүрэн бүтэн хууль болж чадсан. 2010-01-14 П.Туяа. 1. Өнөөдөр Үндсэн хуулийг харж байхад бүрэн бүтэн хууль болж чадсан гэж боддог. Энэ долоон өөрчлөлт сайн саар зүйлийн аль алийг агуулсан 2. Төрийг гацаахгүй байхад энэ нэмэлт өөрчлөлт чиглэсэн.	1. Суурь ямар зарчимд өөрчлөлт оруулахгүй байх вэ 2. Алийг нь ард түмнээр хэлэлцүүлэх вэ гэдгийг хуульчлах

* * *

ХАВСРАЛТ 7

АРДЫН ЭРХ СОНИН 2005-2011

Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах шаардлагагүй			
№	Асуудлын ерөнхий ангилал, давталт	Гарсан шүүмжлэл, эх сурвалж	Дэвшүүлсэн санал
1.	Үндсэн хуулийг өөрчлөх шаардлагагүй. /2/	1. УИХ-ын гишүүн Н.Ганбямба: “Төрийн зүгээс зах зээлийн эдийн засгийн харилцаанд хэт хутгалдан орж байгаа механизмыг нэн даруй шийдвэрлэх шаардлагатай.” №07/539/ 2007.01.11 2. Б.Мандах-сэтгүүлч. “Үнэндээ Үндсэн хууль гэдэг нь батлагдан гарах бүхий л хууль, шийдвэрүүдийг ямар байх ёстойг зааж өгсөн, өөрөөр хэлбэл ямар хэлбэртэй байх вэ гэдгийг тогтоосон хэв загвартай тун төстэй зүйл аж. Хууль тогтоогчид хүссэн бүхнээ батлаад байх боломжийг Үндсэн хуулиар хаасан гэсэн үг. Энгийнчилж хэлбэл Үндсэн хууль гэдэг нь хууль тогтоогчдоос иргэдийг хамгаалах баталгаа л юм. №10. 2011.01.14	1. “Ер нь манай төрийн үйл ажиллагаанд шударга ёсны зарчим Үндсэн хуулийн дагуу үйлчилж байна уу” гэсэн сэдвээр ард түмний хэлэлцүүлэг явуулах нь зүйтэй 2. Үндсэн хуулийн зарчимд хүний жам ёсны эрхийг тусгасан болоод өөрчлөгдөн хувирах нь бага, хүлээн зөвшөөрөгдсөн байдаг. Ийм дээ ч Америкийн 200 жилийн настай Үндсэн хуульд орсон өөрчлөлтийн тоо манай 20 хүрэхгүй жилийн хугацаанд оруулсан өөрчлөлттэй бараг ижил. Мөн Японы Үндсэн хууль 1947 оны 5 сарын 3-наас хүчин төгөлдөр үйлчилж буй бөгөөд өдийг хүртэл нэг ч удаа нэмэлт өөрчлөлт оруулаагүй байна. Өөрөөр хэлбэл жам ёсны эрх, Үндсэн хуулийн гол зарчим дээр тулгуурласан тохиолдолд л хууль урт настай оршдог аж.
Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах шаардлагатай			

2.	29-1 УИХ-ын гишүүн ерөнхий сайд, засгийн газрын гишүүн байгааг буруу гэж үзсэн. /3/	<p>1. С.Мөнхжаргал-сэтгүүлч “Үндсэн хуульд оруулсан 2000 оны өөрчлөлт засаглалын хуваарилалтыг үгүй хийснээрээ иргэдийн төлөөлөл парламентыг “устгах” аюул дагуулжээ.” № 08/540/ 2007.01.12]</p> <p>2. Б.Сэмүүн-сэтгүүлч “1992 оны Үндсэн хуульд байсан нэг чухал зүйл нь засаглалын эрх мэдлийг нарийн зааглаж, УИХ-ын гишүүн хуулиар тогтоосон үүрэгт нь үл хамаарах ажил, албан тушаал хавсрахыг хориглосон. Өөрөөр хэлбэл, Засгийн газрын гишүүн буюу сайдын албан тушаалыг хавсарч гүйцэтгэхийг ч мөн хориглоно гэсэн үг.” № 240 2010.12.09</p> <p>3. С.Нарангэрэл Шинжлэх ухааны доктор, профессор “1999.12.24-нд Үндсэн хуулийн гол үзэл баримтлалд зарчмын шинжтэй өөрчлөлт оруулж, Угтаа дэлхий нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн төрийн эрх мэдлийг хувиарлах зарчмыг үгүйсгэж, парламентын зүгээс Засгийн газарт хяналт тавих боломжийг алдагдуулсан.” № 20/552/ 2007.01.30</p>	<p>2. 2000 оны өөрчлөлтөөр орж ирсэн энэ зохицуулалтын улмаас өнөөдөр 16 гишүүнтэй Засгийн газрын танхимын 13 нь УИХ-аас томилогдоод байгаа. Мөн засгийн газрыг 100 хувь парламентын гаднаас бүрдүүлэх нь гүйцэтгэх засаглалд тогтворгүй байдал үүсгэж, улс төрийн намууд ч бодлого хөтөлбөрөө хэрэгжүүлэх чадамжгүй болдог.</p> <p>3. Д.Лүндээжанцан, Д.дондог, Т.Очирхүү нарын гишүүд Засгийн газрын гишүүний албыг хавсран хашдаг УИХ-ын гишүүдийн тоог цөөлөх тухай хуулийн төсөл нь Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлт буруу байсныг УИХ хүлээн зөвшөөрч байгааг харууллаа гэж бодож байна.</p>
3.	2000 оны долоон өөрчлөлтийг тохиролцож хийсэн гэж ард түмэн үзэж байгаа /2/	<p>1.С.Ламбаа “МАХН 2000 онд дангаараа шахам УИХ-д гарч ирээд 2001 онд олонхиороо батлаад тэр өөрчлөлтийг эргүүлж Үндсэн хуульд оруулсан. Цэцийн унагаасан өөрчлөлтийг олонхиороо сэргээгээд Үндсэн хуульд оруулчихсан. Сэргээхдээ намын тогтолцооны үед тохиролцсон зүйл гэж ярьсан байдаг юм” № 151/939/ 2008.07.31</p> <p>2. УИХ-ын гишүүн асан Р.Амаржаргал “Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах гэхээсээ илүү Үндсэн хуультайгаа ижил хүчин төгөлдөр үйлчилдэг нэмэлт гэдэг хэлбэрээр тодорхой заалтуудыг тодорхой болгоод явах бололцоо бий. Хотыг арай өргөн томъёолох хэрэгтэй байна. Гэхдээ ямар өөрчлөлтийг, ямар үзэл баримтлал дээр тулгуурлаж байж яаж оруулах вэ гэдгээ их тулхтай, тал бүрээс нь ярьж, шаардлагтай бол ард нийтийн санал асуулга хийж байгаад хийх ёстой” № 156/944/ 2008.08.07</p>	<p>1.Манай нам Үндсэн хуульд бүхэлд нь шинэчилсэн найруулга хийе гэж үзэж байгаа. Төрийн тогтолцооны асуудал дээр. Шинэчилсэн найруулгыг 1992 онд баталсан анхны эх дээр хийе гэж байгаа. Олон нийтийн санал асуулга хийлгүй оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтийг хүчингүй болгочихоод анхны эх дээрээ шинэчилсэн найруулга хийе гэж байгаа юм.</p> <p>2.Өнөөдрийн парламент шийдлээ олоод Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах юм бол, дахин маргаан гаргахгүйн тулд, хоёр нам хуйвалдаад ингэчихлээ гэж хэлүүлэхгүйн тулд аард нийтийн санал асуулгаар баталгаажуулах нь зөв.</p>
4.	5-5 “Мал сүрэг үндэсний баялаг бөгөөд төрийн хамгаалалтанд байна” /2/	<p>1.УИХ-ын гишүүн Э.Бат-Үүл: “1992 онд ҮХ-ийг баталж байх үед АИХ-ын депутатуудын 70 орчим хувь нь нэгдлийн дарга нар байсан. Тэр үед нэгдлийн дарга нар маань нэгдлийг хувьчлуулахгүй байх санааг агуулж Монгол мал бол төрийн хамгаалалтанд байна гэсэн заалтыг оруулсан юм. Гэтэл нөхцөл байдал өөрчлөгдөн нэгдлийн мал хувьчлагдсан. Иймд одоо өмчийг ялгавартайгаар ҮХ-д оруулж өгч байна гэсэн үг л дээ. Энэ нь ҮХ-ийн “Өмчийг төрөл хэлбэрээр нь ялгаварлан үзэж болохгүй” гэсэн 16-р зүйлтэй зөрчилдөж эхэлсэн.” № 247. 2010.12.20.</p> <p>2.Байнгын хорооны хуралдаан дээр Д.Одхүү нарын гишүүд эсрэг санал гарган хөндөж болохгүй хэсгээс “мал сүрэг үндэсний баялаг мөн бөгөөд төрийн хамгаалалтанд байна” гэх заалтыг хасах нь зүйтэй хэмээн санал оруулсан боловч дэмжигдэлгүй цөөнх болсон байна. № 247 2010.12.20</p>	<p>1.2000 оны 7 өөрчлөлтийг авч хэлэлцэхэд хүртэл журмын хууль хэрэгтэй болоод байна.ӨХ: тухайн өөрчлөлтүүд ҮХ-аа сууцхсан, зүйл заалт болоод явчихсан байгаа. Журмын хуульд анхаарах ёстой зүйл байгаа юм. Тэр нь 2000 оны ҮХ-д оруулсан 7 нэмэлт бол хуулиар журамлаагүй улс төрийн тохиролцоогоор хийгдчихсэн зүйл.</p> <p>2.Хуулийн төслийг батлахдаа гурван хэлэлцүүлгээр шийдвэрлэнэ, УИХ-ын нийт гишүүний дөрөвний гурваас доошгүйн саналаар төслийн зүйл, хэсэг, заалт тус бүрээр санал хураана” гэж найруулав. Түүнчлэн “санал хураалтын дүнтэй санал нийлээгүй гишүүн нэг удаа үндэслэл, шалтгаанаа тайлбарлаж санал хураалгах эрхтэй. Хэрэв санал нь батлагдвал уг зүйл, хэсэг, заалтын найруулгыг сонсож, дахин санал хураалгана. Харин гишүүн, цөөнх хоёрдугаар хэлэлцүүлгээр батлагдсан саналаасаа зөрүүтэй болон өөр зүйл, хэсэг, заалт нэмэх санал гаргаж болохгүй” гэж өөрчлөн найруулахаар боллоо.</p>

5.	Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах журмын тухай хууль хэрэгтэй /2/	<p>1.Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах журмын тухай хуулийн төслийг боловсруулсан ажлын хэсгийн ахлагч Д.Дондог: "Цаашид Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах болзол, нөхцөлийг хуульчилж өгөх ач холбогдолтой." № 251,252. 2010.12.24</p> <p>2.УИХ-ын гишүүн Л.Гантөмөр Үндсэн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан 7 өөрчлөлтийг буцаан сэргээх санал гаргасан байна. Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах журмын хуулийг батлах гэж байгааг хууль тогтоочдод хуулийг өөрчлөх ямар ашиг сонрхол байна вэ гэдэг талаас харахад хүргэж байна. Хамгийн эхний хардлага Сонгуулийн хуулиас өмнө Үндсэн хуулийг өөрт ашигтайгаар өөрчлөх вий гэх болгоомжлол юм.</p>	<p>1.Үндсэн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулахын тулд 4/3 саналаар шийднэ гэж босгыг өндөргөсөн. Мөн ҮХ-д өөрчлөлт оруулах тохиолдолд ЗГ, Ерөнхийлөгч, ҮАБЗ, МБ, олон нийтийн саналыг авах тухай зохицуулалт бий. Үүнд ҮХ-д өөрчлөлт оруулах төслийг хэлэлцэхэд байгууллага албан тушаалтан өгөх саналаа 30 хоногийн дотор ирүүлэх, хэрэв энэ хугацаанд амжихгүй бол зөвшилцөн, хойшлуулах зэрэг зохицуулалт хийсэн.</p>
		<p>3.Үндсэн хуульд "Иргэд өөрийн төлөөллийг УИХ-д шууд сонгох эрхтэй" гэж заасан нь улс төрийн намуудад санал өгдөг буюу пропорциональ тогтолцоог ашиглахад хаалт болно гэх болгоомжлол үлстөрчдөд бий. Бусад орны практикт үүнийг "парламентыг шууд сонгоно" гэдэг байдлаар зохицуулсан байдаг бөгөөд ийм байдлаар өөрчлөх сонирхол байсныг үгүйсгэхгүй. Уг нь дээрхи Итали зэрэг оронд парламент Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулахаар болбол тухайн парламент нь биш, шинээр сонгогдсон дараагийн парламент уг нэмэлт, өөрчлөлтийг хэлэлцэж баталдаг хуультай байдаг байна. Өх: "өөрчлөх" ямар нэг ашиг сонирхолтой хүмүүсээс зайлсхийж ашиг сонирхлын зөрчилгүй бүрэлдэхүүнээр шийдвэрлүүлнэ гэсэн үг. № 251,252. 2010.12.24</p>	<p>Журмын хуульд өөрчлөлт оруулахдаа МУ-ын Үндэсний эрх ашигтай холбоотой Үндсэн хуулийн тулгуур зарчмууд багтсан. Өх: МУ-ын тусгаар тогтнолын тухай, хилийг хуулиар хамгаалах зэрэг заалтууд үүнд хамаарагдана. Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн болон үлдээд буйф бүрэн эрхийн хугацааг сунгах, өөрчлөхийг хориглох тухай, Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчдэд тавигдар шаардлагыг сулруулж болохгүй тухай, мөн ЗГ-ын гишүүний бүрэн эрхийг нэмэгдүүлэх давуу байдал олгохыг хориглах тухай заалтууд орсон байна.</p> <p>2.Үндсэн хуулинд өөрчлөлт оруулж болохгүй байх тохиолдлын хязгаарыг тогтоож өгсний дээр, хууль санаачлагчид нэмэлт, өөрчлөлт оруулахаар бол ямар хүрээнд оруулж болохыг тогтоож өгснөөрөө зарчмыг тунхаглах биш харин нэгэнт тунхагласан зарчмыг биелүүлэх арга зам, хариуцах эзэн, цаг хугацаа, үүрэг хариуцлага, болзошгүй сөрөг үзэгдлээс сэргийлэх, маргаантай асуудлыг зөв гарц олж шийдэх журмыг л тогтооход чиглэсэн байна.</p>
6.	Бусад:	<p>1.УИХ-ын гишүүн С.Оюун: "Шинэ, дэвшилттэй, ардчилсан Үндсэн хуулийг батлаад 19 жилийн нүүрийг үзэж байна. Энэхүү хуулинд дэвшилттэй, зөв зүйтэй олон санааг тусгаж өгсөн. Олон намын тогтолцоо, парламентын засаглал, УИХ-аас Засгийн газрыг сонгодог гээд дэвшилтэт зарчим олон бий болсон. Өнгөц харахад тэр зарчмууд нь байгаа боловч өнгийгөөд харвал доторх хэрэгжилт нь хангалтгүй, алдаатай зүйлс байна. Үндсэн хуульд "Сонгуулиар ард түмэн нь засгаа сонгож, их хурал нь ард түмнээ төлөөлдөг" гэж бий. Гэтэл сонгууль нь асар их мөнгөн дээр тогтож мөнгөөр сонгох магадлал нь хэмжигддэг болсон." №10. 2011.01.14</p> <p>2.УИХ-ын гишүүн Ш.Сайхансамбуу: "Үндсэн хуулиа өөрчлөх хэрэгтэйг хуучин гишүүд мэдэж байгаа. Өөрчилбөл өөрсдөө бас алга болно гэдгээ бүр ч сайн мэдэж байгаа." № 90 /1392/ 2010.05.06</p>	<p>1.Сонгуулийн дараа шударга бус болсон талаар гомдол ихээр гардаг. Иймд дараагийн жилүүдэд мэдээж Үндсэн хуулийг боловсронгуй болгох чиглэлд ажиллах хэрэгтэй. Баталсан энэ сайхан Үндсэн хуулиа хэрэгжүүлэх тал дээр анхаарах болж байна. Үндсэн хуулийг хэрэгжүүлэхэд иргэнээс эхлээд Ерөнхийлөгч, Ерөнхий сайд хүртлээ өдөр тутмын үйл ажиллагаандаа тусгах, хариуцлагатай байх хэрэгтэй. Ингэхээр Үндсэн хуулийн хэрэгжилт энэ хугацаанд тийм сайн байна гэж хэлж чадахгүй нь. Хамгийн гол зүйл бол хэрэгжилтэнд анхаарах юм.</p>

***

“Ардын эрх” сонины 2005-2011 оны 03 дугаар сарын 11-ний өдөр хүртэл хэвлэлд Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийн талаар УИХ-ын гишүүд, эрдэмтэд, бусад хүмүүсийн шүүмжилсэн асуудал болон дэвшүүлсэн 13 саналыг түүвэрлэсэн болно. “Үндсэн хуулийг өөрчлөх шаардлагагүй” гэсэн 2, Төрийн эрх мэдлийг хувиарлах зарчмыг үгүйсгэж, парламентын зүгээс Засгийн газарт хяналт тавих боломжийг алдагдуулсан гэсэн 3, 2000 оны долоон өөрчлөлтийг тохиролцож хийсэн гэж ард түмэн үзэж байгаа гэсэн 2, мал сүрэг үндэсний баялаг бөгөөд төрийн хамгаалалтанд байна гэсэн 2, Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах журмын тухай хууль хэрэгтэй байна гэсэн 3, бусад гэсэнд 2 зэрэг санал шүүмжлэлүүд нийтлэгдсэн байна.

Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах нь бусад орнуудын практикаас үзэхэд маш төвөгтэй, нарийн асуудал бөгөөд ялангуяа ганц нэг заалтыг нь сугалж авч өөрлөхөд зарим заалттайгаа болон Үндсэн хуулийн концепцитай зөрчилдөх тохиолдолд гардаг талтай байна. Ийм алдаа дутагдал гаргахгүйн тулд Үндсэн хуулийн цэцийн саналыг харгалзан үзэх нь чухал юм. Мөн Үндсэн хуулийн өөрчлөлтийн талаар ард нийтийн санал асуулга авах нь зүйтэй гэж бодож байна.

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН